

**DONA I LITERATURA EN ELS ANYS TRENTA:
LA NARRATIVA DE LES ESCRIPTORES CATALANES
FINS A LA GUERRA CIVIL**

Neus Real Mercadal

Tesi doctoral dirigida pel Dr. Jordi Castellanos i Vila

Departament de Filologia Catalana
Facultat de Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona
Octubre 2003

2. EL PÚBLIC FEMENÍ, LA CULTURA I LA NOVEL·LA

En el marc interrelacionat de les transformacions polítiques i socioeconòmiques, de la renovació dels pressupòsits i les infraestructures educatives, de la configuració del projecte catalanista i de la represa cultural de Catalunya, un bon nombre de circumstàncies van influir en l'increment de l'accés a la cultura de la població femenina catalana d'ençà del segle XIX i fins als anys trenta del XX.⁴² Les reformes legislatives espanyoles de l'ensenyament; l'establiment de centres d'instrucció per a dones i l'organització de biblioteques per part de la Mancomunitat; les iniciatives de millora del model escolar de les nenes i de les joves, plantejades i dutes a terme des de diverses institucions per professionals de la pedagogia com Rosa Sensat i altres; l'obra d'entitats com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC); la tasca de formació empresa per alguns sectors del moviment associatiu femení, en especial el vinculat al nacionalisme i al catolicisme social, etc.,⁴³ van revertir en l'existència palpable d'un ampli conjunt social integrat per dones capacitades per al consum cultural des del punt de vista de l'educació.

Que això era així ho prova, entre altres exemples possibles, l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, un dels centres de més envergadura i èxit de l'època.⁴⁴ L'entitat, que s'havia estructurat el 1909 per preparar les noies treballadores, va passar

---

⁴² És il·luminadora, en aquest sentit, l'evolució de l'alfabetització del col·lectiu a Barcelona (unes dades que extrec de Solà 1993: 35): del 24,3% el 1860 es va passar al 71,9% el 1930, en una progressió ascendent concentrada sobretot en les primeres dècades del nou-cents; així, si el 1900 les xifres es corresponien amb el 42,6% (és a dir, que en quaranta anys no es va arribar a doblar el percentatge), trenta anys després només faltava un 1% per arribar a la triplicació del còmput inicial ($24,3 \times 3 = 72,9\%$).

⁴³ V., en general, Cortada, Sebastià 1988; Galí 1983; Rovira 1994, i Luna, Macià 1988. Per a un elogi coetani i específic de les biblioteques creades per la Mancomunitat, en la galeria de lectors prototípics de les quals s'inclouen, significativament, la noieta i la noia esportiva, v. Carles Rahola, «S'acosta la Diada del Llibre. Les Biblioteques Populars», *LP*, 22-III-1934.

⁴⁴ Hi ha un volum considerable de bibliografia sobre La Cultura, nom popular de la institució fundada i dirigida per Francesca Bonnemaison; per a una bona descripció que té l'avantatge d'ocupar poc més de trenta pàgines, v. Galí 1983: 297-334. Respecte de Bonnemaison, v. Llates 1972 i Matheu 1972.

de 320 sòcies l'any de la seva creació a 8.050 el 1930 (l'equivalent aproximat de l'1% de les dones de Barcelona).⁴⁵ Comptant amb els relleus d'alumnes de cada curs i amb la coexistència d'altres espais d'instrucció (la quantitat i la qualitat dels quals van anar augmentant i diversificant-se fins a l'alçament feixista de 1936), el gruix de dones formades, de consumidores hipotètiques, que podia haver-hi en aquells moments no resulta gens menystenible. Més interessant encara per a la qüestió del públic és el nombre de lectores de la Biblioteca Circulant i de la Biblioteca Pública de La Cultura: el 1925, per triar una data significativa, hi havia 25.000 inscrites,⁴⁶ és clar que la inscripció podia no implicar necessàriament l'ús dels serveis, però les estadístiques de llibres deixats de la Biblioteca Circulant (31.432) i dels llegits a la Sala de Lectura de la Biblioteca Pública (9.425) indiquen el contrari, perquè el total de l'any equival a 40.857. Les xifres corresponents des de 1909 i fins a 1935 aporten una informació reveladora.⁴⁷

RESUMS ANUALS

Anys	B. Circulant	B. Pública	TOTALS		Anys	B. Circulant	B. Pública	TOTALS
1909	3.145	—	3.145		1923	31.219	9.912	41.131
1910	7.396	251	7.647		1924	32.384	9.296	41.680
1911	10.386	612	10.998		1925	31.432	9.425	40.857
1912	10.786	728	11.514		1926	27.572	9.040	36.612
1913	9.681	725	10.406		1927	28.122	6.439	34.561
1914	9.845	1.210	11.055		1928	26.729	6.654	33.383
1915	9.647	1.045	10.692		1929	23.615	9.262	32.877
1916	12.937	1.181	14.118		1930	25.978	9.458	35.436
1917	15.284	1.262	16.546		1931	24.458	11.451	35.909
1918	16.304	1.551	17.855		1932	24.841	10.795	35.636
1919	19.217	1.467	20.684		1933	13.816	10.899	24.715
1920	20.934	1.345	22.279		1934	13.243	9.522	22.765
1921	11.992	1.360	13.352		1935	13.092	15.935	29.027
1922	6.634	11.190	17.824					

⁴⁵ La població femenina de la ciutat ascendia a 823.376 persones (Nash, Borderías 1995: 170); per tant, 8.050 (una dada extreta de Luna, Macià 1988: 232) representaven el 0,98% del total. És clar que les associades podien ser benefactores o numeràries, cosa que explica la no coincidència de les xifres totals amb les matrícules formalitzades, que van assolir el màxim (6.246) el curs 1934-1935 (v. Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, *Report documentat 1935* (Barcelona [s. l.] [s. d.]), 10).

⁴⁶ «Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona», *LDC*, n. 1 (9-X-1925), 12.

⁴⁷ El quadre que segueix i els que es proporcionen després del comentari pertinent són extrets del *Report documentat* de 1935 de l'Institut, que cada any publicava un informe similar (v. nota 45 per a la referència); hi he afegit les columnes dels totals (que no hi consten) per facilitar la comprensió de les dades. A desgrat que aquesta secció de la tesi es concentra sobretot en els anys vint —els més rellevants per al tema que ara interessa—, les he incloses totes (també les dels anys trenta) per respectar la font i perquè m'hi remetré en altres moments de l'argumentació, amb el benentès que ja han quedat consignades i que se n'han aportat unes primeres conclusions.

Al marge d'observacions més concretes, val la pena fixar-se que els índexs de lectura, els quals fins al 1922 havien experimentat un augment progressiu amb algunes oscil·lacions (excepte entre 1915 i 1920), van desaparar-se i van assolir la seva cota màxima en els primers temps de la Dictadura (per bé que en una proporció molt superior en llibres de la Biblioteca Circulant). Després es van mantenir prou alts fins al 1932 (ja proclamada la República), malgrat la tendència a la baixa i les variacions; van caure considerablement entre 1933 i 1934 (dos anys políticament prou difícils) i van experimentar una recuperació relativa el 1935. Pel que fa a les àrees de preferència i al contrast entre el préstec i la lectura al centre, el moviment específic del darrer any amplia i matisa la informació, ja que la literatura era, amb molta diferència (i en una constant permanent al llarg dels anys), la disciplina escollida per llegir a casa, i la segona en l'escala de dedicació a la Biblioteca Pública. Globalment, constituïa el 51% del total de llibres prestats i llegits a la Sala (14.831 volums sobre 29.027). Respecte de les usuàries, cal afegir-hi encara les lectores de revistes i les assistents a la biblioteca, que donen un còmput final considerable:

MOVIMENT DE LA BIBLIOTECA DURANT L'ANY 1935

MATÈRIES	B. CIRCULANT Llibres deixats a domicili	B. PÚBLICA Llibres llegits a la Sala de Lectura
0. Treballs Generals i Bibliografia	15	7.698
1. Filosofia	141	313
2. Religió	325	340
3. Ciències Socials	174	574
4. Filologia	34	1.073
5. Ciències Pures	142	595
6. Ciències Aplicades	156	505
7. Belles Arts	45	696
8. Literatura	11.467	3.364
9. Història i Geografia	593	857
TOTAL	13.092	15.935

RESUM

BIBLIOTECA CIRCULANT		BIBLIOTECA PÚBLICA	
Llibres deixats.....	13.092	Llibres llegits.....	15.935
		Lectores de revistes	28.041
		Assistents a la Biblioteca	63.535

Malgrat la necessària diferència entre la lectura i la compra —connotativa de la distància entre el consum indirecte (no computable des del punt de vista editorial més enllà de les adquisicions dels centres bibliotecaris i culturals) i el directe (constituïdor del mercat efectiu)—, l'existència del públic femení i del seu potencial esdevenen evidents a partir d'aquestes dades. Les quantitats, que podrien semblar insignificants dins del conjunt demogràfic de Catalunya, no ho són en absolut des de la perspectiva del cas extraordinari que va suposar, per exemple, la venda de vint milers exemplars de *La puntaire*, de Clovis Eimeric, l'any mateix de la seva publicació. O, més significatiu encara, dels tiratges dels llibres catalans en l'època (els de Josep M. Folch i Torres a part);⁴⁸ i, sobretot, de les estimacions numèriques del públic actiu que es manejava.

A principis de 1927, i en el context de la Batalla del Llibre,⁴⁹ Melcior Font entrevistava Joan Estelrich. El director de la Fundació Bernat Metge, havent afirmat la necessitat de crear un públic lector per a la producció catalana, responia el següent a la pregunta sobre les seves possibilitats reals:

— La meua experiència de deu anys, treballant amb vària mesura pel llibre català i les dades i estadístiques fetes per mi mateix sobre la realitat, em porten a la conclusió que hi ha avui uns 50.000 lectors assidus del català. I el cens del nostre moviment pairal ens demostra que no és un somni arribar a 150.000. Ara bé: d'aquells 50.000 lectors habituals, la totalitat només llegeix diaris. Algunes obres per al gran públic de caràcter molt popular arriben a obtenir 20.000 lectors. Entre 5.000 i 3.000 oscil·len els lectors de revistes com el *D'ací d'allà*, de novel·les d'èxit, d'obres de caràcter general i de col·leccions com la "Fundació Bernat Metge". Un nucli substancial de lectors, àvids de tota mena de publicacions, és de

---

⁴⁸ V. les informacions que es donen a «Vida Literària. *La Puntaire*», *LVC*, 26-XI-1926 [vespre]; només cinc dies després d'aquesta nota, i a propòsit d'una altra obra de l'autor, es consignava la quantitat de vint-i-cinc mil llibres venuts, cosa que denota el caràcter aproximat de la xifra sense invalidar-ne la significació (Joaquim Molas, a *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*, ha indicat —com es consigna a Pi 1986: 49— que l'obra va arribar a vendre setanta mil exemplars). Tan sols dos anys abans, des de *L'Avançada* s'aportaven unes dades igualment significatives: en el camp de la poesia, els tiratges eren de dos-cents o tres-cents exemplars; els «d'un llibre català, comptant-ho llarg: 500 exemplars» («El llibre català», *LAV*, n. 2 (1-XI-1924), 3); és clar que s'hi establia el contrast amb la sortida «de qualsevol imbecilitat que sembli esportiva: 10.000, 20.000 exemplars», cosa que segons l'article tenia directament a veure amb la poca cultura dels joves, amb el problema de certes actituds (contràries al consum directe o resignades) i amb la falta d'empenta comercial de les infraestructures existents. Els tiratges i index de sortida de les obres que Folch va publicar a la Biblioteca Gentil, al seu torn, van superar els tres-cents mil exemplars en poc més d'un any i mig, cosa que va suposar uns beneficis de més de cent quaranta mil pessetes (v. Pérez 1995: 340 per al detall per mesos, a partir del qual s'han deduït els totals).

⁴⁹ Aquest fou el nom assignat a la campanya pel llibre català iniciada el 1927. V., entre altres, M. Font, «La Batalla del Llibre», *LP*, 23-II-1927; A. Rovira i Virgili, «Les victòries del llibre», *LP*, 13-V-1927, i Roger [Josep Navarro Costabella], «Nou aspecte de la batalla», *LVC*, 26-VII-1927 [matí].

1.500, entre els quals es troben els subscriptors a tota mena de revistes i de col·leccions.⁵⁰

L'editor López-Llausàs havia afirmat no feia gaire, en fer balanç de l'any 1926, que el creixement aproximat del llibre català en els darrers anys havia estat del dos-cents per cent, i que una obra d'èxit solia vendre uns dos mil cinc-cents exemplars.⁵¹ El pas dels tiratges de tres-centes a tres mil unitats, entre 1915 i 1925, havia estat assenyalat també anteriorment per Antoni Rovira i Virgili, que hi veia una mostra de la formació d'«una massa de lectors important que constitueix ja una base per a la realització d'un vast programa de cultura i de foment de les belles lletres i del bell esperit».⁵² L'optimisme declarat d'aquests comentaris i de molts de similars, però, contrasta amb la coexistència de visions negatives sobre el mercat real i virtual —un fenomen aparentment desorientador que fou esclarit pel mateix Rovira i Virgili pocs dies abans de l'aparició de l'entrevista a Estelrich:

[...] És perfectament cert que en els darrers anys el nombre de lectors de llibres ha crescut fortament. En xifres relatives, la creixença és enorme. El nombre de lectors s'ha multiplicat per deu. És aquell zero a la dreta de què vam parlat temps enrera. Però com que la xifra absoluta inicial era molt petita, el resultat de la multiplicació no dona una xifra gaire alta. Els tiratges de dos o tres-cents exemplars han passat a dos o tres mil. Qui pot desconèixer la importància d'aquesta multiplicació? Tanmateix, el nombre de lectors de llibres, a Catalunya, és encara molt inferior al que podríem anomenar el promedi europeu. Per estar contents del tot, hauríem de multiplicar novament per deu el nombre de lectors. Caldria, doncs, un altre zero a la dreta.

I no és solament el nombre de lectors de llibres el que és encara molt baix a casa nostra. És molt baix també el nombre de lectors de diaris.⁵³

La incorporació femenina al consum de cultura i literatura havia de tenir un paper important en l'increment de compradors de llibres en català, com és constatable des de nombrosos angles i perspectives. Directament relacionat amb les millores educatives, amb l'entrada al món laboral i amb l'augment del poder adquisitiu que això va significar —afavorits, els dos darrers, pels beneficis de la neutralitat de l'estat espanyol durant la Primera Guerra Mundial (que, com és sabut, va generar un enriquiment considerable a

---

⁵⁰ M. Font, art. cit. Cal entendre les xifres que aporta Estelrich, com es veurà tot seguit, en termes de consum directe (de vendes).

⁵¹ V. Domènec Guansé, «El llibre català en l'any 1926», *LP*, 4-I-1927.

⁵² [A. Rovira i Virgili,] «Un zero a la dreta», *LP*, 16-VIII-1925. V. també Vallverdú 1977.

⁵³ A. Rovira i Virgili, «Meditatius o endormiscats?», *LP*, 10-II-1927. L'autor, amb la referència al zero a la dreta, es referia a l'article citat en la nota anterior i indicava que el baix nombre de lectors constituïa un analfabetisme pràctic (de segon grau) que calia contrarestar.

Catalunya mitjançant el proveïment de productes als països en conflicte)—, el fet fou detectat, valorat, estimulat i aprofitat explícitament i implícitament des de diversos espais, cosa que en connota tant la materialitat relativa com les possibilitats hipotètiques. Si el 1931 es podia afirmar que «assossegadament, ha arribat la nostra dona a una completa emancipació econòmica —únic suport del veritable feminisme— pel propi esforç, mitjançant la difusió de la cultura que l'ha capacitada per al treball i ha desvetllat —ensems— la seva consciència»,⁵⁴ el referent d'altres cultures europees havia dotat d'un clar sentit, ja amb anterioritat, la nova situació. Així ho il·lustren uns mots de 1928 de Carles Soldevila: «L'ingrés d'una enorme massa femenina en el nombre de gents que formen opinió i que la diuen, fa el seu pes. En molts països, les dones han passat d'ésser analfabetes a ésser gairebé les úniques lectores».⁵⁵ Des del punt de vista de la cultura catalana, el paral·lel era evident i generava unes expectatives ben concretes:

[...] És sabut que les noies, sobretot en els nostres climes, són lectores molt més voraces que els nois, generalment absorbits per les fulles esportives. Ara com ara, el delit d'elles, almenys aparentment, s'accontenta amb les sèries de Josep M.ª Folch i Torres, amb els fulletons dels periòdics de modes i amb les fadors de la "Bibliothèque de ma fille". No és fàcil que aquesta tímidesa duri sempre; l'evolució dels costums, l'elevació del nivell econòmic, l'entrenament, és probable que produeixin els mateixos fenòmens que han produït a França, on les dependentes i mecanògrafes llegeixen Morand, Mauriac i fins Dekobra, i a Itàlia, on fins fa poc devoraven Guido da Verona.⁵⁶

La limitació momentània de les preferències a uns determinats productes no invalidava les possibilitats de l'evolució que altres nacions feien preveure i que calia, per tant, impulsar. En resposta a la demanda del sector, en l'esforç simultani per incrementar-la i, al mateix temps, captar-ne l'interès per a la producció autòctona, van

---

⁵⁴ Carlota Sineu, «Feminisme. Orientacions», *LP*, 20-XI-1931; convé matisar que la independència econòmica, encara que s'havia començat a estendre en proporcions importants, no era generalitzada.

⁵⁵ Carles Soldevila, «Els enemics de l'intel·lecte», *RC*, n. 45 (març 1928), 250.

⁵⁶ Ídem, *Què cal llegir?* (Barcelona: Llibreria Catalònia, 1928). Pel que fa a la importància de les classes treballadores femenines d'un cert nivell, en aquest sentit, Eulàlia Pérez Vallverdú em féu notar la possibilitat de considerar la creació, el 1928, de la Festa de les Modistes —de la qual Domènec Pallerola fou un dels principals artífexs, a partir del model parisenc de la festa de Santa Caterina— com un fet estratègic per part dels sectors culturals. Les celebracions anuals, certament, van comptar amb la participació d'intel·lectuals (Rosa Maria Arquimbau, entre molts altres); és significatiu, també, que el 1927 aparegués un comentari a la premsa que suggeria la imitació de París en els afalacs que, sabent del seu pes social, la ciutat francesa dedicava a la nova tipologia de noies treballadores (v. C., «L'art de fer lluir les dones», *LP*, 26-XI-1927), cosa que va tenir una materialització més en la Festa de la Mecanògrafa organitzada per *La Publicitat* l'any següent.

proliferar tant la discussió entorn del tema com l'oferta especialitzada. Amb variacions substancials, cal anotar-ho, a partir del clar tombant dels anys vint als trenta.

El debat es va inscriure en la percepció global de la necessitat d'una base sòlida de consum (no únicament femenina), diversificada —i no només relativa a uns certs productes— però alhora conscient, orientada i selectiva, que garantís simultàniament l'estabilitat i la normalitat del mercat cultural català.⁵⁷ Diverses variables, així, intervenien en els plantejaments i les posicions en qüestió, cosa que n'explica les sovintejades contradiccions (tant en les percepcions generals com en les expressions individuals). La més evident fou el contrapunt constant entre l'afirmació i la negació de l'existència i la qualitat d'un gruix considerable de lectores, que recollia la paradoxa aparent del debat entorn del públic i al darrere de la qual hi havia una provocació (un estímul) dirigida a una realitat en procés d'articulació, perquè la seva relativa materialitat no eximia la voluntat d'ampliar-la, millorar-ne el nivell i augmentar-ne les exigències — uns objectius que es van reformular amb els canvis culturals, socials i polítics que van marcar el pas entre les dues dècades.

L'oferta especialitzada demostra la interacció del conjunt d'aquests elements, com exemplifiquen, per bé que no en exclusiva, les conferències organitzades per tot tipus d'entitats sobre temes relacionats amb la dona o les seccions periodístiques i les publicacions periòdiques que la interpel·laven específicament.⁵⁸ L'ardència i l'actualitat de la qüestió i l'atenció generalitzada envers les dones —una massa de pes social i polític creixent, oficialitzat i reconegut per la legislació republicana (sobretot amb la concessió del sufragi femení), l'obliteració de la qual era impossible, i inconscient— es van fer evidents en les unes i les altres, imbuïdes d'uns fins informatius i formatius que delataven una problemàtica complexa; una problemàtica integrada, entre altres components, per les deficiències de la preparació femenina o les preferències establertes per uns determinats productes i els efectes d'aquesta inclinació (indicatius per ells mateixos d'un consum

---

⁵⁷ La preocupació ja existia en el tombant de segle; durant el noucentisme, es va intentar resoldre institucionalment, sense èxit, des de l'entesa entre la intel·lectualitat i la classe política (v. Castellanos 1996).

⁵⁸ Aquestes manifestacions tenien precedents en els períodes anteriors; per exemple, en les conferències de Carme Karr sobre «Cultura femenina» a l'Ateneu Barcelonès, el 1910, o en les revistes *Or i Grana* (1906-1907) i *Feminal* (1907-1917). Allò que en va diferenciar la seva materialització durant la Dictadura i la República fou l'extensió quantitativa i qualitativa: el nombre, la varietat temàtica i formal i l'abast social en van augmentar molt.

important). La voluntat sincera d'aportar-hi solucions no amagava la recerca dels beneficis culturals —i alhora comercials, socials i polítics— que se'n podien obtenir, i que alguns escriptors van percebre.

La premsa de l'època evidència el nombre espectacular de conferències que van tenir lloc, l'assistència habitual i destacada del públic femení que les caracteritzava, la creació de noves revistes per a dones i de pàgines o seccions femenines en els periòdics, l'evolució que les unes i les altres van seguir, els importants tiratges de les publicacions en qüestió i, també, la incidència de les lectores en l'èxit d'un llibre o d'un diari, el seu paper en la configuració del mercat, la via de professionalització que representaven per als autors i els temes dels debats que això generava. S'hi mostra, en definitiva, fins a quin punt calia tenir en compte el grup en l'àmbit de la cultura i com, a partir de finals dels anys vint però en especial al llarg dels trenta, es va pretendre dirigir-lo ideològicament, cosa que, a més de palesar-ne l'existència efectiva, exposa tant la consciència de la rellevància del sector com la seva reconducció cap a uns interessos culturals i literaris amb un revers polític i social clar. Res d'això no era nou i, tanmateix, el context específic explica que el públic femení esdevingués objecte central de discussió i dedicació, en aquest sentit, en la tercera dècada del segle i que es convertís en una part important d'una realitat que, finalment, semblava poder materialitzar-se en el nou marc que la República havia de proporcionar.

2.1. LES CONFERÈNCIES I LA PREMSA O EL «FEMINISME BEN ENTÈS»

El 1931 Joan Estelrich assenyalava la modernitat del gènere de la conferència.⁵⁹ Nascut de l'especialització i de la necessitat de síntesi del coneixement dels nous temps, havia esdevingut un mitjà especialment adequat per a la difusió del saber a causa de l'accessibilitat, el caràcter divulgatiu i el component d'espectacle —l'«eficàcia de la paraula viva», en mots de l'autor— que el distingien. Carles Soldevila, que compartia aquesta visió, havia assenyalat tres anys abans l'existència d'un cert públic de conferències i els temes principals que s'hi exposaven, alhora que en lamentava el baix

---

⁵⁹ Joan Estelrich, «“Conferentia Club”. I. L'art de la conferència. II. Eficàcia de la paraula viva», *LVC*, 29-VII-1931 [matf].

nivell i subratllava el problema de la professionalització, ja que no se'n solien obtenir compensacions econòmiques:

[...] Hi ha un petit públic de conferències. A l'Ateneu Barceloní, així que puja a l'estrada una persona amb cara i ulls, la sala s'omple de dames i de senyors. La literatura i els seus suburbis són els temes més freqüents, però l'art, el feminisme, la legislació, la història, etc., tampoc no manquen de poder aglutinar-se.

Sens dubte, la conferència és un excel·lentíssim mitjà de difusió de la cultura.
[...]

És de doldre, només, que a casa nostra les conferències no surtin de l'estadi gairebé casolà en què avui es troben i no s'elevin a un estadi superior d'organització i de densitat. [...] La normalitat no pot viure indefinidament de sacrificis unilaterals. [...] Comencem a ésser cultes, però a base de ganga... Preu per preu, encara ens estimem més anar al cinema o prendre un coctail a la terrassa de qualsevol cafè cèntric.⁶⁰

Més enllà dels aspectes generals indicats —en especial la relació de normalitat cultural i professionalització, a la qual caldrà retornar—, és significatiu que l'escriptor inclogués les referències a l'audiència constituïda «de dames i de senyors» i al feminisme com una de les qüestions més tractades. De fet, totes les notes i comentaris sobre aquesta mena d'actes culturals destacaven habitualment l'alta quantitat de dones, i la seva sovintejada majoria, entre els presents.⁶¹ Els diaris i revistes catalans permeten de consignar, així mateix, que entre l'1 de gener de 1925 i el 19 de juliol de 1936 es van fer centenars de conferències centrades, d'una manera o una altra, en la condició femenina (la seva participació política, la legislació civil i penal que l'afectava, el món laboral a l'abast, l'activitat en àmbits artístics com la música, el teatre o la literatura, l'ensenyament i l'educació, els esports, la moda, la salut i la higiene, la funció social i la família, la maternitat, les relacions amb l'altre sexe, la prostitució, la vivència de la religió, etc.).⁶² Al marge de la retòrica periodística, la innegabilitat de l'assistència de les dones a les conferències, la pluralitat d'àmbits en què es van desenvolupar (no només se'n feien en institucions com l'Ateneu Barcelonès, sinó a les seus de totes les associacions i entitats, als centres de barri o a les llibreries) i l'èxit que van tenir, obvi en

---

⁶⁰ Carles Soldevila, «L'organització de conferències», *LP*, 27-IV-1928.

⁶¹ V., per exemple, «Escola de públics», *ED*, 7-IV-1926; «Conferentia Club. El senyor Jorga a la C. de la P. U.», *MI*, n. 44 (28-XI-1929), 3, i «La conferència de Carles Capdevila a la Llibreria Catalònia», *LVC*, 13-XII-1931 [matí].

⁶² En els buidatges de premsa s'han recollit, exactament, sis-centes vuitanta-nou referències, però cal tenir en compte que aquesta quantificació inclou programes sencers sota una única entrada i algunes dades repetides, per la qual cosa la xifra final no és definitiva; el seu esclariment exacte no ha semblat necessari pel fet que la comptabilització aproximada ja permet comprendre la importància del fenomen.

la seva continuïtat i puntualment indicat,⁶³ apunten vers el manifest interès del col·lectiu per instruir-se i dels sectors culturals per correspondre a aquesta inquietud.⁶⁴ Una inquietud que aquests mateixos sectors, en benefici propi i del país, havien contribuït i van continuar contribuint a despertar des de les plataformes que tenien a l'abast, entre les quals la mateixa premsa, amb unes directrius significatives; sobretot, en la dècada dels trenta.

El 1934, Carles Soldevila insistia en les possibilitats i la funció educativa del gènere i en la necessitat de superar-ne les dificultats d'organització i les mancances. Més interessant encara, n'assenyalava dos aspectes fonamentals: la relació immediata amb la gent i el caràcter de reemplaçament de la política per la cultura durant el règim de Primo de Rivera. Segons l'autor, «la Dictadura, en fer callar els polítics, va obligar alguns escriptors a substituir-los en la tasca d'entrar en contacte directe amb el públic», cosa que el duia a afirmar que «devem a la Dictadura un minúscul equip de conferenciants no polítics».⁶⁵ La substitució a què es referia Soldevila afectava, doncs, la junció amb la societat catalana en el marc de la repressió política; però tenia a veure fonamentalment amb la situació cultural de Catalunya, perquè les conferències, des de la seva perspectiva, podien compensar la lentitud de la feina que anava fent l'escola republicana, la indiferència o la desorientació de la població que havien de superar els llibres i, finalment, l'esclavitud envers l'actualitat i la tendència al sensacionalisme del periodisme. Si les dues asseveracions inicials s'apliquen perfectament a l'estat global del conjunt social, i al de les dones en particular, la darrera declaració apareix, avui, sota el prisma de l'exageració, ja que la premsa de preguerra en català presentava un volum, una diversitat i una qualitat incomparables, en conjunt, a qualsevol període anterior o posterior.

En primer lloc, hi havia molt per triar: diaris, revistes i setmanaris constituïen un ampli ventall (malgrat que sovint subjecte a la irregularitat i a la temporalitat limitada per

---

⁶³ A la que Llucieta Canyà —la jove escriptora empordanesa i coneguda redactora de *La Veu de Catalunya* (v. nota 461)— féu sobre «Feminisme», el 16 de febrer de 1930, al Centre Moral del Poble Nou, van assistir-hi unes cinc-centes persones (v. «Llucieta Canyà al Centre Moral del Poble Nou», *LVC*, 21-II-1930 [vespre]).

⁶⁴ Carles Soldevila, altra vegada, assenyalava el 1928, en termes generals, el següent: «Allà on la conferència és un sistema de difusió cultural, el públic femení influeix no sols en l'estil i el to dels conferenciants —cosa que no podria pas considerar-se com un mal— sinó en l'elecció dels temes —cosa que sol representar un desplaçament de l'atenció vers un camp limitat de problemes» (Carles Soldevila, «Els enemics de l'intel·lecte», art. cit., 250).

⁶⁵ Ídem, «Si tinguéssim bons conferenciants...», *MI*, n. 284 (12-VII-1934), 6.

causes econòmiques o polítiques) que cobria les necessitats informatives de la societat i podia contribuir a la formació dels consumidors. Les publicacions periòdiques del moment solien contenir seccions literarioculturals d'un grau apreciable o fins i tot de primer ordre, tant per la varietat i l'interès dels continguts (creació, articles de fons, comentaris, ressenyes, notícies, etc., sobre l'actualitat nacional i internacional de tots els àmbits) com pel prestigi i el nivell dels col·laboradors i redactors. Ja en els anys vint, la intel·lectualitat catalana va assolir, de fet, una via de professionalització —allò que Soldevila reclamava en les conferències— a la premsa, que en va resultar enriquida i que va proporcionar-los simultàniament un efectiu canal de projecció entre el públic.⁶⁶ En la mesura que les dones van esdevenir una part important d'aquest i un sector de força puixant en la postguerra europea, era lògic que els mitjans periodístics del país es plantegessin seriosament tenir-les en compte; sobretot per la competència existent, fruit d'aquest òptim panorama i de la convivència amb nombrosos diaris, setmanaris i revistes en espanyol.

La integració de les dones en el públic consumidor de llibres i periòdics era un dels arguments principals que esgrimia Domènec Guansé, a principis de 1928, en contra de la crisi del llibre, contínuament proclamada des dels rotatius nacionals i internacionals:

Han augmentat els tiratges. Ha augmentat el nombre d'autors. Ha augmentat, sobretot, el públic, malgrat la llegenda de la disminució de l'espiritualitat dels nostres temps.

El mateix fet material de l'augment de sous i de jornals, i de la disminució de les hores de treball que hi ha hagut de la guerra ençà, ha fet que avui comprin llibres molta gent que abans no en podien comprar.

Però el que potser més ha contribuït a nodrir els rengles dels lectors són les dones. Les dones, uns anys enrera, només llegien el devocionari. Avui, en canvi, fan, potser fins entre nosaltres, la competència a l'home. La prova és que cada dia surten més publicacions destinades al públic femení. Molts escriptors s'hi especialitzen. Als països on la literatura esdevé de vegades un bon negoci, plaure les dones —com a escriptor, s'entén— és assegurar-se la fortuna. Ací mateix, els diaris que no porten seccions i pàgines dedicades a les dones, se'n ressenten cada dia més en la seva subscripció.

Més d'un cop, en preguntar a un amic per què en lloc de tal o tal publicació que ens semblava poc intel·ligent, no en tenia tal o tal altra, ens ha contestat:

— És la dona qui la vol.⁶⁷

---

⁶⁶ Un editorial d'*El Dia* de Terrassa, de la tardor de 1927, veia en el periodisme «un pas decisiu en la dignificació i l'emancipació econòmica» dels intel·lectuals —un mitjà de professionalització per als escriptors, en contrast amb el segle XIX— i assenyalava les possibilitats d'acostament al poble que això els significava («El professionalisme intel·lectual i el periodisme», *ED*, 18-X-1927).

⁶⁷ Domènec Guansé, «La crisi del llibre», *LN*, 31-III-1928; respecte del llibre català, l'autor hi afirmava que «mai no s'ha venut tant com ara». L'augment del poder adquisitiu i la reducció de la jornada

Certament, en els anys vint alguns escriptors es van especialitzar en el públic femení, tot i que de maneres diverses; les dones van ser preses en consideració pels periòdics existents a causa de la seva creixent influència com a consumidores, i es van crear un nombre considerable de revistes adreçades a la població femenina, encara que de caire, objectius i qualitat variables. Cap al final de la dècada i al llarg dels trenta, la continuïtat del fenomen va prendre uns rumbos definits en el marc de la inflexió cultural i de la instauració del règim republicà.

Només en català, entre 1925 i 1935 van aparèixer a Barcelona més d'una desena de publicacions dirigides a les dones (les adultes, les joves i les nenes): *La Dona Catalana* (1925), *La Nuri* (1925), *Llegiu-me* (1926), *Dona gentil* (1927) o *La Moda Pràctica* (1928), d'una banda, i *Revista de la Llar* (1930), *Portantveu del Club Femení i d'Esports de Barcelona* (1930), *Evolució* (1931), *La Dona i la Llar* (1931), *Acció Feminal* (1932), *Bondat-Bonté* (1934), *Claror* (1935), etc., de l'altra.⁶⁸ Si les primeres eren indicatives, en especial, de l'intent de captació de les lectores per a la producció catalana i de la interrelació dels espais de la literatura popular i de la literatura culta, i la seva sortida al carrer s'inscrivia en la reacció cultural contra la Dictadura, les segones representaven ja, de manera directa o indirecta i interconnectada, la configuració complexa —en part encarnada en associacions i entitats exclusivament femenines de nova factura, amb els òrgans periodístics corresponents— d'una feminitat moderna, el procés de rearmament ideològic de certs sectors davant d'aquesta i els interessos polítics en i del col·lectiu, i s'imbricaven, doncs, en el posicionament generalitzat dins del nou mapa de la República.

Poc després de la fi del règim militar, un articulista de *La Campana de Gràcia* afirmava que durant els sis anys del govern autoritari s'havien consolidat i reformulat els

---

laboral, a partir de la Primera Guerra Mundial, són dos factors essencials per entendre la configuració del mercat de consum català —d'un públic comprador de productes catalans— en aquesta dècada.

⁶⁸ La divisió correspon a les dues subetapes generals indicades (que s'aniran perfilant cada vegada més a mesura que es vagin proporcionant arguments de suport a la distinció); l'any que consta al darrere de cada títol correspon a la data de creació. Simultàniament, van començar-ne a sortir d'altres en espanyol (*La Mujer y el Cine*, *Revista del Hogar*, *La Mujer y la Moda*, *Gema*, *Cultura Doméstica*, *La Golondrina*, etc.), que venien a afegir-se a les ja existents, com *El Hogar y la Moda* o *Elegante* (v. Segura, Selva 1984, a què remeto, també, per a una aproximació global a aquesta mena de periòdics). No em detindré en una anàlisi minuciosa de les publicacions femenines perquè no suposen un aspecte essencial de la tesi; d'altra banda, la revista de més durada i èxit de vendes en la preguerra, *La Dona Catalana*, ha estat estudiada a Nualart *et al.* 1987.

ideals catalanistes que havien de permetre la regeneració nacional; entre els canvis que constatava prenia un relleu important la participació femenina: «Les mateixes dones, que semblava que fos llei d'herència que s'inhibissin, s'han posat al lloc on sempre les hauriem volgut veure: col·laboren amb fe i entusiasme en l'obra de ciutadania que mai no haurien d'haver negligit». ⁶⁹ Una «obra de ciutadania» que, igual que les conferències, van impulsar i recollir la premsa especialitzada i els periòdics d'abast més general per diverses raons; una de les destacades, que obria un mercat important. El cas d'una de les revistes anotades ho il·lustra molt bé: el 1930, després de quatre anys i mig d'existència, *La Dona Catalana* era adquirida per trenta-sis mil dones. ⁷⁰

Des d'un punt de vista sobretot comercial, primer, i després també ideològic, no resulta estrany que tant els grans rotatius com els setmanaris o revistes de naturalesa vària, i de totes les tendències polítiques, incorporessin apartats femenins. Així ho van fer tant els periòdics locals i les publicacions menors (de joventut, locals, etc., per exemple *Art Novell*, *L'Andreuenc* o *Fornal*) com *La Publicitat* —catalanitzat des de 1922 i òrgan d'Acció Catalana (AC)—, *La Veu de Catalunya* —afiliada a la Lliga (LR)—, els nous diaris (com el vespertí *La Nau* o el catòlic *El Matí*) i les plataformes periodístiques d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) (*La Rambla*, el setmanari esportiu i d'actualitat aparegut el 1930 i convertit en *Diari catalanista de les esquerres* el 9 de gener de 1936, *L'Opinió* —subtitulat *Setmanari socialista* entre 1928 i 1931 i esdevingut diari d'ERC a partir del 4 de juny posterior a la proclamació de la República— o *La Humanitat*, el

---

⁶⁹ J. Cornudella, «Optimisme», *LCG*, n. 3183 (28-VI-1930), 2. L'afirmació sobre la col·laboració cívica femenina remet a la Campanya pro Amnistia de 1930: la demanda de llibertat per als presos del complot antimonàrquic del Garraf (1925) va generar, a principis d'aquell any, un ampli moviment social en què les dones van tenir un paper destacat (v. Real 1998d: 33-36).

⁷⁰ Magí Murià, «Per l'Amnistia i la Revisió», *LDC*, n. 234 (28-III-1930) [1]. Elvira Altés ha afirmat que la publicació tenia un tiratge de seixanta mil exemplars (v. Altés 1999: 16, tot i que no es proporciona la font de la informació); Anna Murià va declarar que arribava a seixanta o setanta mil (v. Grifell 1992: 82). Una dada significativa en aquest sentit, perquè havia d'influir en les xifres i mostra el grau de difusió i d'èxit de la revista, és el ressò que va tenir fora de la capital catalana, evident en la procedència de les participants en el concurs poètic que s'hi va convocar el 1926 (sovint, posteriors col·laboradores de la publicació); al costat de les de Barcelona, n'hi havia d'Arenys de Munt, Belcaire d'Urgell, Capellades, la Garriga, Guiamets, Lladó, Lleida, Navàs, Olot, Reus i Sabadell (v. «La dona i la Poesia», *LDC*, n. 77 (24-III-1927, extraordinari) [2-4]). Igualment, la comparació amb els diaris catalans o amb una publicació tan popular com *En Patufet* mostra la proporció del potencial consumidor del públic femení: el 1927, *La Veu de Catalunya*, *La Publicitat*, *La Nau* i el setmanari infantil tiraven, respectivament, quaranta mil, trenta mil sis-cents, dotze mil i quaranta-dos mil exemplars (v. Vallverdú 1977: 26 i 43).

rotatiu dirigit per Lluís Companys).⁷¹ Manllevant uns mots de finals de 1927 d'una redactora d'*El Dia* de Terrassa, són uns moments en què gairebé no queda «cap diari ni

---

⁷¹ *Art Novell* contenia, el 1924, una «Pàgina femenina», de creació poètica, en consonància amb el tarannà de la revista; *L'Andreuenc* i *Fornal* comptaven amb un apartat homònim més semblant als dels diaris; per a l'estudi en aquest sentit d'*El Dia* de Terrassa (un bon exemple del cas dels periòdics locals), v. Graña, Real 1997.

La Publicitat va donar sortida a «La plana dels dijous» (una pàgina setmanal de moda, receptes, consells, articles sobre feminisme i informacions) entre l'1-IV-1926 i el 30-VI-1928; la secció fou substituïda del 5-VIII-1928 al 22-II-1933 per «La dona, la moda i la llar», de contingut similar i presentada com un espai on «les nostres lectores trobaran textos i notes a propòsit per a les seves preferències naturals, i reproduccions de figurins» («La dona, la moda i la llar», *LP*, 5-VIII-1928) — d'on convé retenir la referència a la “naturalitat” de les inclinacions femenines, un aspecte que serà reprès a propòsit de la ideologia subjacent en aquest tipus de seccions—; també s'hi publicaven «La moda en blanc i negre» (una secció firmada per Hope Sinclair sobre dona, moda i cinema) i «Modes», iniciada dins de «La dona, la moda i la llar» el 2-IV-1932 i esdevinguda independent, com demostra el fet que la seva durada s'estengués fins al 28-IX-1933 (és a dir, fins set mesos després de la desaparició de la matriu primigènia); entre l'11-X-1933 i el 13-XII-1934, «La moda» fou l'únic apartat específicament pensat per a les dones, que «La dona i la llar» —en curs de publicació quan es va produir la insurrecció militar del juliol de 1936— va representar a partir del 3-III-1935; el lapse temporal de cinc mesos i mig que es va escolar entre l'una i l'altra s'explica pels fets d'Octubre, que van suposar la suspensió del diari des del 12-X-1934 fins al 3-XI-1934 i la seva substitució per *Mirador* fins que va reaparèixer l'1-I-1935 (hi va haver, doncs, una continuïtat ininterrompuda, només amb parèntesis forçats, entre les diverses seccions femenines).

La Veu va contenir un espai informatiu permanent reservat a La Cultura i, en diversos períodes, una «Pàgina Femenina» (entre l'1-X-1927 i el 3-I-1932, de l'1-IV-1932 al 15-IV-1933 i des del 19-X-1934 fins al 16-VII-1936, en aquestes dues darreres etapes com a òrgan de la Secció Femenina de LR); va incloure, independentment, «Món femení» (del 19-V-1929 al 16-XII-1930).

La Nau, sota la direcció d'Antoni Rovira i Virgili, va comptar, des de pocs dies després de la seva aparició la tardor de 1927 —i davant del que fou consagrat com l'excel·lent acollida del diari entre les dones catalanes—, amb «Intermedi familiar», de gran diversitat de temes (associacions, feminisme, gastronomia, societat, política, cursos, etc.) i amb subformats de naturalesa variada (notes, contes, articles, poemes...); hi destaca «La llar i la societat», que va sortir des de l'1-XI-1930 fins al 2-VII-1931 i que, segons s'indicava en la seva primera aparició, era de temàtica il·limitada però voluntàriament tractada des de la condició femenina.

El Matí va incorporar les seccions «Economia de la llar», del 27-VI al 20-VIII-1929; «Una mica de moda pràctica», des del 27-VIII-1929 fins al desembre i, novament, a partir del 8-II-1931; «Novetats i modes», entre el 31-I-1930 i el 22-II-1931, i «Vida femenina», igualment a partir d'aquest darrer any.

La Rambla va publicar diverses seccions adreçades a les dones: «L'esport i la dona» hi va sortir des del n. 1 (10-II-1930) fins a la guerra, per bé que amb un parèntesi important entre finals de 1931 i principis de 1934; «Ciutadania femenina», de periodicitat molt irregular, hi va aparèixer entre el 26-V-1930 i el 14-IX-1931; «Les dones intervenen...», del 21-XII-1931 fins al 18-I-1932; «Fèmina 1932», entre l'1-II i el 21-XI de l'any que hi donava títol; «Món femení», del 8-IV al 29-VII-1935, i «Fèmina 1936», a partir del 18-I-1936, combinada amb «Activitat femenina» des del dia 25 del mateix mes. *L'Opinió* va incloure «L'esport i la dona», a la pàgina d'«Informacions esportives», i va publicar també «Secció femenina» entre el 24-IV i el 5-XI-1932, «Pàgina femenina» del 26-XI del mateix any al 18-II-1933 i, paral·lelament, «La dona i la llar», que va sortir del 30-X-1932 fins al 30-IX-1934 (fins deu dies abans de la desaparició de la publicació a causa dels esdeveniments polítics). La «Pàgina de la dona» de *La Humanitat* va sortir entre el 10-I i l'1-VI-1933, i del 5-XII-1933 al 18-VII-1934 s'hi va publicar «Temes femenins».

Per al sentit general de les plataformes periodístiques més importants, entre les anotades, en el mapa politicocultural dels anys trenta, v. Castellanos 2002b.

revista que no publiqui la seva secció femenina».⁷² En endavant, la incorporació havia de venir determinada per uns fins complementaris als comercials.

L'anunci de la «Pàgina de la dona» de *La Humanitat* permet dilucidar les bases i el plantejament de la qüestió en el context dels anys trenta. Maria Teresa Gibert,⁷³ que se n'havia d'encarregar, fou presentada com «un dels noms més populars entre els grups femenins d'ERC», una «dona d'esperit moderníssim» que «farà d'aquest full dedicat a les lectores de *La Humanitat*, una obra d'exemplaritat altíssima», cosa que havia de convertir en «imprescindible el nostre diari en totes les llars republicanes de Catalunya».⁷⁴ El fet que es tractés d'un òrgan de partit i que les eleccions en què el sufragi femení havia de tenir un primer exercici pràctic se celebressin onze mesos després de l'inici de la «Pàgina» delata un interès electoralista igualment detectable en l'instant d'aparició i en la durada de moltes de les seccions anotades.

La necessària relació amb uns objectius polítics, tanmateix, no desmenteix aquella idea de la influència de les dones en la compra del producte que Domènec Guansé havia assenyalat cinc anys abans, ni mina la comprensió de la seva necessària presència en la modernitat redefinida a partir d'aquells moments; altrament no s'explicaria la inclusió d'aquests espais en altres etapes. Així s'ha d'entendre en part la referència a la imprescindibilitat del diari a les cases de les famílies republicanes, i l'ús del mot *llars* n'és absolutament significatiu. El públic femení no constituïa el factor decisiu únic de l'èxit d'una publicació periòdica, però hi incidia considerablement; ho demostra, per exemple, la circumstància que *L'Instant*, en valorar les claus del succés obtingut en quatre mesos d'existència, i fora de campanya electoral (era el maig de 1935), subratllés entre altres raons la captació del sector: «*L'Instant* és un dels pocs diaris barcelonins que són llegits

---

⁷² Maria Rosa, «Comentaris», *ED*, 20-XII-1927; l'afirmació és aplicable als anys següents.

⁷³ Maria Teresa Gibert i Perotti (Barcelona 1904-1991). Periodista, publicista i militant d'ERC. Autora d'algunes provatures literàries sense continuïtat, es va dedicar sobretot a l'activisme polític-social. Fou membre de Palestra, d'AF (que abandonà per discrepàncies ideològiques) i de la LFCPL (en l'òrgan de la qual, *Evolució*, va col·laborar assíduament) i va formar part del Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya (FUFE), constituït el 1932. Sòcia de l'Ateneu Barcelonès i del Club Femení i d'Esports de Barcelona (CFEB) —v. nota 103—, va escriure en el butlletí de l'entitat esportiva i el 1931, amb la prosa «Glosses», va obtenir un premi en el Concurs Literari Femení que s'hi convocava (v. Real 1998a). Després d'algunes col·laboracions puntuals a *La Veu de Catalunya* en els darrers anys vint, les seves aportacions a la premsa (a *Imatges*, *La Nau*, *La Humanitat*, *L'Opinió*, *Fornal*, *La Rambla*, *La Campana de Gràcia*, etc.) van consistir principalment en articles i comentaris sobre política, temes socials especialment relacionats amb la dona, feminisme i entitats femenines o catalanistes, sovint des de seccions que dirigia; féu, també, nombroses conferències.

també per les senyores. Ultra els reportatges i les informacions diàries, cada dissabte s'assabenten del curs de la moda i de mil coses més, per a elles interessants, per mitjà d'una pàgina femenina, curosament confeccionada per especialistes de la moda, de la cuina i de la llar». ⁷⁵

A banda d'aquests aspectes, val la pena considerar la indicació de l'«obra d'exemplaritat altíssima» recercada per la «Pàgina de la dona» de *La Humanitat* i la caracterització de la seva responsable com a «dona d'esperit moderníssim». L'objectiu i el superlatiu corresponien, en l'ordre invers, a les dues cares d'un component essencial en aquesta mena d'oferta: la imposició progressiva d'un model sexual nou, tot i que només relativament —un model que admetés unes certes consecucions i una determinada satisfacció de les reivindicacions de les dones sense amenaçar l'hegemonia del sistema establert—; la formulació, en definitiva, d'un «feminisme ben entès», ⁷⁶ sancionador d'unes transformacions superficials que, en el fons, neutralitzaven el poder transgressor d'un moviment que podia alterar profundament les bases patriarcals de la societat. Aquesta era una finalitat política molt menys evident d'entrada i inqüestionablement rellevant: el reforç i la legitimació d'una determinada ideologia per la via de la modernitat, és a dir, des de la integració, precisament, d'allò que n'amenaçava la continuïtat. ⁷⁷

El «feminisme ben entès» suposava l'admissió de la intervenció i de la presència públiques de la dona —del feminisme en l'àmplia comprensió del concepte en aquells

---

⁷⁴ «Maria Teresa Gibert», *LH*, 10-I-1933.

⁷⁵ «Els grans èxits de *L'Instant*», *LI*, 4-V-1935. Els altres motius adduïts eren la qualitat i l'amplitud de continguts (reportatges polítics, temes artístics, espectacles, esports, literatura, informació gràfica i ràdio) i les activitats paral·leles organitzades (concursos, actes esportius, etc.); pel que fa a l'especificació del públic, ressalta que, al costat de les dones, es referissin també als aficionats als esports (els quals «trobem en *L'Instant* el que els interessa. Sigui quin sigui l'esport que prefereixin, trobem sempre en *L'Instant* les informacions adients»), perquè el col·lectiu constituïa un altre sector de masses amb un gran potencial de consum. Aquestes afirmacions també es poden entendre, és clar, en qualitat de reclam.

⁷⁶ El terme va esdevenir recurrent; la primera aparició que me'n consta (sempre segons els buidatges duts a terme) es troba a Roser Català [Anna Murià], «Una dona antifeminista?», *LDC*, n. 26 (2-IV-1926), 10.

⁷⁷ Aquesta línia de reflexió va prendre una concreció molt més clara a partir de la lectura del treball de recerca d'Eulàlia Pérez Vallverdú sobre Josep M. Folch i Torres i la col·lecció de novel·les Biblioteca Gentil (v. Pérez 1988), una tesina amb la qual he de consignar un deute general pel que fa al plantejament de les qüestions ideològiques.

anys—;⁷⁸ però en una determinada conceptualització, característica en la cultura del període, al darrere de la qual subjeia la detracció d'una errònia materialització, l'anomenat «feminisme mal entès».⁷⁹ Sovint presentada com a sinònim de masculinització, aquesta possibilitat s'entenia com la pèrdua “antinatural” de les qualitats essencials de la dona, i s'identificava amb la desaparició de tots els encisos que li eren propis (i, doncs, amb la seva conversió en gallinarsot). L'argument sustentador de la crítica a aquesta exageració equivocada i extrema dels desitjos d'igualtat era la impossibilitat, «com pretenen alguns modernismes»,⁸⁰ de canviar la naturalesa; sobretot perquè les exigències, les transformacions i les implicacions de la modernitat podien compatibilitzar-se amb la feminitat. Optar per la imitació absurda de l'home i per la reivindicació exclusiva de drets, sense contemplar els deures ineludibles, era fomentar un feminisme sufragístic, unes «formes exaltades i disgracioses»,⁸¹ que no tenien res a veure amb la realitat catalana. El contramodel històric anglès (absolutament efectiu per la càrrega negativa que arrossegava a causa de la imatge en què havia derivat —i que havien popularitzat, des de principis de segle, les paròdies com el monòleg *Feminista* (1909), de Santiago Rusiñol, o les caricatures periodístiques—) actuava, així, com a contrapunt en la construcció d'una alternativa nacional que, amb altres pautes i procediments, eliminés les suspicàcies i el rebuig generat per les *sufrajettes*.⁸²

---

⁷⁸ *Feminisme* constituïa una etiqueta globalitzadora i integradora de tot allò que afectava les dones, una mena de calaix de sastre on confluïen des de les definicions més directament relacionades amb el factor vindicatiu (les comprensions del fenomen com a moviment emancipador que recercava la igualtat civil i política femenina, la llibertat i la independència social del sector) fins a l'anecdota més divers (desproveït de qualsevol càrrega ideològica), passant per tota l'escala intermèdia. L'adjectiu *feminista*, en conseqüència, podia operar com a sinònim de *femení* en un cert sentit, cosa que torna a fer evident l'ambigüitat significativa dels elements del camp semàntic relatiu a les dones.

⁷⁹ L'expressió es troba en nombrosos articles de l'època; v., entre altres, Magí Murià, «A vosaltres», *LDC*, n. 219 (13-XII-1929), 1.

⁸⁰ P. Vinyoles i Vivet, «Elogi de les taquígrafes», *LDC*, n. 459 (20-VII-1934) [5].

⁸¹ Joan Estelrich, «El Parlament català», *LVC*, 15-XII-1932 [vespre].

⁸² La premsa conté innumerable referències al sufragisme com a antimodel del veritable feminisme; un dels exemples més explícits i extrems es troba a Tanyus, «Caricaturesques», *LCG*, n. 2962 (17-III-1926), 3: «Les dones, sempre les dones! Mai s'havia parlat tant de les dones com de la guerra ençà. Aquella M. Pankurs —no sé si s'escriu així, ni m'interessa—, aquella capítost de les sufragistes extremistes, que anava per carrers i museus a trencar majòliques, a parar tramvies i a clavar cops d'ombrel·la als *policemens*, per tal de guanyar el respecte al seu sexe, ha deixat a les dones una popularitat envejable. Envejable segons com, perquè si bé mai no s'havia parlat tant de les dones, també mai n'havien parlat amb tant de fàstic». Que el rebuig venia de força abans es demostra en figuracions literàries com l'esmentada de Rusiñol o la que conté, per exemple, *Aigua avall* (1907), de Josep M. Folch i Torres.

L'alternativa, el feminisme "veritable", representava un constrenyiment rellevant de l'abast i l'ambigüitat de l'etiqueta general, que perdia d'aquesta manera el caràcter abstracte i difús per concretar-se en una definició clara amb un contingut ideològic d'implicacions òbvies. La idea de fons que vehiculava el sintagma, fossin quins fossin el sexe i la posició política de la veu o del sector de cada cas en el gran nombre de verbalitzacions de què fou objecte, recolzava en la sublimació de la maternitat i la seva assimilació amb la funció primordial de la dona en la societat. L'extraordinària similitud entre els comentaris apareguts en plataformes d'òrbites ideològiques teòricament contraposades, com ara el diari *La Humanitat* i les revistes *La Dona Catalana* o *Claror*, i l'agència femenina de moltes de les seves concrecions (a la premsa, en les conferències, en les actuacions públiques, etc.) evidencien la imposició generalitzada d'aquest model, propugnat com a via exclusiva d'assumpció i acceptació de les finalitats i realitzacions del moviment; i amb la connivència de les principals afectades (un aspecte crucial per comprendre les característiques del feminisme de preguerra al nostre país).⁸³ La complicitat de les figures destacades de l'opinió pública femenina en la reconducció dels pressupòsits feministes vers la direcció indicada mostra les limitacions d'una consciència de gènere que, a causa del seu conservadorisme de fons —no pas innat a la condició femenina sinó cultural, fruit del pes d'una educació determinada per uns valors de classe i per la seva interrelació amb la tradició catòlica—, i potser també per un pragmatisme no pas exempt d'interessos individuals i col·lectius, mancava de radicalitat de plantejaments i de poder autènticament transgressor i, per tant, no amenaçava en absolut el sistema

---

⁸³ Compareu les següents afirmacions, escrites respectivament per Maria Teresa Gibert i Aurora Bertrana (afiliades a ERC) i per Ramon Ayné i Francesca Bonnemaison (afins a LR): «no comprendriem la necessitat de les nostres inquietuds i de les nostres lluites de no ésser precisament per la nostra condició de mares d'una generació que volem millor atesa [...]. I no acabariem, si continuàvem remarcant l'alta valor que representa per a l'infant una mare assenyada, valerosa, intel·ligent que li doni en tot moment la força de la seva prudència i de la seva comprensió» (M. Teresa Gibert, «El dia de les mares», *LH*, 3-V-1933); «si malauradament la dona oblida o negligeix la llar, i per tant la missió amorosa i educadora per a la qual ha estat principalment creada, mereixem el to menyspreador amb què molts homes solen parlar de les reivindicacions femenines» (Aurora Bertrana, «Home i dona», *LH*, 24-XII-1933); «la missió de la dona moderna, com la de la dona antiga, com la de totes les edats que puguin venir, mentre el món sigui món, serà a casa seva, i no al carrer ni en altres llocs. / Perquè la dona pugui desentendre de la seva llar, caldrà de primer, que desaparegui la família, institució tan fonamental, que, per ara al menys, ningú no veu com hauria d'ésser substituïda» (Ramon Ayné, «La missió de la dona», *LDC*, n. 292 (8-V-1931) [1]), i «urgeix [...] per la dona i la societat en general, que la tornem a la família, no per ofegar-la ni per a fer-la'n víctima, sinó per convertir-la en la dona feliç que sigui l'alegria de la llar, la vera companyona de l'home; que es faci un goig de la vida d'esposa, de mare, de filla» (F. B. Vda. de Verdaguer [Francesca Bonnemaison], «Claror», *CLA*, n. 1 (maig 1935) [3]).

social establert. Això no significa, naturalment, que no s'estiguessin produint transformacions rellevants.

Els títols de la majoria de les seccions femenines dels diaris catalans, com els de moltes revistes per a dones, revelen el tipus de material que les conformava i insinuen el discurs ideològic subjacent, constatable mitjançant la lectura. Amb independència de la posició política explícita —així ho assenyalen les coincidències de format i de contingut o la intercanviabilitat de plantejaments, en aquest sentit, entre plataformes periodístiques dretanes i esquerranes—, o de les declaracions d'apoliticisme de les publicacions especialitzades; al marge dels fins o dels orígens de cada tribuna, i més enllà dels matisos formals, en darrer terme la pauta era sempre la mateixa: la definició d'una feminitat cada vegada més moderna quant a les formes, però igualment tradicional pel que fa al fons.⁸⁴ El patró de dona que s'hi construïa i defensava reposava en una intersecció ideal de salut, bellesa i educació que integrava paràmetres inèdits o anteriorment excepcionals (l'esport, la consciència política, l'autonomia econòmica, la formació intel·lectual, etc.) sense menystenir els antics (la preparació per al treball de casa o la centralitat del matrimoni en la vida de la dona), en una apropiació complexa dels nous clixés, difosos per exemple pel cinema.⁸⁵ La independència i la llibertat quedaven configurades com dos valors relatius, temporals, ja que la primacia del rol de mare els havia de relegar a un segon terme arribat el moment, i des de la voluntarietat, en benefici de l'estatus femení per excel·lència. Aquest estatus pervivia, així, com a situació social ideal (i, per tant,

---

⁸⁴ La polarització política entre dretes i esquerres sota el règim republicà va significar alhora una contraposició equivalent, i en darrer terme qüestionable, entre els anomenats *feminisme de dretes* i *feminisme d'esquerres* (v. I.3.2.4.2).

⁸⁵ L'èxit, l'abast i el poder extraordinari de la gran pantalla obre una possibilitat explicativa més de les raons per les quals es va produir la ingent florida de premsa especialitzada i de seccions femenines en les publicacions periòdiques. Aquest art de masses tenia una gran influència en la configuració dels paràmetres de la modernitat femenina (és a dir, amb relació a les imatges de la dona, les seves pautes de comportament, etc.), una incidència social que fou, significativament, molt literaturitzada, des de la poesia a la novel·la. *Aloma*, com es veurà, és un exemple rellevant del segon cas; pel que fa al gènere poètic, la composició «De més de tretze», de les *Sàtires* de Guerau de Liost [Jaume Bofill i Mates] (Barcelona: Edicions de la Revista de Poesia, 1929), en constitueix una bona mostra («Noia que al cinema / cada tarda vas / i amb un noi de flema / jocs d'ullades fas! / En la fosca, avives / la cremor dels ulls, / i unes mans furtives / en ta falda culls. / Vas copsant, alerta, / els secrets del món. / Ta moral incerta / mal i bé confon. / Una mare insulsa / t'educà la pell. / La pantalla impulsa / ton glatir novell. / Dels amics que entrena / ton delit voraç / ni en veuràs l'esquena / si per noça vas»). La creació de canals que reconduïssin aquells paràmetres en una determinada direcció i que contrarestessin el monopoli ideològic i cultural que n'estava assumint el cinema, o que com a mínim ho provessin, resultava, doncs, ineludible. La competència que el setè art feia a les altres expressions culturals en tots els àmbits fou

sense que es modifiquessin els criteris d'organització sexual tradicionals), però que es diferenciava manifestament —per força havia de fer-ho si pretenia convèncer del canvi— dels seus precedents:

[...] L'esport, la lectura, els viatges, la irradiació de l'ideal col·lectiu, han fet de les nostres noies, i les nostres joves dames, criatures molt perilloses (en el bon sentit), molt més interessants, molt més àgils; i no els ha pas llevat —deixeu dir a les àvies, que de vegades rondinen— llur capacitat per a la tendresa honesta, per a l'administració assenyada, per a l'abnegació materna. A la inversa [...].⁸⁶

El fragment il·lustra l'admissió pública de la metamorfosi social que s'havia produït i la manera com se n'absorbien les marques per reconduir-les cap al manteniment de la família en qualitat de nucli bàsic de la societat; cap a la sanció del paper concret que hi havien de tenir les dones: el mateix d'abans però redignificat i actualitzat. La idea burgesa de la feminitat, els nous vents del feminisme i la realitat transformada quedaven així perfectament integrats en un discurs innovador que perpetuava els valors clàssics. Això explica les contradiccions efectives, les vacil·lacions o la intercanviabilitat de perspectives entre òrgans de faccions ideològiques, en principi, ben definides sota la pretesa concordança de pensament de cada pol i malgrat les oposicions polítiques teòriques i pràctiques. Es van produir paradoxes fins i tot en les formulacions individuals o sectorials.⁸⁷

---

assenyalada públicament, de fet, en moltes ocasions (v., entre altres, Irene Polo, «La pròxima desaparició de les revistes de modes», *LR*, n. 117 (11-IV-1932), 6).

⁸⁶ «***», *LVC*, 15-VII-1925 [matí]. La diferència entre les dones ja grans, les adultes i les noies (entre àvies, joves dames i noies, específicament) és, en aquest cas, clara i significativa. En general, no obstant això, es fa difícil demarcar bé les diferències per edats en el debat entorn del públic femení; d'aquí la indefinició relativa que afecta els seus elements constitutius en la meua exposició. És evident, tanmateix, que la preocupació dels sectors culturals remetia sobretot a les joves, plenament immerses en la dinàmica de la modernitat, encara en procés de formació i, doncs, susceptibles de decantar-se posteriorment —com a consumidores ja exemptes de la tutela familiar directa, per via matrimonial, o amb una llibertat de moviments superior a l'etapa de l'adolescència— per uns productes o uns altres.

⁸⁷ Aquest fou un corrent generalitzat, amb concrecions diverses, en l'època i arreu. A propòsit del Regne Unit, Alison Light ha encunyat el terme «modernitat conservadora» («conservative modernity») per explicar el que entén com una tensió contradictòria i determinant en la vida social anglesa del període d'entreguerres: «Janus-faced, it could simultaneously look backwards and forwards; it could accommodate the past in the new forms of the present; it was a deferral of modernity and yet it also demanded a different sort of conservatism from that which had gone before» (Light 1991: 10). El seu qüestionament del caràcter dicotòmic de les categories *conservadorisme* i *modernitat* resulta molt suggeridor, perquè en capta la naturalesa dialèctica i interrelacional, l'ambigüïtat i la no identificació estricta amb una facció política determinada, l'ampli abast (més enllà de les diferenciacions operatives necessàries) i la manera com l'un i l'altra impregnen, simultàniament, realitats aparentment oposades; per a l'estudiosa, «the challenge lies in seeing how the expression of these beliefs constantly changes, the capacity of conservatism to alter its shape whilst remaining recognisably the same animal. Not one of its ideological or conceptual anchors has been the property of the Tories alone nor have they been *per se* notions which

La complexitat de la qüestió resulta evident en la inexistència d'una visió unívoca (la que correspondria a una materialització exclusiva i a uns fins perversament premeditats) de les seccions periodístiques adreçades a les dones.⁸⁸ De fet, foren objecte de debat, de crítica i d'interrogació pública, tant pel que fa a les formes com als continguts, sobre el teló de fons del nou context dels anys trenta. En inaugurar la col·laboració regular titulada «Inter nos» a la pàgina femenina de *La Rambla*, l'1 de febrer de 1932, Carles Soldevila feia unes interessants consideracions:

Com ha de ser feta una pàgina femenina?

Hí ha sens dubte una manera que podríem qualificar de clàssica de fer, en diaris i revistes, la plana dedicada al sexe fins ara anomenat feble. Tots coneixeu aquesta manera: consisteix a combinar, en dosis gairebé equivalents, unes quantes reflexions de caire psicològic sobre l'amor, el matrimoni, el divorci, el flirt i altres temes semblants; amb la imprescindible secció de modes, més o menys fornida per una redactora que viu a París; amb la consabuda secció de receptes culinàries, amb la utilíssima secció de consells per combatre els penellons i per a tenyir la roba a domicili; tot en un estil lleuger i confidencial i amanit amb unes quantes màximes de La Rouchefoucauld o de Sant Agustí.

I ocorre preguntar: ¿La implantació de la República i la concessió a les dones de la plenitud dels drets polítics i civils, no exigirà que els diaris i les revistes adoptin un altre to per dirigir-se a les dones? ¿No haurà arribat l'hora de deixar una mica de banda les receptes per a fer canelons i les fórmules per a tractar les mans clivellades pel fred?

La resposta no és tan fàcil ni tan òbvia com sembla a primera vista. Per a donar-la amb plena consciència, cal no altra cosa que fixar per endavant quin és l'ideal femení, quina missió atorguem a la dona futura. Ni això bastaria. Fóra necessari també que esbrinéssim per endavant si, àdhuc disposats a perseguir un ideal de severitat i responsabilitat, la nostra millor manera d'arribar-hi era començar per arrufar les celles i agreujar la veu, o si, al contrari, valia més mantenir un aire amable tot fent passar idees d'un cert pes i d'una certa transcendència.⁸⁹

A part de caracteritzar el format clàssic d'aquests espais, l'article verbalitzava implícitament una determinada concepció, estereotipada i alhora basada en un referent real, del públic que els consumia: unes dones l'univers de les quals es reduïa a les

---

have always worked against change. [...] [C]onservative mentalities, whatever they might be, are not sealed off or separate from other ideological strains or existing apart from other, quite conflicting, even contradictory desires and beliefs. Not only the Tories are conservative but even they themselves suffer from internal contradictions, from the hopes and fears and doubts which leave open that space in which human beings remake themselves and their societies» (*ibid.*: 18).

⁸⁸ Així, Antoni Rovira i Virgili afirmava que, tot i que *La Nau* no havia anunciat cap espai especial per a elles, moltes havien adquirit el periòdic el dia de la seva aparició i s'hi havien subscrit, per la qual cosa es plantejarien immediatament la creació d'un espai femení; en una línia diferent, tanmateix, de la que solia caracteritzar-los: «Procurarem trobar, en aquest punt, alguna nova forma d'atendre el gentil públic femení, que des de bon començament ens ha encoratjat amb la seva simpatia» (A. Rovira i Virgili, «Les lectores de *La Nau*», *LN*, 3-X-1927).

⁸⁹ Carles Soldevila, «[Inter nos]», *LR*, n. 107 (1-II-1932), 7.

relacions amb els homes i al món de la casa, i que tenien temps i un cert poder adquisitiu —dones, en principi, de les classes mitjanes urbanes—. Al mateix temps, l'autor qüestionava el sentit de mantenir les pautes habituals a partir de la força cívica i política adquirida pel conjunt del sector amb el règim republicà, que obligava a una ampliació d'horitzons en correspondència directa amb les noves responsabilitats socials. La consciència del moment de redefinició de la idea de la feminitat esdevé evident en el dubte sobre la funció de la dona, i també en la importància concedida a les estratègies per vehicular-ne el poder adquirit. Soldevila, que no aportava cap conclusió rellevant als problemes plantejats i declarava la seva convicció absoluta en la diferència física i psíquica entre homes i dones, acabava propugnant la desaparició de les seccions femenines en benefici d'una igualtat autèntica, en una posició que sobreseïa les bases de la seva impossibilitat, contingudes en el propi discurs.

Els apartats dedicats a les dones no van desaparèixer de la premsa ni van canviar completament de forma, per bé que van deixar de concentrar-se únicament en la moda, les qüestions sentimentals i la vida domèstica (en realitat, ja havien deixat de fer-ho força abans) per complementar-les amb altres coses: política, societat, literatura, etc. La circumstància té, en essència, una explicació de tres cares.

En primer lloc, l'absurditat d'ignorar els canvis socials que s'havien produït i s'estaven produint, tant per la seva rellevància com per la impossibilitat de frenar-los: «La dona seguirà lluitant pel seu millorament dintre de la societat. Les traves i obstacles que acumulin al seu pas, serviran únicament per retardar el què un dia o altre inevitablement ha d'arribar. Menysprear la importància del seu progrés i negar-li la seva col·laboració, és com girar-se d'esquena a la realitat evident».⁹⁰

En segon lloc, i en relació directa amb aquest primer aspecte, l'esforç de pervivència de la ideologia burgesa predominant mitjançant l'apropiació dels elements imposats per la modernitat (és a dir, del feminisme entès en la seva accepció reivindicativa) per canalitzar la força femenina en la direcció convenient, amb un interès clau en la lluita concreta pel poder dels diferents partits atesa la superioritat numèrica de

---

⁹⁰ Hermínia de Riu de S., «Feminisme. Una idea que avança», *LO*, 5-I-1929.

les votants.⁹¹ Quan *L'Opinió*, portaveu d'ERC, presentava la seva «Secció Femenina», la primavera de 1932, ho feia en uns termes diàfans en aquest sentit:

Una secció femenina no sempre ha d'ésser una repetició d'un bloc de calendari, amb fórmules per treure taques, consells i receptes de cuina.

No sempre ha d'ésser així i avui menys que mai, avui que les dones tenen atributs i drets i responsabilitats reconegudes.

No vol dir això que les dones tinguin avui una missió distinta a la d'ahir, que la missió de la dona ha estat, és i serà sempre la mateixa. Vol dir, únicament, que en uns moments de sorpresa i que no per això deixen d'ésser greus i que poden ésser decisius, aquesta missió d'abans, d'ara i de sempre pren relleus, no insospitats, sinó molt sabuts, no nous ni vells, sinó d'una actualitat palpitant i d'una transcendental importància, més accentuada en aquests moments que acabem d'obtenir aquests drets i aquests atributs. Uns drets i uns atributs que poden influir tant en la vida del nostre poble que ens cal desvetllar-los severament sense descuidar-nos.

Per això aquesta no és hora de seccions femenines amb receptes de cuina, sinó de seccions femenines d'orientació.

Per això des d'aquesta secció femenina se us diu a totes les dones d'esquerra "companyes" aquestes columnes estan a la vostra disposició com a les de tota causa femenina justa i noble.⁹²

En tercer lloc, finalment, la demanda d'unes lectores, o com a mínim d'algunes, que eren molt menys ximpls, passives o conformistes i estaven molt menys satisfetes del que permetia intuir la imatge que se n'articulava directament o indirectament: «Abans la dona, posseint alguns llibres de pietat, uns llibres de cuina i una novel·la romàntica, tenia la Biblioteca completa, i quedaven circumscrits ací els seus coneixements. Avui, no queda pas contenta [...], sinó que ja entra en els seus coneixements més amplis de les ciències, de les arts, de la vida, en fi».⁹³ Així ho il·lustren els comentaris de dues llegidores de *La Publicitat* l'estiu de 1928 i el juny de 1930, un text del mateix Soldevila el 1932 i una enquesta del rotatiu d'uns tres anys més endavant.

Poc després de l'inici de «La dona, la moda i la llar» al diari d'AC, una lectora manifestava la seva decepció per la secció, que a criteri seu no donava un tracte prou

---

⁹¹ Aquest fou un dels elements més destacats en la ingent quantitat de tinta gastada a propòsit del sufragi femení. A Terrassa, per exemple, i amb motiu de la forta mobilització de les dones ocasionada per la concessió del vot, es va assenyalar que, enfront dels onze mil tres-cents homes, el cens consignava dotze mil nou-cents dones (F. B. Torres, «El vot femení, a Terrassa», *ED*, 4-VI-1932).

⁹² «Secció Femenina», *LO*, 24-IV-1932.

⁹³ Rita Heza, «Emancipació femenina», *ED*, 5-II-1931. L'article constata, alhora, el contrast entre «la ferma voluntat renovadora» de les dones i «l'empirisme, la rutina i els prejudicis tan arrelats al nostre sexe».

serios als greus problemes socials femenins ni hi aportava elements allisonadors.⁹⁴ Amb motiu d'una polèmica oberta sota el títol de «La Batalla de la Llengua», una altra lectora criticava les errades lingüístiques habituals de *La Dona Catalana* en uns termes que no poden ser passats per alt: «Som moltes les que fins ara hem comprat l'esmentada revista pel sol fet d'ésser l'única escrita en català. I hem aguantat amb paciència les carrincloneries i poca-soltes que publica en les seves acostumades seccions, creient que amb el temps s'aniria esmenant».⁹⁵ Al seu torn, el col·laborador de *La Rambla*, l'agost de l'any indicat, dedicava «Inter nos» a un diàleg ficcional entre un personatge femení i un de masculí sobre el tema dels espais dels mitjans de comunicació adreçats a les dones en la seva versió radiofònica;⁹⁶ Soldevila hi recollia la queixa de la noia pel repertori exclusiu —combinat sota la insígnia del feminisme— de cuina, consells pràctics, fórmules de tocador, moda i psicologia del prometatge i del matrimoni: segons aquesta figura femenina (fictícia però amb un innegable fons real que les dues lectores del gran diari barceloní exemplifiquen), el primer acte d'emancipació que les dones havien de dur a terme era acabar amb aquestes temptatives de mantenir-les en l'àmbit de la domesticitat fins i tot en els seus moments d'esbarjo.⁹⁷ La demanda no era pas supèrflua, perquè aquesta era la destinació última que la societat, malgrat els nous embolcalls, els

---

⁹⁴ Fúlvia, «A una lectora anònima», *LP*, 12-VIII-1928. La defensa del rotatiu consistia a afirmar que les pretensions de la secció eren molt més modestes (seguir la moda com a història i pensament i, doncs, amb un destacat clar) i que tot just acabaven d'iniciar l'espai.

⁹⁵ Maria Mateu, «[La Batalla de la Llengua]», *LP*, 6-VI-1930. La referència a la publicació com a única en català (que remet clarament, considerant el blasme que l'acompanyava, a la importància del factor patriòtic en el consum cultural dels temps de la Dictadura) s'ha d'entendre, probablement, en el doble sentit de revista femenina i amb continuïtat ininterrompuda d'ençà de la seva aparició, ja que la majoria de les que havien nascut abans d'aquell moment van tenir una vida efimera. Pel que fa a la sageta concreta contra *La Dona Catalana*, una percepció similar havia estat expressada, mesos abans, des de *Mirador*, en un atac directe a Josep M. Folch i Torres, avalador i referent explícit de la revista: «Vint-i-cinc anys de *Patufet* han servit perquè molt jovent aprengué a llegir i a escriure en català. Però n'hi ha que no s'han després, malgrat l'edat, de la carrincloneria consubstancial al patufisme. Novel·les roses, pomells, caputxetes, etc., estenen encara la carrincloneria pairal. Un dels seus més fermes baluards és un setmanari: *La Dona Catalana*, fet expressament per a ases. Suposem el seu director prou intel·ligent per saber que publica moltes imbecilitats, però que això li és un negoci» (A. B., «Un baluard de la carrincloneria pairalista», *MI*, n. 57 (27-II-1930), 4).

⁹⁶ La ràdio, un mitjà de gran difusió i èxit a partir de la seva implantació en els primers anys vint, de seguida va tenir en compte el públic femení, en una línia paral·lela a la de la premsa (el 16 de febrer de 1926, Ràdio Barcelona inaugurava, per exemple, «Radiotelefonía femenina de modes i ciència domèstica»; també s'hi van radiar moltes conferències de temes relacionats). El seu paper formatiu amb relació a les dones —i en general— fou igualment assenyalat (v., entre altres, «Acció educativa per ràdio. Conferència de Mlle. Descoedres», *LH*, 10-IX-1935).

⁹⁷ V. Carles Soldevila, «[Inter nos]», *LR*, n. 133 (1-VIII-1932), 5.

assignava. *La Publicitat*, després de l'enquesta adreçada el febrer de 1935 a les seves llegidores amb el fi d'establir les directrius del que havia de ser «La dona i la llar», va potenciar una part específica dels resultats, en una opció significativa que, encara que responia a les demandes de la majoria, també les generava:

En general predomina un criteri eclèctic, perquè si bé és cert que una minoria es manifesta favorable a un punt de vista estrictament cultural i social, són moltes més les que advoquen per una discreta dosificació de tot allò que pot interessar la feminitat, tant en l'aspecte espiritual com en el de les relacions socials en tot allò que tenen d'amable, de fugaç i extern. En un mot: contra el parer de les que voldrien veure aquesta pàgina convertida en una revista al servei de les altes qüestions que planteja el feminisme pres amb tota la seva elevació, hi ha el de les que la imaginin amb tota la varietat d'un magazine, en el qual convisquin les vel·leïtats de la moda amb les preocupacions d'ordre superior que reclamen l'atenció constant de la dona moderna.

Amb aquest objecte, i perquè la nostra pàgina sigui un recés propici a les expansions ideològiques i a totes les iniciatives, hi deixarem un espai per a les lectores que ens voldran afavorir amb la seva col·laboració espontània, on podran proposar temes, suggerir problemes i exposar opinions, sempre, naturalment, amb la brevetat que les condicions materials ens permeten. Obrim també una secció dedicada a l'educació dels fills, en tot allò que la presència de la mare pot ésser més decisiva; tot això acompanyat d'observacions d'utilitat pràctica i d'indicacions que puguin contribuir a fer més agradable la vida de la llar, de la qual, la dona, amb el seu esperit i les seves gràcies, n'és el centre on convergeixen els afectes i també les responsabilitats més delicades de la vida en comú.⁹⁸

Tot i aquestes limitacions, les seccions femenines de la premsa —i per extensió les publicacions especialitzades— van exercir una funció cultural innegable, feta explícita en un article de 1935 signat per Concepció Espinalt.⁹⁹ A desgrat d'assenyalar-ne nombrosos defectes, i la necessitat de millorar-los, l'autora indicava l'important paper que havien tingut aquests espais. Dues de les raons que adduïa prenen un especial interès: la primera, la condició de mitjà efectiu per, «quan els diaris semblaven fets perquè solament els llegissin els homes, [...] a poc a poc, acostumar la dona a llegir-los. Avui quasi podem dir que la dona llegeix dels diaris tot el mateix que interessa els homes»; la segona, la circumstància que «van ésser el primer pas, si no vers l'emancipació de la dona, per al seu desvetllament» i «contribuïren, sense un esforç

---

⁹⁸ «La dona i la llar. En començar», *LP*, 3-III-1935. En cap moment no es féu constar el nombre de respostes a la consulta, plantejada a «Enquesta per una secció dedicada a la dona. ¿Quins temes preferiríeu trobar-hi?», *LP*, 9-II-1935.

⁹⁹ Concepció Espinalt (?). Autora desconeguda. Entre 1933 i 1936 col·laborà a *Mirador* i *La Publicitat* (i puntualment a *Diari de Sabadell*), amb articles i entrevistes relatius a teatre, música, dansa, literatura, art o política femenina, i actuà ocasionalment com a propagandista d'esquerres. Va publicar un conte al diari *Avui*.

gegantí, donades les circumstàncies favorables, a l'assoliment de moltes de les nostres justes reivindicacions». ¹⁰⁰ Si totes les opinions no havien estat tan positives, com s'ha vist a propòsit d'algunes de les consumidores, no era a causa del primer aspecte, sinó del darrer; és a dir, a causa de la direcció ideològica específica (política) de la culturització, del desvetllament i dels reclams, en especial davant les implicacions de la contemporaneïtat cultural, social i política.

Les veus detractores, en efecte, havien fonamentat les seves crítiques en un problema principal: la perpetuació d'uns interessos insulsos, fruit d'una educació deficient no contrarestada en aquestes plataformes, entre els quals es destacava la literatura sentimental (l'anomenada *novel·la rosa, blanca o blava*). ¹⁰¹ El 1930, Rafael Tasis afirmava que els espais periodístics femenins eren el signe patent del baix nivell intel·lectual, de les limitades inquietuds i de les atencions preferents de les catalanes:

En alguns diaris hom atorga una pàgina setmanal a les dones. Amb això hom vol dir que tota una plana del diari és dedicada a la prolongació en lletra de motllo de les converses habituals de les dames: hom parla de la salut dels nens, de cuina i de modes, principalment de modes, amb la seguretat de causar un plaer evident a les lectores a les quals aquella secció és dedicada. En altres casos es tracta d'uns diaris tan amables que deixen al lliure albir i col·laboració de les dames la confecció d'aquestes pàgines, i aleshores es produeixen uns contes romàntics i unes poesies plenes de bona fe i de versos coixos que al·ludeixen directament a maldecaps sentimentals o a il·lusions amoroses de llurs autores. La superació de l'esperit literàriament sociable de les dones és, però, les correspondències espontànies, les preguntes i respostes, en les quals es consulten casos dramàtics d'incomprensió masculina, dubtes torturadors de cor, receptes d'higiene popular, o bé hom sol·licita correspondència amb finalitats ja sigui sentimentals, didàctiques o purament per passar l'estona.

N'hi ha prou amb la lectura d'una d'aquestes seccions per a desenganyar-vos de la capacitat femenina, de la intel·ligència i la gràcia que poden posseir les dames i

---

¹⁰⁰ Concepció Espinalt, «Les pàgines femenines», *LP*, 10-XI-1935.

¹⁰¹ En alguna altra ocasió (v. Real 1998a: 31, nota 46), he explicat que en general, i malgrat les considerables superposicions, *rosa* s'usava per identificar el gènere de manera global i més neutra, mentre que *blanca* s'aplicava a la modalitat de contingut més cast, i *blava*, a les versions més atrevides, cosa que referma el fet que, en una atribució de sentit als colors ideològicament marcada, la segona s'adreçés sobretot a les noies, la darrera fos pensada per a les dones casades i la primera anés destinada al públic femení en general. *Literatura blanca* fou una etiqueta aplicada, també, a la producció d'escriptors catòlics que pretenien reflectir els valors cristians en la novel·la (les concrecions modernes de la qual, segons ells, els havien bandejat completament) i que acabaven caient en la subliteratura, com els crítics militants del mateix sector es van afanyar a denunciar (v., per exemple, A. Soviana, «La nostra literatura cristiana», *LN*, 5-IX-1932), sense aconseguir, però, eliminar la confusió; per a la complexitat de la qüestió, emmarcada en les relacions entre novel·la i catolicisme a la Catalunya de preguerra, v. Lluch 2000: 108-124.

dametes que es lliuren a tals performances diguem-ne literàries. I aquest és, em sembla, un senyal ben trist, a les nostres latituds.¹⁰²

Tasis detectava algunes «nobles excepcions» en aquest panorama descoratjador, per exemple l'actuació femenina en la Campanya pro Amnistia o les activitats i la significació de centres com l'Institut de Cultura o el Club Femení i d'Esports de Barcelona (CFEB).¹⁰³ Les considerava, però, insuficients «per a desfer l'aclaparadora impressió que produeix el desinteressament general de les dones per les qüestions vitals de la nostra terra i del món, llur ignorància voluntària dels problemes més greus de la vida, llur egoista reclosió dintre llurs petites i mesquines necessitats personals». L'arrel del problema es trobava en la formació rebuda, que en determinava la pobresa d'ambicions i preocupacions; corregir-la, doncs, esdevenia essencial, i el crític feia una proposta ben concreta:

Les dones pateixen encara més que els homes els prejudicis d'una educació que és un destorb més que una arma per a la lluita de cada dia. Hom les educa per al matrimoni, i a la cacera del marit es lliuren tots llurs esforços. Incapaces, en la majoria, de guanyar-se la vida honestament (parlo de la classe mitjana), recloses en una semi-opressió desvagada i monòtona, no veuen altre horitzó ni fita que el de casar-se amb un home, sigui qui sigui. Jo no preconitzaria pas un règim de "basbleus". De Molière ençà, les dones sàvies han estat blasmades en tots els tons. Però una educació que les armés sòlidament per a la lluita de la vida, que les arranqués de llur obsessió de la necessitat del matrimoni i els permetés, en tot cas, d'exercitar-hi amb serenitat i lliure determini la tria conscient que fins ara sols ha estat patrimoni dels homes, les faria més aptes per a esdevenir, tant com les nostres dones, les nostres ideals companyes.

La idea de la dona companya de l'home constituïa, un cop més, l'element clau del discurs sobre una feminitat que, teòricament, s'hauria de trobar lluny del model femení anterior, tipificat en l'apatia i la ignorància. Ni la convicció de la positivitat de les transformacions que afectaven les dones ni l'interès per millorar el seu nivell d'educació no eren, tanmateix, hipòcrites, com demostra la inquietud real pel fet que «llur curiositat intel·lectual està reduïda a les novel·les rosades o cinematogràfiques», expressada des de moltes altres esferes. Amb aquesta percepció de Tasis va coincidir, entre altres, Emili Saleta i Llorens, el qual un any després afirmava que les dones semblaven tenir-ne prou

---

¹⁰² Rafel Tasis i Marca, «Pàgines femenines», *LP*, 17-IV-1930; mentre no s'indiqui el contrari, totes les citacions que segueixen corresponen a la mateixa font.

¹⁰³ Entitat esportiva i cultural exclusivament integrada per dones; creada a finals de 1928, va dur a terme una tasca instructiva important des de plantejaments moderns (v. I.3.2.4.2.1 i Real 1998a: 30-32).

amb ser admirades pels homes, divertir-se, casar-se i tenir fills, anar al cinema i llegir «literatura banal i carrinclona».¹⁰⁴

La preocupació es manifestava feia temps i suposava, a més de la verbalització d'una circumstància concreta molt menys simple del que podria deduir-se d'aquestes formulacions, la constatació implícita, altra vegada, de l'existència del públic femení; un públic que calia orientar i reconduir cap a altres hàbits de consum en benefici de la cultura catalana i, en darrer terme, del país autènticament modern a què s'aspirava. És en aquest marc, en conseqüència, que cal situar tant la negació de la seva realitat efectiva com tot el debat que s'hi va centrar, en què la suposada preferència per la novel·la rosa va tenir un especial protagonisme.

2.2. LA DISCUSSIÓ ENTORN DE LA LITERATURA SENTIMENTAL: EL GÈNERE NOVEL·LÍSTIC I LES DONES

La inclinació de les dones vers el subgènere sentimental, un fenomen no pas exclusiu de la cultura catalana,¹⁰⁵ apunta un primer aspecte a considerar: l'agermanament entre públic femení i novel·la. L'assimilació de dona i narrativa, i més precisament la identificació de les lectores com a consumidores de productes novel·lístics, és un fet estès en la història literària contemporània;¹⁰⁶ a Catalunya, les seves manifestacions es remunten a les etapes anteriors al període de preguerra.¹⁰⁷ Després del que havia

---

¹⁰⁴ Emili Saleta i Llorens, «Les nostres dones», *ED*, 1-VI-1931.

¹⁰⁵ Per al cas paral·lel d'Anglaterra, v. Beauman 1983: 13 i 173-178.

¹⁰⁶ En un article a *The New Statesman* del juliol de 1924, per exemple, l'anglès Hilaire Belloc associava obertament el gènere amb les dones (v. J. C., «La mort de la novel·la», *RC*, n. 2 (agost 1924), 206-207).

¹⁰⁷ N'és una mostra la interpel·lació que, el 1905 i des d'*El Poble Català*, Manuel de Montoliu adreçava a les «dames de la noblesa» com a element decisiu en el desitjable èxit de la novel·la ciutadana, en un fragment de la seva «Carta oberta. A les senyores i senyoretes abonades a les vetillades del Teatre Principal» (citada a Castellanos 1985: 48). És clar que, tenint en compte la popularitat del gènere, la identificació es pot estendre al binomi *públic/novel·la*; dins de la identificació global, tanmateix, les dones solien ésser reconegudes com les més fidels i apassionades consumidores de la novel·lística i, en general, de la prosa de ficció. L'epistolari entre els escriptors mallorquins Miquel Ferrà i Joan Pons i Marquès n'aporta una bona mostra a propòsit de la revista que, juntament amb Guillem Colom, projectaven a finals de 1919 (una iniciativa que no va arribar a cristal·litzar); en una carta del 24 de novembre, després de parlar d'altres qüestions, Ferrà escrivia: «Faltarà prosa literària? Podriem traduir, per les lectores, alguna cosa d'Anderssen. A uns contes q. jo tenia, i crec que los té en Colom, n'hi ha un

significat el noucentisme, però, la qüestió va prendre unes formes específiques en el nou context econòmic, polític i cultural.

La situació de la novel·la catalana va experimentar, com ha estat a bastament assenyalat, un primer punt d'inflexió el 1917. L'aparició de la col·lecció *La Novel·la Nova*, nascuda el 3 de maig d'aquell any, en fou un exponent i una materialització; va ser un primer pas important en la restitució inajornable que s'havia d'imposar:

Els redactors de "*La Novel·la Nova*", havent diagnosticat una inadequació entre la literatura catalana i el seu públic, proclamen que a la nova publicació li escau la tasca de la reconciliació [...]. "*La Novel·la Nova*" fa un gran pas endavant conformant-se a l'ortografia de l'Institut d'Estudis Catalans. A més a més, l'ambient de 1917 justifica el concepte general de la nova empresa. Una noció de l'eficàcia política de la literatura popular (o popularitzada), que aviat seria compresa pels noucentistes, imposa una mirada enrera, a les consecucions dels renaixentistes i els modernistes que, malgrat tot, havien posat arrels ben fermes en el sòl comunal. Verdaguer, Guimerà, Maragall, Víctor Català i Rusiñol —per citar només els peixos grossos— no sols eren campions famosos del "catalanisme literari": la gent se'ls llegia. Projectada en el buit deixat per la desaparició de les publicacions modernistes, "*La Novel·la Nova*" comença si més no a reconstituir l'equilibri triangular entre autor, públic i editor, que és la condició *sine qua non* de la producció novel·lística normal.¹⁰⁸

Al costat d'altres manifestacions indicatives d'un canvi que es va produir també en el si del moviment noucentista (del qual la creació d'Editorial Catalana el mateix any, sota la direcció literària de Josep Carner, és paradigmàtica), la polèmica que va afectar el gènere des d'aleshores va tenir en el tema del públic un dels seus eixos centrals; o, millor, com ha subratllat Jordi Castellanos, distorsionadors, perquè «la novel·la no és discutida com a tal, sinó com el talismà que ha d'obrir als escriptors un mercat oblidat, la gallina dels ous d'or de la professionalització i de la definitiva normalitat cultural».¹⁰⁹ L'enfocament trobava una de les seves justificacions en el referent de les nacions europees (on «els novel·listes són els més llegits, els millor remunerats, els únics que — en un país, és clar, que ha assolit un desenvolupament literari normal— poden aspirar a fer fortuna»),¹¹⁰ i va mantenir la recurrència en les fases successives d'un debat que,

---

d'una mare, molt suggestiu» (Miquel Ferrà, *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*. A cura d'Isabel Graña i Zapata (Barcelona: Curial Edicions Catalanes - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997), 47).

¹⁰⁸ Yates 1975: 152-153.

¹⁰⁹ Castellanos 1985: 53. Per a una descripció general del procés que va experimentar el mercat des del tombant de segle i dels factors que n'havien alentit i dificultat la creació fins aquell moment, v. també Pérez 1995.

¹¹⁰ «Literats o sabaters?», *LCG*, n. 3118 (23-III-1929), 2.

tancada la seva primera gran fase el 1925 i davant la represa novel·lística objectiva, es va reobrir en un altre marc conjuntural i es va modificar progressivament en la mesura que ho feren les circumstàncies.

En el mapa literariocultural i polític dels darrers anys de la Dictadura i del període republicà, el gènere va ser objecte de discussions diverses sense deixar de situar-se, en cap moment, al cor mateix de la voluntat de creació d'un mercat sòlid i permanent. En la segona meitat dels anys vint, l'èxit de les col·leccions de novel·la sentimental en català — alguns productes de les quals van aconseguir xifres de vendes extraordinàries en comparació amb les habituals—, i el fet que fossin consumides (si més no en aparença) per un públic majoritàriament femení, va plantejar qüestions bàsiques amb relació a aquell fi, a les seves possibilitats reals i al preu que la cultura catalana estava disposada a pagar per assolir-lo. El tombant de 1928-1929 havia de marcar un gir significatiu, per bé que no tant en les reflexions com en el conjunt de les noves estratègies orquestrades per donar-hi una resposta efectiva.

2.2.1. Les lectores o la necessària creació del mercat en els anys vint: el blasme de la novel·la rosa i la simultània aparició de col·leccions en català

A finals de 1929, Joan Estelrich recollia opinions diverses que, segons ell, evidenciaven el divorci entre una part dels autors catalans i una part del públic. La queixa per la migradesa d'aquest malgrat els guanys, recolzada en el fet que es llegís majoritàriament en castellà i en la constatació d'una xifra màxima de deu mil lectors entre «metges, advocats, dependents, homes i dones d'estudi»¹¹¹ (cosa que incloïa explícitament la població femenina en el gruix essencial de consumidors), s'hi agermanava amb la profecia de la desaparició dels pocs professionals existents, en cas de perpetuar-se la situació, i amb la crítica del poc valor de les obres produïdes. L'acusació als escriptors prenia caires diferents: o bé es concretava en una fredor, un encarcament i una artificiositat excessius, o bé en el retret de la manca d'escrúpols fruit d'unes

---

¹¹¹ J. E. [Joan Estelrich], «Problemes del llibre. El productor i el públic», *LVC*, 27-IX-1929 [matf].

finalitats únicament comercials.¹¹² Estelrich va manifestar, tanmateix, la seva oposició a aquest pessimisme, va insistir en les quantitats que havia establert dos anys abans i va afirmar que la manera de fer augmentar els tiratges era «eixamplar la zona de lectors interessats»;¹¹³ idealment, a través de l'ensenyament (tot i que, considerant les circumstàncies, amb l'únic recurs de la propaganda).¹¹⁴ L'autor reproduïa encara nous parers, com el d'un lector de *La Publicitat* convençut que el mitjà més efectiu per a l'ampliació del públic consistia a «guanyar al llibre nostrat els obrers i les dones. Però no, al meu entendre, amb literatura tendenciosa, sinó amb obres d'alta valor humana generab». ¹¹⁵ Aquestes visions apunten alguns dels aspectes essencials interconnectats per considerar la relació entre les dones, el consum i la literatura catalana, els quals interessa analitzar, ara, a partir del tema de la novel·la rosa.

Feia temps que es plantejava públicament la necessitat d'incorporar la dona a la massa lectora en llengua catalana. El gener de 1925, dins del debat entorn del gènere novel·líctic que venia produint-se amb una especial intensitat des de l'any anterior, Josep M. Junoy havia publicat un article, significativament titulat «Per a la creació d'un públic català femení», en què assegurava el següent: «la creació d'un veritable públic femení per a les nostres lletres i per a les nostres arts [...] és una de les coses, potser, que menys cal ajornar. / En depenen tantes i tantes coses!».¹¹⁶ La seva posició, com la majoria de les

---

¹¹² Així, en un clar atac al que havia significat el noucentisme, un lector declarava que els autors «són en general massa freds i massa encarcerats. Ja es comprèn que defugen el contacte amb el poble, car les llurs novel·les són creacions artificioses i arbitràries, amb personatges d'argila, sense vida interior» (*ibid.*). I a *Las Circunstancias* de Reus, tot disparant directament contra els qui s'aprofitaven de la situació amb fins únicament crematístics, s'escrivia: «manquen bons escriptors, bons en tots els sentits de la paraula [...]; no vïvidors de la ploma. / N'estem tips de tanta novel·la blanca; de tants llibres plens de nicieses que sols serveixen per passar el temps. L'escriptor ha d'escriure llibres que ensenyin, que facin pensar, que ens parlin a l'ànima; en fi, que ens despertin la intel·ligència, que no ens atrofin el cervell» (*ibid.*).

¹¹³ Ídem, «Problemes del llibre. Els lectors», *LVC*, 28-IX-1929 [matí].

¹¹⁴ Uns quinze dies més tard, Estelrich declarava que, per eixamplar les zones de lectors de la producció autòctona, calia intensificar la propaganda en quatre sectors primordials: les masses obreres, les dones, el públic selecte de València i Mallorca i els catalans d'Amèrica (v. ídem, «Problemes del llibre. Darreres constatacions», *LVC*, 12-X-1929 [matí]).

¹¹⁵ Ídem, «Problemes del llibre. Els lectors», art. cit.

¹¹⁶ Josep Maria Junoy, «Per a la creació d'un públic català femení», *LVC*, 3-I-1925 [matí]. No deixa de ser significatiu el complement que aquest text representa respecte de la conferència llegida per l'autor, a l'Ateneu Barcelonès, el 18 de desembre anterior, en què havia defensat la necessària compenetració entre la intel·ligència propulsora (la minoria cultural selecta) i el públic (no pas la majoria amorfa significada per la massa, però tampoc definit sectorialment), que segons ell calia crear; v. Josep Maria Junoy, *Crear un públic* (Barcelona: Llibreria Catalònia, 1925).

que es van verbalitzar, se situava en el vèrtex de la doble dialèctica al darrere de la qual hi havia un projecte de cultura normal i moderna: la necessitat d'un mercat estable i l'elevació del nivell cultural del país. Cap de les dues coses no afectava exclusivament les dones;¹¹⁷ però les transformacions sociopolítiques i la nova condició femenina configurada per la modernitat postbèl·lica les dotaven d'una rellevància específica que, sumada a les seves deficiències de formació, les convertia en un sector clau al qual dirigir-se en el marc de l'impuls de la cultura catalana del moment —i respecte de la literatura sobretot, perquè les col·leccions de novel·la sentimental en espanyol (una autèntica invasió) en copaven, o semblaven copar-ne, el consum.¹¹⁸

A propòsit de la declaració de la imminent mort de la novel·la feta per Hilaire Belloc a *The New Statesman*, el 16 de setembre de 1924 Jeroni Moragues en reformulava la predicció amb l'esperança que, a Catalunya, es produís abans una novel·la amb majúscula (en una òbvia remissió al buit novel·lístic) i el “traspàs” afectés tota una altra cosa:

El que voldriem que morís és la febre de llegir novel·les. Avui els nostres joves es basteixen una cultura a base de futbol, les nostres noies es fan una cultura a base de novel·les. Desesperem, doncs, de que dintre deu o quinze anys trobem una dona o un home per a sostenir-hi mitja hora de conversa.

I menys mal si les nostres noies llegissin novel·les literàriament i moralment bones; no, rés d'això. Llegeixen novel·les de biblioteques “rosa” i “mi hija” i “azul”; novel·les literàriament pèssimes d'autors que n'escriuen tres per setmana[,] que roben, i encara amb mala traça, arguments i personatges d'altres temps, o bé són pèssimes traduccions de novel·les mitjanes, coses, totes plegades, que no tenen suc ni bruc, ni un sol caire per on poder-se aguantar.

Moralment, jo no diré que siguin immorals en el sentit estricte de la paraula, no[,] allà no hi passa res que sigui immoral, tot va bé, massa bé. Al primer capítol coneixeu l'heroïna (invariablement és bellíssima, sense ni una tara física)[,] una noia de vint anys que té totes les qualitats, totes les virtuts; al segon capítol apareix “ell”, és un xicot ben plantat, elegant, esportman, però ai las! un “calavera”; al tercer capítol ell coneix a ella i canvia de vida d'una manera repentina quedant bé per a tota la vida; al quart capítol es casen; a l'epíleg surten rodejats de fills i han fundat un hospital.

Totes aquestes coses són molt boniques, però gairebé sempre tan apartades de la realitat que les pobres llegidores arriben a crear-se un món fals, fals a tot ésser-ho, i es pensen que viuen en ell i es passen la vida talment creient se heroïnes de novel·la i després quan es troben de cara a la realitat[,] com no tot els hi surt com a les

¹¹⁷ La referència a la necessitat d'estendre el consum de productes catalans a la classe obrera i a les dones il·lustra que aquestes darreres eren una peça més en el trencaclosques sociocultural, i que no conformaven, doncs, una problemàtica aïllada. Tant el tema del mercat com el de l'elevació del nivell cultural subjeien també, per exemple, en l'interès pel públic infantil i juvenil manifestat dins de la mateixa lògica (en una preocupació constant heretada de la història literària immediatament anterior).

¹¹⁸ Les col·leccions franceses, ja s'ha dit, representaven també una competència important, tot i que menor (v. Ferran Soldevila, «Lectures i lectors», *LP*, 9-III-1927).

novel·les[,] no saben fer altra cosa que creure's desgraciades i donar-se cops de cap a la paret; coses que per cert no deixen de ser immorals.¹¹⁹

Moragues va insistir en aquesta qüestió en diverses ocasions i des de diferents plataformes.¹²⁰ Fou, de fet, una de les nombroses veus que al llarg de la dècada dels vint (i dels trenta) van atacar la novel·la rosa, exactament igual que ocorria en altres nacions.¹²¹ Els matisos diferencials foren, certament, importants; però no eliminen el caràcter global del blasme, estès a la premsa general i especialitzada d'arreu del nostre país, assumit per tots els sectors polítics i socioculturals i articulats entorn del mateix argument essencial: la configuració d'una comprensió falsa del món que, lluny de preparar per a la vida, fornía un pobre i desvirtuat bagatge per afrontar-la.¹²²

Entre 1924 i 1930, tanmateix, el fet contrasta amb la creació simultània de diverses col·leccions de novel·la sentimental en català (original i traduïda), adreçades específicament al públic femení: la Biblioteca Gentil (1924-1928 i 1931-1933),¹²³ la

---

¹¹⁹ Geroni de Moragas [Jeroni Moragues], «La novel·la», *DS*, 16-IX-1924. L'autor, catòlic militant (v. Lluç 2000), identificava explícitament la novel·la amb majúscula amb el subgènere psicològic, veia una primera fita en el camí a seguir en *L'abrandament*, de Carles Soldevila, i trobava en escriptors com Ernest Martínez-Ferrando o Josep Carner els signes que «quan menys a Catalunya la Novel·la no està a punt de morir». Pel que fa al fragment citat, és indicativa la referència implícita a col·leccions com *La Novela Rosa*; és a dir, al consum, bàsicament, de productes en espanyol. Per al tema de la «immoralitat» d'aquests productes, v. I.2.2.2.

¹²⁰ V. Jeroni Moragas [Jeroni Moragues], «Per què estimava Eva», *LVC*, 11-XI-1926 [matí], i Jeroni Moragues, «Crear un públic», *EM*, 3-XII-1929. Si en el primer article escrivia que les novel·les blanques constituïen la base educativa gairebé exclusiva de moltes noies i que els fornien una idea errònia de l'amor, en el segon afirmava que la mala influència del cinema nord-americà i de les novel·les anglosaxones, especialment de la novel·la blanca, era la causa «de la calamitosa manera d'ésser dels nostres nois i de les nostres noies, que tenen tots els defectes antics i moderns i cap de les qualitats de la gent d'abans».

¹²¹ A Anglaterra, per esmentar-ne un cas, l'escriptora Storm Jameson i l'assagista Queenie D. Leavis van manifestar, el 1932, la seva convicció de la mala influència del subgènere (v. Beauman 1983: 174-175).

¹²² Així ho exemplifiquen (per ordre cronològic) Adela Riera Carré, «A les llegidores de la Biblioteca Popular», *RO*, n. 2 (febrer 1926), 9; Alfred Gallart, «*El tripijoc de la Quitèria* (Biblioteca Damisel·la). *La mujer que no supo odiar* (Editorial Ambos mundos)», *ED*, 10-VIII-1926; Tieta Marta, «Lletres a la neboda», *DG*, ns. 2, 3 i 4 (26-I, 2-II i 9-II-1927), 1, 2 i 1; Llucieta Canyà, «"Biblioteca Femenina" de Badalona», *LVC*, 14-VI-1929 [matí]; Rafael Tasis i Marca, «Teresa, l'exemplar», *LP*, 20-VII-1929; Domènec Guansé, «Un llibre per a la joventut», *LR*, n. 47 (16-II-1931), 4; Maria Recasens, «La literatura i els adolescents», *HO*, n. 27 (11-VII-1931), 5; Maurici Serrahima, «Llibres per la família (III)», *ES*, n. 4 (13-XII-1931), 4; Rosa M. Arquimbau, «Llibres», *LO*, 17-VII-1932; Maurici Serrahima, «Per la novel·la popular», *MI*, n. 306 (22-XII-1934), 6; A. Jori i Rogés, «[Panorames literaris]», *FL*, n. 153 (1-II-1935), 2, i Jordi Jou, «Entorn de la novel·la rosa. Un món fals», *LH*, 12-IX-1935. La perpetuació de la crítica arriba fins al període 1936-1939 (v., entre altres, E. A. L. [Elvira Augusta Lewi], «George Sand, davant els dies del llibre», *LDC*, n. 607 (28-V-1937) [6]).

¹²³ La primera etapa d'aquesta col·lecció, en què es publicaren només obres de Josep M. Folch i Torres, presenta unes diferències importants respecte de la segona època i de la resta de biblioteques —entre les

Crida l'atenció, pel que fa al primer i al segon aspectes, una finalitat declarada en el plantejament de moltes de les col·leccions de novel·la rosa: revalorar el gènere. D'aquí que, en la presentació de la Biblioteca Neus, Editorial Mentora indiqués que es pretenia «una mena de dignificació de la novel·la blanca»;¹²⁷ o que en el programa de la Col·lecció Blava s'anotés que l'aplicació de l'adjectiu *blava, rosa o blanca* a una novel·la solia ser pejorativa no tant per la modalitat en si com per la seva materialització defectuosa, cosa que la nova sèrie aspirava a canviar. Des d'aquest punt de vista,

[...] no és contra el gènere que va adreçat generalment el blasme. És, més aviat, contra la realització.

Afer simplement industrial, gairebé sempre, no ha caigut en mans prou hàbils. Tota la producció blava, rosa o blanca, s'ha limitat a la repetició d'uns mateixos tipus, que gairebé mai ni són aptes per a la bonesa, a causa de llur infelicitat. Ha insistit en unes mateixes escenes, dites sense gràcia, i era precisament la gràcia d'expressió allò que podia salvar-les. A més, s'ha distingit sempre per una descurança, si fa no fa absoluta, de l'estil.

I bé: "Col·lecció Blava" aspira a fer prestigiosa l'aplicació d'aquest color a una novel·la. [...] Vol donar-li la màxima dignitat literària.¹²⁸

Al marge de la previsible estratègia propagandística subjacent en la verbalització de l'objectiu —és a dir, del fet que fos una maniobra publicitària—, hi havia, doncs, una voluntat de millorar la qualitat de l'oferta. Aquesta voluntat era el fruit directe d'una percepció diàfana: la funció real i potencial, *per se* i com a mitjà, d'aquesta mena de literatura. Agustí Esclasans l'havia consignada amb totes les lletres a finals de 1928 a propòsit de *Nuvolades*, una novel·la de Josep Roig i Raventós:

[...] [E]n lloc del món no s'ha vist mai una literatura completa... amb portes closes i amb camins prohibits. Si a Catalunya volem posseir una veritable literatura moderna, no tenim altre remei que admetre tots els tons intel·lectuals, vinguin d'on vinguin i vagin on vagin. És damunt aquesta pausa de colors i matisos, i, sobretot, damunt els diversos públics, petits o grans, acorruats al volt d'ells, que temps a venir, o ara mateix, però de mica en mica, caldrà fer la gran depuració, seguint el lliure arbitri de cada lector i de cada autor. Cal construir les biblioteques vermelles al costat de les blanques; i, entre ambdues, les col·leccions de tots els colors de l'iris.¹²⁹

Darrere d'aquesta mena de declaracions es trobava, entre altres coses, la consciència de la importància central, per a qualsevol cultura, de la varietat que proporcionés canals de professionalització als escriptors i, sobretot, un públic que en

¹²⁷ «Vida Literària. Una nova editorial catalana», *LVC*, 19-IX-1926 [matí].

¹²⁸ Llucieta Canyà, «"Col·lecció Blava"», *LVC*, 12-II-1930 [vespre].

¹²⁹ A. Esclasans, «Comentaris. *Nuvolades*», *LN*, 20-XII-1928.

garantis la continuïtat i, per tant, l'existència. Un públic ampli per a la producció nostrada que només podia configurar-se amb «col·leccions de tots els colors de l'iris» en català, i no solament amb obres d'alta cultura (de primer ordre literari des del punt de vista estètic). La novel·la popular, és clar, hi tenia un paper fonamental; com ha estat assenyalat per Joaquim Molas, en les quatre primeres dècades del segle XX la seva història «és la història dels intents de crear un mercat, és a dir, un públic estable i un cos d'autors professionals i, per tant, una indústria editorial moderna i competitiva», cosa que explica que «al llarg dels anys 20, hom, aprofitant l'ambient provocat per la Dictadura i la progressiva constitució d'un lectorat femení, [...]» dugués a terme «una sèrie de provatures d'ampliació i modernització de la maquinària llibresca».¹³⁰

És des d'aquesta consciència (explicitant-la, de fet) que Agustí Esclasans asseverava també el següent: «A hores d'ara, no ja entre nosaltres, sinó més enllà dels límits intel·lectuals, en ple camp de lectors, ningú no posa ja en dubte la conveniència d'una organitzada i ben resolta literatura blanca. Convé, però, que ens posem d'acord respecte què cal entendre per blancor en art literari. És obvi que la blancor no és la fadesa».¹³¹ L'autor la definia, tot seguit, com «una literatura que, sense defugir els problemes existencials que la vida quotidiana planteja als homes, saben encarrilar-los, mitjançant un pla d'acció narrativa, vers un fi d'ordre i de netedat intel·lectual», i assegurava que Roig i Raventós n'era un dels conreadors més dignes. Havent repassat el conjunt de la seva obra des d'aquesta perspectiva i amb una atenció especial al llibre

---

¹³⁰ Molas 1988: 326. Ja en els anys trenta, sobre el rerefons de la demanda d'una novel·la de Barcelona inscrita en el marc polèmic de la imatge internacional de la ciutat, de la recerca del públic i de «la necessitat de trobar nous enfocaments culturals» (Castellanos 1997: 172), Rafael Tasis defensava una diversitat genèrica que abastés tots els esglaons de l'escala novel·lística, i ho feia referint-se, una vegada més, a la importància de guanyar els lectors: «Barcelona necessita un estol de novel·listes que s'enamorin de la seva evolució, de la seva grandesa i de la seva misèria. La història interna de les societats, més viva i autèntica que en les cròniques oficials, es troba en la novel·la, i per a conèixer-nos, per a corregir el nostre orgull o per a frenar les nostres errades, ens cal aquest espill idealitzat, però tanmateix fidel. I jo gosaria dir que, de cara als interessos culturals de Catalunya, fa tanta falta una bona novel·la de psicologia, l'obra analítica i massissa d'un Joyce o d'un Proust, com el fulletonisme amb ribets de sicalipsi d'un Dekobra o un Da Verona i els misteris i els crims presentats per un Wallace o un Simenon. Ens cal aconseguir un públic, vèncer l'allunyament dels catalans envers el llibre, i si aspirem a emmotllar un dia llurs gustos, no tenim més remei que anar, primerament, a oferir-los llurs preferències» (Rafael Tasis i Marca, «Barcelona i la novel·la. IV.- Possibilitats de la novel·la barcelonina», *MI*, n. 227 (8-VI-1933), 6). Aquest article, integrant de la sèrie sobre la ciutat i el gènere novel·lístic que l'autor va publicar a *Mirador*, s'emmarca en una discussió específica: la defensa de la modalitat detectivesca, per part de diversos crítics, amb relació al reclam consignat (v. respectivament, per a cadascuna d'aquestes dimensions, II.3.3 i III.4.2.1).

¹³¹ A. Esclasans, art. cit.

comentat, Esclasans conclouïa que «Roig i Raventós pot posar-se a totes les mans, sense temença d'ésser decebut, intel·lectualment, ni pel radi vermell, ni pel radi blanc. És un autor de sentiments equilibrats i de mental control ben responsable».

Si una comprensió així de la literatura blanca demostra la indefinició que afectava el terme, amb aquesta conclusió el crític posava sobre la taula una altra de les qüestions permanentment imbricades en el debat novel·lístic: el problema moral. L'aspecte fou discutit tant amb relació a la producció com al consum, constitueix un dels elements essencials respecte del públic femení i obre un camí de reflexió interconnectat amb el tema de la ideologia, perquè planteja fins a quin punt les dones escollien lliurement aquest tipus de productes.

Alguns comentaris, delators de la nul·la intervenció del sector (especialment de les noies) en la tria de les lectures, qüestionen la seva pretesa inclinació "natural" a la literatura sentimental. L'octubre de 1928, per exemple, Rafael Dalmau Ferreres havia indicat l'error *social* que havia significat la prohibició de l'accés femení a la producció que identificava amb les fonts del món real en benefici de la novel·la que representava un univers fictici i irreal.¹³² En el mateix diari on s'havia publicat el seu article va aparèixer, mesos després, un text en què, amb relació al cinema, es constata el paper decisiu de la família, i en concret de les mares, a l'hora de seleccionar els llibres de les joves:

[...] Aquestes mares que fan tancar els ulls a les seves filles no són en majoria, per cert i afortunadament, però, tanmateix, són aquestes les que posen més satisfetes en mans de les nenes aquestes novel·les roses i blanques... La independència femenina no està, solament, en llegir coses sense solta ni volta, sinó en saber veure i sentir-ho tot. Aquest jovent poc acostumat a les coses reals, es crea personatges imaginaris i a voltes repatanis en la seva imaginació. Eren com aquestes les noies del vuit-cents que s'empassaven les capsas de llumins per un amor contrariat i, avui, completament descentrades, són les que compten amb menys armes, per lluitar contra els perills de la vida lliure i independent que la nostra època ha creat per a la dona. Saber llegir i llegir molt és el que més li manca a aquesta joventut que avui va al cinema [...].¹³³

El 1930, paral·lelament, Carles Soldevila havia de sostenir que les dones no llegien diaris ni revistes, que només coneixien la novel·la rosa o els fulletons i que els marits sovint creien preservar-les de perniciosos perills evitant que consumissin altres

---

¹³² R. Dalmau Ferreres, «Les lectures», *LN*, 29-X-1928.

¹³³ Ben-Hur, «La mentalitat femenina i el cinema», *LN*, 26-VI-1929.

tipus de literatura, amb la qual cosa apuntava la supervisió generalitzada de les lectures, fins i tot exercida damunt les casades.¹³⁴

Pel que fa a les expectatives a què respon la novel·la de gènere, com ha explicat Eulàlia Pérez Vallverdú, «la literatura, i molt especialment la literatura de consum, és un altre dels mecanismes de formació i control ideològic i social amb què compta, en aquest cas, el nucli familiar respecte els fills, els adults de demà, però, d'una manera més general, la classe dirigent sobre la resta de la societat».¹³⁵ Amb referència a les dones, no es tractava, doncs,

[...] de satisfer unes expectatives generades per aquest mateix sector sinó d'unes expectatives *reservades a aquest sector* en funció d'una distribució social establerta per la tradició, la religió i la pròpia societat, elements que, d'altra banda, releguen la dona a una situació de dependència efectiva respecte els sectors masculins. I així arribem al problema: el veritable abast de l'accés del públic femení al mercat literari i la seva influència en l'especialització en l'oferta de béns de consum literaris.

Res no sabem de segur sobre l'accés real, és a dir, la compra directa dels productes de consum literaris per part dels sectors femenins, així com la seva veritable capacitat adquisitiva.¹³⁶

Una dada significativa en aquest darrer sentit és l'ús de les biblioteques, que les xifres proporcionades a propòsit de l'Institut de Cultura il·lustren a bastament i que la informació conservada sobre els centres de lectura catalans ratifica.¹³⁷ El préstec de llibres (el servei preferit) podia compensar, si més no en certa manera, les possibilitats adquisitives d'una població amb recursos econòmics limitats i/o subjecta a la tutela familiar.¹³⁸ És clar que la percepció social del que les dones podien llegir, juntament amb l'educació rebuda —i per tant la influència de les dues coses—, havien de conduir les

---

¹³⁴ Carles Soldevila, «La separació dels sexes. III», *LP*, 15-III-1930. Molts periòdics publicaven fulletons en aquests anys, en part com a mitjà per atraure el públic i facilitar el seu accés a la literatura. El sistema, que gairebé havia desaparegut en benefici de noves formes de consum literari en el tombant de segle, va ser recuperat pels sectors cultes i, en una clara mostra de les interferències entre esferes, va mantenir-se, també, en els espais populars. En són dos bons exemples la publicació amb aquest format de *Solitud*, de Víctor Català, a *La Veu de Catalunya*, entre el 13 de juny i el 4 d'octubre de 1924, o el fet que *La Dona Catalana* n'inclogués un des del primer número (i fins que va desaparèixer, el 1938).

¹³⁵ Pérez 1988: 27.

¹³⁶ *Ibid.*: 31-32; la cursiva és meua.

¹³⁷ V. Maffà 1994.

¹³⁸ Aquesta vigilància existia fins i tot quan es disposava de diners (una circumstància testimoniada en certa manera, des de la literatura, a *Aloma*, de Mercè Rodoreda; concretament, en l'episodi on la protagonista adquireix un llibre però l'amaga, més que per no haver de justificar la despesa, perquè l'obra no entra dins de les lectures autoritzades pel germà gran; v. III.4.4).

seves preferències, en general, en unes direccions determinades (les que la societat sancionava), vers unes tipologies novel·lístiques. Per això, en mots de Pérez Vallverdú,

[...] resulta massa arriscat confiar a la fisiologia un paper predominant en la configuració d'hàbits socials i, encara més, d'hàbits de consum. De fet, sense la inclusió d'altres factors, en especial la ideologia de classe, dominant i hegemònica, no es pot arribar a comprendre per què el sector femení se sent reconegut en el paper no ja de mestressa de casa sinó en el que es deriva de l'atribució de transcendència social a la seva constitució biològica. En darrer terme, la relació de parella, i, sobretot, la reproducció no és, en cap cas, una expectativa del sector femení, sinó una necessitat social que, a l'igual que les que asseguren el manteniment d'una distribució classista de la societat, esdevenen, en aquests productes, objectivades en forma de tendències vitals, tot revestint-les d'elements sentimentals, ètics o morals, que les transformen en la gran troballa conceptual de la maternitat, amb el complement necessari de la paternitat. [...]

Fet i fet, la constatació que hi ha una distribució sexista de la societat, a través del consum majoritari per part d'un sector d'uns productes determinats, ens informa sobre la implantació operativa i efectiva d'aquesta ideologia en el conjunt de la societat, mitjançant la formulació d'unes determinades expectatives sectorials.

[...] Aquesta literatura passa a ser, doncs, una concreció de la ideologia burgesa que, a la vegada, la utilitza per a la seva difusió i consolidació. D'aquesta manera, l'aparició d'aquests determinats productes, i en general de tots els que genera la literatura de gènere, ens informa també sobre les mutacions que es produeixen en els canals de difusió i de control ideològic, a partir dels canvis socials que modifiquen les característiques estructurals del mercat de béns de consum literaris.

Si més no, l'èxit d'aquestes novel·les demostra, d'una banda, l'existència de condicions materials —oci, alfabetització, capacitat adquisitiva, etc.— que fan possible el consum i, de l'altra, l'acceptació de la lectura dins el ventall de possibilitats ofertes per la indústria incipient de l'oci.¹³⁹

La queixa relativa a les preferències literàries de les dones responia a un fet constatable, que no era fruit, tanmateix, d'una tendència genètica (sexual), sinó d'unes pautes culturals. Aquestes pautes estaven experimentant, no obstant això, una certa modificació. El 1929, si Llucieta Canyà es feia ressò de l'activitat de la Biblioteca Femenina de Badalona i afirmava la necessitat de guiar les noies en la tria d'obres, perquè llegien molt però essencialment novel·la rosa,¹⁴⁰ Lluís Capdevila, amb motiu de la Diada del Llibre, se sorprendia agradablement davant una noia senzilla que adquiria *La monja*, de Diderot, i *Els polítics catalans*, d'Antoni Rovira i Virgili, perquè no constituïa un esdeveniment habitual: «No és corrent veure llibres d'aquesta mena, d'aquest to, en mans de les noies. Les noies acostumen tenir —malauradament— altres lectures. Acostumen llegir esperpentos com *Abandonada en su noche de bodas*, les novel·letes

¹³⁹ Pérez 1988: 181-182.

¹⁴⁰ Llucieta Canyà, «"Biblioteca Femenina" de Badalona», *LVC*, 14-VI-1929 [matf].

ensucrades de Folch i Torres, les de Berta Ruck o Concòrdia Merrel, les de la senyora Monserdà, les de la senyora Concha Espina». ¹⁴¹

Els prejudicis socials sobre què podien llegir (o no) les dones resulten evidents en la propaganda de moltes de les col·leccions en qüestió. La formulació recurrent d'aquesta publicitat (recollida per Esclasans en l'article sobre Roig i Raventós) s'integrava en la presentació de Col·lecció Blava: «Blau, rosa i blanc, són els tres colors amb què són designades sempre, si fa no fa, *les novel·letes per posar a totes les mans*». ¹⁴² La censura familiar i altres instruments de control, com la sectorització i l'especialització de l'oferta o la modernització externa que en garantís el consum continuat malgrat el desprestigi públic i generalitzat del sentimentalisme, ¹⁴³ responien a la realitat generada per unes concepcions socials sexistes que es perpetuaven gràcies a aquests mitjans i d'altres, per exemple la premsa. Reduir la formació de les noies a una preparació essencialment domèstica i a uns productes culturals que configuraven un imaginari referencial a base d'una certa divisió positiva dels rols sexuals, de la sublimació de la maternitat com a funció femenina essencial i de la sacralització del matrimoni i del clos familiar, en els quals la dona era cridada a jugar un paper de companya dolça, comprensiva i amorosa —un paper que li garantia (teòricament) la realització i la felicitat—, era una manera molt efectiva de produir unes determinades aspiracions; un cop assolida la vida adulta, convenia igualment no ampliar-ne els horitzons. ¹⁴⁴ I, per bé

---

¹⁴¹ Lluís Capdevila, «Una llegidora exemplar», *LCG*, n. 3148 (26-X-1929), 2; segons Capdevila, per llegir textos com el de Diderot i el de Rovira era necessari tenir «una preparació intel·lectual més vasta, una comprensió més profunda, un criteri més independent» (és a dir, tot allò que fins feia ben poc s'havia negat, i en determinats cercles es negava encara, a les joves). Anys més tard, en una mostra clara de continuïtat al llarg dels trenta, Jordi Rubió afirmava, en comentar el que anomenava el «problema de la lectura femenina» en els centres bibliotecaris, que «són les dones les qui proporcionen el contingent més alt de lectors en el préstec, i naturalment demanen quasi exclusivament novel·les» (Jordi Rubió, «Llegir amb la ploma a la mà», *CLA*, n. 6 (octubre 1935), 163-164).

¹⁴² Llucieta Canyà, «Col·lecció Blava», *LVC*, 12-II-1930 [vespre]; la cursiva és meua.

¹⁴³ La caracterització de l'època com a antiromàntica (en el sentit d'antisentimental) va comptar amb nombroses formulacions; el tema va arribar a ser objecte de conferències, com la que Gerard Bauer féu al Conferentia Club, el juny de 1931, amb el títol «La fallida del sentimentalisme» (v. Carles Sindreu i Pons, «Conferentia Club. Gerard Bauer», *MI*, n. 125 (25-VI-1931), 6). Per a la influència de l'esport en aquest sentit i per a la convicció de la pervivència del sentimentalisme sota les pretensions de modernitat de les dones, v. respectivament «L'esport femení i la decadència de l'amor», *DADA*, n. 145 (gener 1930), 27, i «La noia de 1929, té cor?», *LDC*, n. 206 (13-IX-1929), 6.

¹⁴⁴ A propòsit de la novel·la rosa francesa de 1880-1890, Jennifer E. Milligan ha indicat la idiosincràsia i la funció polítiques dels productes del gènere, els quals operen com a manuals d'instrucció moral a partir dels ideals de virtut que s'hi configuren i, sobretot, com a canals d'una instància ideològica específica; en mots seus, constitueixen «a vehicle for a particular ideological stance, with three new

que pensant més directament en elles, això funcionava no només entre les noies, ja que als nois també se'ls construïa un model de comportament nodrit d'uns valors concrets, els quals asseguraven la seva integració aproblemàtica en el sistema social establert. Així ho indicava implícitament Domènec Guansé, el 1928, quan atacava l'actitud subjacent en la compra corresponent i la pressió directament o indirectament exercida sobre l'oferta:

La nostra literatura agafa tot sovint —i bé prou que se n'ha parlat d'això!— un to una mica enrarit. Hi abunden les col·leccions blanques i roses. Hi abunden les biblioteques de llibres que “puguin” anar a totes les mans. Aquest “puguin” temorenc, a més d'una col·lecció l'ha feta malbé. Quan hom ha volgut acarar-se amb el pensament europeu, s'ha trobat que no hi podia encabir cap dels grans noms de la literatura del segle XIX. Hom ha hagut d'acontentar-se amb algun que altre humorista anglès més o menys divertit. I hom ha nodrit les biblioteques de la nostra joventut amb una sang freda i blanca incapaç de desvetllar cap entusiasme.

Recordeu, a propòsit de la por d'incorporar certs noms a una col·lecció de novel·les estrangeres, un cas esdevingut a Soldevila. Soldevila traduïa, per encàrrec d'un editor, *El crim de Silvestre Bonnard*, d'Anatole France. Però mentre hi treballava, Soldevila es quedà sense editor on col·locar-la. Calgué que, més endavant, hom fundés la Biblioteca Catalònia, perquè la traducció de Soldevila pogués sortir a la llum.¹⁴⁵

De fet, el tarragoní va arribar a anar força més enllà, perquè va justificar la creació de la narrativa rosa com a resposta a l'afecció del públic per la novel·la —justament, per neutralitzar-ne els suposats perills— en un comentari en què s'imbricaven altres elements que val la pena analitzar; sobretot, la qüestió del gènere i la moral, molt especialment amb relació al predomini de la narrativa psicològica a partir de finals dels anys vint i, de manera fonamental, durant els trenta.

---

features distinguishing them from their immediate predecessors: a profoundly bourgeois perspective, extreme Catholicism and excessive patriotic fervour» (Milligan 1996: 152). Pel que fa a Catalunya, Eulàlia Pérez Vallverdú ha estudiat la primera etapa de la Biblioteca Gentil prenent la sèrie «com l'exponent d'una determinada ideologia que en la seva formulació no només utilitza un mitjà de difusió concret, la literatura, ja preexistent, sinó que el crea —o el recrea— en funció de les seves necessitats intrínseques» (Pérez 1988: 5-6); tots els productes similars, segons les conclusions de l'estudiosa catalana, responen a un mateix plantejament general, que els converteix en variants literàries concretes de la sanció d'un model social burgès. En aquest sentit, és especialment interessant la manera com la novel·la femenina culta de la Catalunya dels anys trenta, malgrat destil·lar una ideologia paral·lela (que en ocasions l'acosta a aquesta mena de literatura), mostra un esforç evident per representar una complexitat molt més pròxima a la realitat del moment (v. II.2).

¹⁴⁵ Domènec Guansé, «“A tot vent”», *LN*, 1-V-1928.

2.2.2. La novel·la de consum, la novel·la psicològica i la moral: els atacs contra el gènere, les fronteres difuses entre les seves modalitats i el tombant cap a la modernitat

El febrer de 1931, Guansé obria una ressenya de la traducció catalana d'*El roig i el negre*, de Stendhal, amb la següent reflexió:

La lectura de novel·les ha estat sempre per certes persones d'una moral estantissa, considerada com un exercici perillós per a la joventut. Han cregut que, entre les pàgines d'aquesta mena de llibres s'amagava el maligne en formes seductores, per excitar els sentits i fer perdre el cap a les noies somniadores i als joves generosos. Avui a moltes llars, encara perdura aquesta aversió a les novel·les. Perdurar!... A Catalunya ens sembla que ens certs sectors socials s'accentua. Fins és una aversió que s'hi fa extensiva a tota mena de paper imprès.

Com que llegir novel·les, però, avui és una habitud —i si voleu, un vici— que no es desarrela fàcilment; com que ha esdevingut una de les distraccions essencials de les societats civilitzades, les persones que es creuen serioses, i que, en el fons, acostumen a ésser les més superficials i les més simples, han inventat les novel·les blanques i roses per entretenir els ocis de les noies. Totes les literatures tenen avui grans productors de novel·les d'aquesta mena. Molts autors anglesos i americans s'hi fan milionaris. A Catalunya ha estat fins ara l'única literatura que ha donat diners.

No obstant, és una literatura molt més perniciosa que aquella que s'adreça directament als sentits. Té, al costat d'aquesta, el desavantatge de donar una idea enganyosa de la vida. Fa creure que molts actes purament instintius obeeixen a impulsos generosos. Molt més que les més passionals de les novel·les, dóna de l'amor una idea falsa i desorbitada. I sota les formes d'un romanticisme apegalós, coven la sensualitat més corruptora.

I no és que senti una aversió desmesurada contra aquesta mena de novel·les. Són un gènere inferior, en efecte. Però a qui no és capaç o no pot llegir-ne d'altres, sempre li faran algun bé. Amb extraviacions o sense, afinaran poc o molt el seu esperit, l'ajudaran a intel·lectualitzar i a pensar en el valor de les passions.

Quan es tracti d'aquesta mena de novel·les, convindrem, però, amb les persones formals, que són un pur i banal entreteniment. La simple lectura del diari ja és un exercici intel·lectual superior, al seu costat. Però ni aquesta mena de novel·les, ni la novel·la pornogràfica, són tota la novel·la.¹⁴⁶

Diversos aspectes del fragment mereixen un comentari. En primer lloc, la importància del gènere novel·lístic en el món contemporani, ja assenyalada per diversos autors (com el redactor de *La Rambla*) en el debat de 1924-1925 i en la qual no es va deixar d'insistir en cap moment. Es tenia una clara consciència que el panorama de la novel·la, qualificada d'epopeia, d'«èpica dels moderns»,¹⁴⁷ eren, externament, la proliferació i l'hegemonia cultural, i, internament, la literaturització de la

¹⁴⁶ Ídem, «Un llibre per a la joventut», *LR*, n. 47 (16-II-1931), 4.

¹⁴⁷ A. Escalasans, «L'ànima dels literats catalans. A A. Rovira i Virgili», *LP*, 28-VII-1928. La formulació recorda extraordinàriament (i significativament) la concepció del gènere procedent del segle XIX.

contemporaneïtat; així ho va formular el mateix Guansé el 1936: «Als països d'una gran tradició literària la producció de novel·les és cada dia més abundant. Arriba a produir ja més que la mateixa contemplació dels estels, la idea de l'infinit. Les de pur entreteniment a part, que formen constel·lacions i nuclis inexplorables, tots els aspectes de la societat i de l'home hi són reflectits. Temes i problemes que abans haurien estat base d'un estudi, d'un assaig, avui es resolen molt sovint en novel·les».¹⁴⁸

En segon lloc, ressalta l'associació de la novel·la amb el pecat per part de certs sectors, on, segons l'escriptor, se situava la gènesi de la contraofensiva moral que suposava la modalitat sentimental —una visió que tampoc no és privativa de Catalunya—. ¹⁴⁹ La idea resulta interessant perquè recull la base essencialment ideològica d'un tipus de literatura normalment considerada irrellevant en la institució cultural però que té una importància fonamental, per bé que molt més sociològica que no pas artística, en la cultura en què es produeix. I no només en aquest sentit, sinó també com a canal de professionalització per als escriptors. Guansé no exagerava gens en afirmar l'enriquiment dels novel·listes que s'hi dedicaven; sense arribar als nivells de beneficis de països com Anglaterra, els casos autòctons de Josep M. Folch i Torres o de Clovis Eimeric —en qui devia pensar quan assegurava que a casa nostra era l'única producció literària que havia donat diners— ho ratificaven. Aquest aspecte i els rèdits socioculturals del gènere malgrat la seva inferioritat (és a dir, el mal menor que constituïa en comparació amb l'absència completa de lectura) introduïen un element de compensació en la balança crítica de l'articulista, que tanmateix en subratllava els efectes negatius des de tota una altra concepció de la moralitat i la immoralitat amb referència a la creació literària i a partir d'una determinada idea de la novel·la.

La clau de les prevencions que Guansé assenyalava era la dimensió social del gènere novel·lístic: la seva popularitat i la seva idiosincràsia de representació d'un món que allora afecta la realitat (referencial o conceptual) que narrativitza; sumada, en

---

¹⁴⁸ Domènec Guansé, «La novel·la catalana», *LR*, 22-II-1936.

¹⁴⁹ La reemergència del subgènere a França el 1880, després del desprestigi i del declivi que n'havia significat l'aparició de la novel·la realista, ha estat interpretat, per exemple, en qualitat d'efecte lògic de la creació d'un engrandit públic femení i com a reacció davant les noves possibilitats educatives que gaudien les noies; la novel·la rosa, així, hauria estat el mitjà escollit per a la defensa d'una moral que l'ensenyament laic de la Tercera República va menystenir: una modalitat literària reinstituída «with the express intention of defending the faith and offering morally didactic works to the widening working-class female readership» (Milligan 1996: 151).

aquells instants, a la funció específica que la situació cultural catalana comportava. Jeroni Prat, entre altres, n'havia parlat amb anterioritat, significativament en la part inicial d'un article que obria, despleguava i tancava amb afirmacions cristal·lines des d'aquesta perspectiva:

La novel·la és, certament, el gènere literari que està més a peu pla amb el poble. Cap altre no el supera [...]. El lector s'hi abandona perquè en treu un gaudi directe d'entreteniment. [...] Ens cal [...] admetre al costat de les activitats a què ens obliga la vida, un parèntesi de descans perquè aquelles no esdevinguin una obsessió anguniosa. [...] Qui pot, doncs, transcórrer aquestes estones vagarívoles de cada dia amb un llibre a la mà, senyal que té un bon nivell intel·lectual. Altrament, les mataria embolcallat en l'atmosfera densa d'un cafè o un cinema. [...] No oblidessim, tampoc, que al llibre, a Catalunya, li toca exercir una gran funció pedagògica indirecta.¹⁵⁰

La gran influència de la novel·la en la societat, per a Guansé, constituïa la raó de fons del fet que «totes les ideologies noves, tots els crits de revolta, han acabat vestint-se de novel·les».¹⁵¹ I caldria afegir-hi també, és clar, les ideologies amenaçades pels nous corrents. El context específic del seu comentari del febrer de 1931 remet al fet que la tendència al psicologisme i el consegüent tractament de temàtiques com la sexualitat van generar la indignació de determinats sectors. L'actitud de rebuig, nascuda de raons extraliteràries, va tenir una de les seves manifestacions més clares en la polèmica entorn de l'art i la moral:

La introducció progressiva de la novel·la d'anàlisi psicològica, que es produeix a Catalunya a partir de 1925, i el camp d'interessos literaris que aquest corrent propugna —en concret, l'anàlisi de sentiments, passions i comportaments humans, presos com a fenòmens integrants de la ment humana— provoquen que la literatura intenti aproximar-se a temes i situacions que els sectors més integristes de la societat catalana consideraven immorals. El tema més clarament problemàtic fou la descripció d'escenes eròtiques. Així, la publicació d'*El senyoret Lluís* (1926) de Carles Soldevila provocà la reacció immediata de Manuel de Montoliu, des de *La Veu de Catalunya*. Montoliu afirmava que l'obra tractava «temes d'una baixesa tan

---

¹⁵⁰ Jeroni Prat, «La novel·la i la nostra literatura», *Revista del Centre de Lectura de Reus*, n. 159-160 (1-IX i 15-IX-1926), 245-246.

¹⁵¹ Domènec Guansé, «Passatemps?», *LN*, 29-VIII-1929. Quatre anys abans, Josep M. de Sagarra havia escrit, enmig dels darrers espeternecs de l'intens debat de 1924-1925 entorn del gènere, que «avui dia al món la novel·la ho és tot: religió, moral, ciència, política, economia, etc.» i que «la literatura del segle dinou i del segle que vivim es pot dir que és la novel·la. Poesia, teatre, tot això té la seva importància, però la novel·la s'ho empassa i ho domina tot» perquè «s'ha convertit en tribuna per defensar i combatre totes les tesis. La gent opina i es baralla amb una novel·la als dits» (Josep Maria de Sagarra, «La utilitat de la novel·la», *LP*, 10-V-1925). Per a diferents constatacions d'aquest estil en direccions diverses i en altres moments, v. Octavi Saltor, «La passió de novel·lar», *ED*, 8-VIII-1929; Joana Müller, «Nota sobre la novel·la», *HO*, n. 7 (11-II-1931), 6; «Importància de la novel·la com exemplaritat», *LN*, 11-VII-1932, i «Llibres. Novel·la catalana», *DS*, 12-XI-1933.

innoble que rebaixen l'artista que gosa tractar-los mal que sigui amb totes les precaucions estètiques [...]. En nom de l'art, [l'autor] no pot admetre res que fereixi la seva dignitat d'home». Carles Soldevila contestà des de la seva secció "Fulls de dietari" de *La Publicitat*. Soldevila aprofitava la censura per tal de fixar la seva actitud davant del problema general de l'art i de la literatura. La polèmica s'estengué amb la intervenció de Josep M. Junoy, Josep Pla, Joan Estelrich, Carles Riba, etcètera, i acabà generalitzant-se. El que, en darrer terme, s'hi reflectia era un ampli debat europeu, dins del qual s'inscriu, entre molts d'altres, l'assaig *Morality and the Novel* de D. H. Lawrence. A Catalunya, ultra els articles dels primers moments, la polèmica tingué un moment culminant en la sèrie de conferències organitzades a la Biblioteca Balmes, entre el 20 d'abril i el 24 de maig de 1928, on fou exposada extensament la posició catòlica. Malgrat tot, el tema no quedà tancat i pot afirmar-se que perdurà, en formes diverses, fins ben entrats els anys trenta.¹⁵²

És en aquest marc, doncs, que cal situar tant la referència de Guansé a la pervivència i a l'accentuació del prejudici contra el gènere com la seva explicació del sentit de la novel·la sentimental. Que la percepció no corresponia a una comprensió aïllada resulta evident, per exemple, en un editorial d'*El Dia* de Terrassa de 1928, on d'una banda es blasmava la tendència al «morbosisme, a la desviació vital i mental, al determinisme negatiu, a la patologia» de la literatura nostrada —en una clara remissió a la novel·la psicològica— i, de l'altra, s'afirmava que les nefastes conseqüències del fenomen en un poble en formació com el català, sobretot per a la joventut, exigien (i els termes són rellevants per entendre el panorama narratiu dels anys trenta) una reacció «més eficient, i més artística en qualitat, que la de la publicació de novel·les blanques o rosades».¹⁵³

Les prevencions eren causades, també, per l'explotació mercantilista que implicaven les derivacions novel·listiques pseudoliteràries, és a dir, per la proliferació de subproductes pornogràfics (les anomenades *novel·les verdes*), als quals s'assimilava sovint la novel·la psicològica de temàtica sexual, en part pel caràcter diluït de les fronteres entre les dues modalitats —una dissolució de límits que s'estenia, igualment, a

---

¹⁵² Campillo 1977: 101-102. La citació de Montoliu que s'inclou procedeix de *Breviari crític. Vol.II: 1925-1926* (Barcelona, 1928), 148-151; respecte de la resta de referències, v. així mateix les notes a peu de pàgina que proporciona l'estudiosa. Amb relació a les posicions catòliques, v. Lluch 2000.

¹⁵³ «Un símptoma negatiu», *ED*, 6-VIII-1928; l'argumentació se sustentava en el pessimisme, el fatalisme, l'amargor, la depressió i el falsejament de la pietat, per agudització, que representava el corrent psicologista, les causes dels quals es trobaven en la influència de la literatura russa. Aquesta literatura fou, certament, un dels models de la producció novel·lística catalana —i europea— d'aquells anys; per a la seva incidència i per a l'interès en l'obra dels seus autors a Catalunya, v., entre molts altres, Carles Soldevila, «Russofilia, sí... però amb compte», *LP*, 31-VII-1928; Ferran Planes, «Escriptors russos. Notes sobre F. Dostoiewski», *LP*, 17-II-1934, i ídem «Literatura universal. Consideracions sobre Dostoiewski», *LP*, 18-III-1934. Amb relació a la política de traduccions, v. Joan

la novel·la rosa—. Quan el maig de 1925 s'havia presentat la col·lecció Biblioteca Nova, els seus objectius ja s'exposaven de manera suggeridora en aquest sentit: «L'abundor de novel·les blanques i verdloses, fa que el públic no trobi el terme mig o sigui la novel·la que diuen oferir els de la nova Biblioteca, que serà ben ferma, equilibrada i catalana».¹⁵⁴ El juliol del mateix any, Governació havia pres mesures per restringir la profusió de llibres i fascicles pornogràfics en els quioscos barcelonins.¹⁵⁵ Les denúncies de la situació, de la hipocresia subjacent i de l'amalgama indiferenciada dels productes confiscats (teòricament, per contrarestar-la) es van mantenir al llarg dels anys següents i en la dècada republicana. El 1928, així, i a propòsit del cas de la Biblioteca de Terrassa, Lluís Nicolau d'Olwer criticava l'esporgada de llibres que s'estava fent arreu i els criteris amb què s'efectuava tot posant el dit a la nafra del problema de la doble moral:

El paternalisme apreta. Aviat totes les biblioteques seran rosa i tots els museus blau cel. El nostre jovent no podrà llegir ni els clàssics, ni els humanistes, ni els filòsofs, ni els romàntics; li seran tretes tartufescament dels ulls moltes obres mestres de la pintura i de l'escultura... El paternalisme apreta però no escanya: el nostre jovent, privat de tot allò, podrà tanmateix pasturar alloure damunt la pornografia impresa del quiosc i la pornografia plàstica del music-hall.¹⁵⁶

El 1932, per esmentar-ne un altre cas, Josep M. Francès s'adheria a la campanya de les autoritats contra les publicacions pornogràfiques amb una argumentació ben significativa:

Convé frenar aquest estat de coses. La cobdícia dels editors desaprensius cal que sigui posada a rotllo. Fóra deplorable i faria caure l'ànima als peus que mentre tots ens estirem els cabells davant la creixent penúria que afecta el negoci editorial seriós, només fessin el seu agost aquests mercaders d'escombraries. [...]

Ara bé. La persecució d'aquest delictes no hauria de confiar-se a gent inexperta i unilateral. Sense una adequada preparació es fa molt difícil determinar on comença i on acaba la pornografia. No podem exigir a un guàrdia o a un agent de Torrelodones de Arriba, els coneixements literaris que precisen per a destriar allò que és art, tan descarnat com vulgareu, però art, del que no passa de barroeria.¹⁵⁷

El cor de la qüestió, naturalment, era la idea de la moral i de la seva relació amb la creació artística. Un comentari d'*Acció Comarcal de Valls*, reproduït a *La Publicitat*

Puig i Ferrer, «Francesc Payarols, traductor del rus», *LP*, 10-V-1929 i, més enllà de les fonts de l'època, Pinyol 1997.

¹⁵⁴ «Vida Literària. La "Biblioteca Nova"», *LVC*, 10-V-1925 [matí].

¹⁵⁵ Ministeri de Governació, «Contra la pornografia», *LVC*, 16-VII-1925 [vespre].

¹⁵⁶ Lluís Nicolau d'Olwer, «Biblioteca rosa», *LP*, 13-IX-1928.

¹⁵⁷ J. M. Francès, «La pornografia», *LH*, 27-VIII-1932.

el desembre de 1929, ho explicitava en argumentar que les dretes, en els darrers anys, s'havien dedicat a criticar les anomenades *novel·les verdes* tot acusant els narradors corresponents (Joan Santamaria, Miquel Llor, Domènec Guansé, etc.) de mercantilistes de l'art, quan els autèntics traficants sense escrúpols eren els autors de literatura blanca (Josep M. Folch i Torres, Clovis Eimeric, Pere Mata, Miquel Rives...); els primers, segons el text, no havien fet concessions al públic, sinó que havien optat per unes tendències ètiques i estètiques que justificarien, en tot cas, el punt possible de desacord.¹⁵⁸ En aquest marc comprensiu, la narrativa rosa dels anys vint, especialment en les seves versions més blanques, pot entendre's efectivament, com apuntava Guansé, en qualitat de rèplica al corrent psicològic i a les seves variacions desvirtuades: en qualitat d'alternativa a un consum inaturable que reconduí l'afecció creixent de llegir novel·les cap als espais ideològics convenients. El fet que el gènere aconseguís comptar amb un públic extens, com l'èxit de les col·leccions espanyoles demostrava, i que representés una variant cultural pròpia de les literatures normals s'afegeix a aquest factor per explicar l'aparició de les col·leccions catalanes especialitzades.

La complexitat del tema, tanmateix, va més enllà, perquè el tipus de producte que aquestes sèries oferien era considerat immoral, des d'un punt de vista diferent, per altres sectors. Rossend Llates, per exemple, va fer una anàlisi del desprestigi de la novel·la a partir d'una crítica ferotge a les seves versions blanques i verdes, destacadament a les primeres:

A la nostra terra una de les coses que ha influït més en el desprestigi de la novel·la és la impúdica preponderància de les novel·les blanques. S'ha creat un prejudici tan gran, que persones cultes, llegint en totes les llengües les millors obres sense ridículs criteris restrictius aliens a l'esperit ni a la raó, des del moment que agafen una obra escrita en català, no poden tolerar-la si no va proveïda del seu corresponent cinyell de castedat amb pany i cademat ben closos.

És evident que el propòsit que anima els creadors i editors de novel·les blanques és el mateix que el de les novel·les verdes. Fer diners a la segura.

[...] La novel·la blanca és la pornografia servida en blanques, elegants i menudes píndoles homeopàtiques.

És el vici dels inconscients, dels imbècils i de les millors famílies.¹⁵⁹

Ara bé, la diferència entre novel·les blanques, roses o blaves, d'una banda, verdes, de l'altra, i psicològiques, finalment, no resultava fàcil d'establir. Pel que fa a la

¹⁵⁸ V. l'article de F. C.-M., «Novel·les blanques i novel·les verdes», *LP*, 5-XII-1929.

¹⁵⁹ Rossend Llates, «Literatura immoral», *MI*, n. 16 (16-V-1929), 4.

primera modalitat i a la segona, en la seva versió ciutadana proporcionaven una imatge igualment irreal de Barcelona.¹⁶⁰ En general, més enllà de la indefinició conceptual dels qualificatius, les concomitàncies temàtiques i la proximitat ideològica generaven, en força ocasions, unes superposicions que només criteris estètics i tècnics poden ajudar a discernir (i, encara, amb dificultats en casos híbrids), cosa que indica tant la permeabilitat del gènere novel·lístic com la intersecció d'espais literaris; és a dir, la impossibilitat d'establir compartiments aïllats i jerarquitcats en la dinàmica cultural.¹⁶¹ El 1931, Domènec Guansé en va explicitar la consciència coetània des d'una determinada idea de la novel·la i des d'una lúcida percepció de les seves realitzacions:

[...] La bona novel·la no és altra cosa que un anàlisi de les passions. És l'estudi moral de l'home. És clar que, entre una i altra mena de novel·les, és molt difícil d'assenyalar fronteres. La mediocritat o la mala intenció de moltes novel·les psicològiques fa que no passin de novel·les blanques o que esdevinguin, només, novel·les pornogràfiques. El talent esmerçat, en canvi, en aquestes, pot fer que, a desgrat de la hipocresia o de l'exageració, tinguin veritables valors psicològics.

Però la novel·la psicològica arriba, de vegades, en mans d'alguns autors, a veritables documents humans. Aleshores és difícil de trobar una altra mena de llibres que siguin més educatius. Cal anar amb compte, però, a no confondre la novel·la psicològica amb les novel·les de tesi, amb els fulletins tendenciosos, que ens volen oferir una moralitat exemplar.¹⁶²

La relativitat de les classificacions i la imprecisió dels límits entre obres narratives adscrites a un subgènere concret compten amb nombroses mostres en l'època. Una d'aquestes mostres és la qualificació de «novel·la rosa per a gent adulta» que Agustí Esclasans va aplicar a *Fanny*,¹⁶³ una obra integrada en el cànon de la literatura culta però que intentava, sense rebaixar plantejaments estètics, «satisfer l'apetència d'un lector mitjà» i «esgarrapar lectors a la franja que Folch i Torres havia demostrat que existia».¹⁶⁴

---

¹⁶⁰ V. Castellanos 1997: 170-171. Aquest estudi és la síntesi revisada del treball de 1982 de l'investigador sobre el districte cinquè en la literatura catalana, d'una banda, i del que va escriure sobre la mateixa temàtica el 1991, de l'altra; atès que la integració en un sol conjunt afecta el desplegament i la disposició de les idees i de l'argumentació dels originals, he optat per citar un dels dos articles primigenis o el seu compendi segons el que resultava més adequat per a l'exposició; les tres referències, en conseqüència, han estat incloses en la bibliografia.

¹⁶¹ Per a la interrelació entre estrats i la necessitat consegüent d'una concepció dialèctica de la cultura, v. Molas 1980.

¹⁶² Domènec Guansé, «Un llibre per a la joventut», *LR*, n. 47 (16-II-1931), 4.

¹⁶³ A. Esclasans, «Carles Soldevila: *Fanny*», *LN*, 2-I-1930.

¹⁶⁴ Balaguer 1996a: 15. A finals de 1929, Soldevila va fer unes declaracions diàfanies en aquest sentit: «He fet tant com he pogut per socialitzar la nostra literatura i no me'n peneixo. Però mai no he deixat de comprendre i proclamar el deute enorme que teníem envers [...] bona part dels literats que formaven la generació precedent. / La nostra normalitat, les nostres facilitats i felicitats expressives no existirien

És clar que la definició esclasansiana s'emmarcava en la polèmica suscitada per l'adjudicació del Premi Joan Crexells de 1929 —que «havia topat de front amb una nova sèrie de problemes que planaven insistentment sobre el terreny de la literatura catalana des de, com a mínim, els temps del Noucentisme sense que ningú no hi hagués pogut trobar encara una solució»—;¹⁶⁵ i vehiculava, paral·lelament, un posicionament amb relació a la qüestió de la novel·la, específicament amb referència a la defensa del model novel·lístic representat per Joan Puig i Ferrer, guanyador de l'edició en què Soldevila havia quedat finalista.¹⁶⁶ No obstant això, l'ús del terme és significatiu.

L'aplicació de l'etiqueta de literatura blanca a la producció dels autors catòlics al marge de la seva inscripció, o no, en el subgènere sentimental; l'acusació de pornografia i d'immoralitat a novel·les psicològiques de qualitat, i, finalment, la mateixa indefinició i intercanviabilitat dels adjectius aplicats a la novel·lística de consum en qüestió, amb uns matisos diferenciadors confusos, il·lustren, encara que calgui contextualitzar-les en les problemàtiques i les discussions puntuals, la vaguetat de les fronteres entre les tres possibilitats. Aquests elements indiquen, encara, un altre problema relacionat amb la novel·la autòctona de l'època, sobretot a partir del tombant entre les dues dècades: el seu esforç de representació de la nova societat catalana —del que Rafael Tasis va anomenar les «variacions del codi moral»¹⁶⁷ i l'ús literari del districte cinquè com a «subterfugi»,¹⁶⁸ amb el consegüent acostament dels intents narratius resultants cap a uns espais de la ciutat, i doncs cap a uns personatges i motius, que constituïen, si més no aparentment, el paradigma del “vici” que tant blasmaven alguns sectors.¹⁶⁹

La literaturització dels baixos fons entroncava (tot i que només en un determinat sentit) amb el reclam d'una novel·la de Barcelona iniciat a finals dels anys vint i reprès,

---

probablement sense la delicada gimnàstica que ells varen imposar a l'idioma» (Myself [Carles Soldevila], «Divulgació? Selecció?», *LP*, 5-IX-1929).

¹⁶⁵ Casacuberta 1995: 31.

¹⁶⁶ Per a una anàlisi detallada de la polèmica i dels aspectes que hi van intervenir, v. *ibid.*

¹⁶⁷ Rafael Tasis i Marca, «Barcelona i la novel·la. III.- Els temes actuals», *MI*, n. 226 (1-VI-1933), 6.

¹⁶⁸ V. Castellanos 1991 i ídem 1997 (i també ídem 1989).

¹⁶⁹ Aquest aspecte de la novel·lística catalana de l'època serà estudiat amb relació a la producció narrativa de les escriptores (v. II.2.2.2.2 i III.4.4). No obstant això, i en part per això mateix, interessa que en quedin apuntades les línies de fons amb referència als altres elements per tal de proporcionar una idea de la quantitat de factors que entren en joc en el tema objecte d'anàlisi.

amb especial força, en la dècada dels trenta. La demanda, no pas gratuïta, responia a uns motius i uns fins socioculturals que han estat acotats per Jordi Castellanos:

[...] Una demanda que sorgia de la voluntat de trobar temes i tractaments moderns que donessin l'empenta definitiva a un gènere que havia recuperat producció i públic gràcies, en bona part, a l'actualització de models novel·listics del tombant de segle (en l'obra de Puig i Ferrer, Pere Coromines, Prudenci Bertrana, Alfons Maseras, etc.). Tasis, amb una clara desconfiança en els transcendentalismes d'aquest tipus de novel·la, proposava uns models més funcionals, més pròxims al realisme vuitcentista, més adequats per traduir una imatge de la societat catalana. Perquè ell, i d'altres, creien en la conveniència que la societat catalana s'emmirallés per reconèixer-se ella mateixa. Calia que la novel·la acomplís la seva funció d'ésser, en mots de Riba, exponent de la «densa cultura moral», aquella que situa la societat en l'espai de consciència que porta «de fora cap a dins, dels costums cap a llur sentit i llurs raons pregones».¹⁷⁰

La qüestió, però, tenia a veure amb molt més que això. Considerant la intersecció entre les «variacions del codi moral» i el districte cinquè en el recurs a la ciutat com a motiu literari, calia produir una novel·la de qualitat que contrarestés la subliteratura que en deformava i reduïa la realitat per acabar-ne proporcionant una imatge falsa, antimoderna, pintoresca i tipista; calia produir una novel·la que, en estreta vinculació amb aquest aspecte, equiparés la producció nacional amb la riquesa creativa generada per centres urbans com Londres, París, Berlín o Nova York.¹⁷¹ Perquè, com ha explicat Castellanos,

[...] la presència internacional d'una "altra cara" de Catalunya, diferent de la que haurien volgut internacionalitzar els escriptors catalans, provoca l'aparició d'un conflicte d'interessos que es manifesta en una llarga polèmica —en ocasions, latent; en ocasions, explícita— en la qual es barregen d'altres debats encara no resoltos: el paper mateix que la novel·la ha de jugar en relació amb una societat i amb la cultura; el conflicte entre l'art i la moral que els nous corrents de novel·la psicològica fan renéixer; i, finalment, encara, la vella polèmica entre novel·la rural i novel·la ciutadana.

És ben sabut que, a Catalunya, en el debat entorn de la novel·la entre 1917 i 1925, no es discuteix, pròpiament, de la problemàtica formal o estètica —tal com es fa en altres països en aquells mateixos anys— sinó sobre aspectes que ens remeten, invariablement, al caràcter "industrial" del gènere: la creació d'un públic, el dualisme entre finalitat culturalista o d'entreteniment, el conflicte entre literatura popular i literatura culta, la funció de mitjancera que ha de fer la crítica, etc. [...] [L]a generació que accedia a les lletres en aquells anys insistia, a través, per

¹⁷⁰ Castellanos 1991: 83 (l'estudiós proporciona en nota la procedència de la citació: Carles Riba, «Una generació sense novel·la». A: *Obres completes. II: Crítica* (Barcelona: Edicions 62, 1985), 315-316).

¹⁷¹ El tema ha estat analitzat amb detall a *ibid.*, que permet una comprensió general del fenomen. Pel que fa a les crides adreçades als escriptors a finals dels anys vint i en la dècada dels trenta, des de consideracions com les anotades, v., entre altres, Domènec Guansé, «La novel·la de Barcelona», *LN*, 9-III-1929, i Rafael Tasis i Marca, «Barcelona i la novel·la. I.- Les ciutats inspiradores», *MI*, n. 223 (11-V-1933), 6.

exemple, de Domènec Guansé, en la transcendència del gènere, segons ell, "la morfina dels intel·ligents" o, si més no, "la mena de llibre més llegit, més apassionadament comentat pel públic més nombrós i més distingit". Al capdavant, la creació d'un mercat literari (o, millor, la potenciació del migrat públic existent) era l'única actitud coherent si el que es pretenia era que la cultura catalana fos una cultura normal.

En aquesta situació, hom planteja la necessitat de fer una novel·la "ciutadana", per raons de "modernitat", perquè era la ciutat (Barcelona, en concret) la que donarà la imatge de la col·lectivitat i, també, per aproximar la novel·la a un públic potencial que es preveia nodrit, fonamentalment, de les capes mitges barcelonines.¹⁷²

La tradició catalana preexistent i la imatge que alguns autors estrangers havien creat literàriament de Barcelona (i de retruc de la societat catalana) en projectaven una visió deformada i parcial que, tanmateix, també era real, cosa que plantejava un repte important als autors contemporanis. Aquest repte fou, efectivament, assumit; això sí, amb una estratègia moderadora:

I, per bé o per mal, al costat de la subliteratura [...], el districte cinquè fa la seva entrada en la novel·la culta tot barrejant dos aspectes alhora antitètics i complementaris: desafiament i subterfugi. Així, d'una banda, vehicula el desafiament contra el reaccionarisme moral que té el seu bastió al Foment de Pietat, a *La Veu de Catalunya* de Manuel de Montoliu i, fins i tot, a *El Matí* de Josep M. Capdevila i Maurici Serrahima. *Mirador*, amb Just Cabot al davant, es pregunta com reaccionarien aquests sectors si aparegués un Carco català que fes alta literatura dels baixos fons; i, davant de la mala acollida que la crítica confessional ha fet a *Fanny*, de Soldevila, reclama una novel·la pornogràfica «perquè els senyors d'*El Matí* i *Catalunya Social* sàpiguen què és què». I és que el districte cinquè resulta propici per introduir en la novel·la la temàtica sexual, una temàtica convertida en nucli central del psicologisme dominant, impulsat a més per l'impacte de les teories de la psicoanàlisi freudiana, tan estretament lligada amb les formes narratives més innovadores. [...] Coristes, entretingudes i gent de mal viure treuen el cap en moltes de les novel·les de l'època, aquelles que presenten, ni més ni menys, que les *variacions del codi moral* que Tasis considerava com a temàtica recurrent de la novel·la d'aquells anys. [...]

Al capdavant, però, el pretès desafiament acaba convertint-se en subterfugi: és més fàcil tractar aquests temes amb personatges del districte cinquè que amb noietes de l'Eixample i de la Bonanova. El *desplaçament* [...] resulta al capdavant significatiu.¹⁷³

Fanny en torna a ser una prova il·luminadora, perquè, com ha estat subratllat, hi convergien traumàticament tots aquests elements.¹⁷⁴ I, a més, la novel·la se situava en un espai que difuminava la separació entre producció culta i popular.

¹⁷² Castellanos 1982: 115-116 (els mots de Guansé, referenciats en nota pel catedràtic, procedeixen d'«Els prosistes. *Històries i fantasies*, d'E. Martínez-Ferrando», *RC*, n. 5 (novembre 1924), 513-515).

¹⁷³ *Ibid.*: 86-87; la cursiva és a l'original. V. també ídem 1989.

¹⁷⁴ V. ídem 1997: 177-178.

El títol del volum, un element important per atreure el públic femení,¹⁷⁵ recorria a un mitjà similar al de moltes narracions sentimentals: un nom de dona, vehiculador del protagonisme corresponent.¹⁷⁶ L'amalgama temàtica i formal, considerablement ajudada pel fet que l'obra fos finalista del Premi Joan Crexells de 1929 i per la polèmica recepció que va tenir, en va afavorir el consum (la primavera de 1935 s'havien venut deu mil exemplars de les seves quatre edicions).¹⁷⁷ Octavi Saltor va verbalitzar la naturalesa amfíbia de *Fanny* en aquest sentit: segons ell, incorporava un tema ben contemporani que alhora era vell, combinava una nova tècnica, importada, amb la ironia intel·ligent i amb el sentimentalisme dramàtic i assumia una banalitat transcendent que vorejava els límits del fulletó i de la literatura barata.¹⁷⁸

Al marge dels èxits i dels mèrits literaris d'aquest producte enfront dels altres i de l'adscripció genèrica específica de cadascun, el cas és significatiu perquè demostra la confluència si més no parcial —i per tant la possibilitat d'un consum intercanviable, voluntari o inconscient, independent o barrejat— de l'oferta sentimental i de la que no s'autoconstituïa narrativament com a tal en el tombant entre les dues dècades. Diversos factors, que no està de més recapitular, hi contribuïen. Des d'un punt de vista general, l'hàbit lector adquirit per les generacions nascudes a partir del tombant de segle gràcies a iniciatives diverses; el desplegament cultural sota la Dictadura; la represa de la producció novel·lística a partir de 1925; l'estímul constant al consum de cultura com a valor de la modernitat des de la premsa i altres mitjans,¹⁷⁹ i l'orientació específica que va prendre aquest estímul, incloent-hi el blasme d'un determinat tipus d'obres. Més concretament, la proximitat de temes de les modalitats psicològica i sentimental; l'intent d'acostament al

---

¹⁷⁵ V. Milligan 1996: 150.

¹⁷⁶ Tot i que la característica no és exclusiva d'aquesta modalitat (n'hi ha nombrosos exemples en la novel·la culta), en constitueix un recurs sovintejat, com testimonien les col·leccions catalanes de l'època. Dels cent setanta-sis títols recollits a Pi 1986, vint-i-cinc (un catorze per cent) incorporen un antropònim atribuïble a l'anomenat *sexe débil*; molts dels que no ho fan, recullen un substantiu que fa referència a un personatge principal de la mateixa condició biològica. *Fanny*, a més, era un nom que sonava a modernitat, que tenia *cachet*.

¹⁷⁷ V. Carles Soldevila, «A l'entorn del Premi Crexells. No cal descoratjar-se massa. Dos vots a Domènec Guansé», *LR*, n. 295 (8-IV-1935), 2.

¹⁷⁸ V. Octavi Saltor, «Cinc novel·listes i un premi. Carles Soldevila», *ED*, 27-XII-1929.

¹⁷⁹ V. un exemple una mica posterior del fenomen, iniciat força abans, a Ramon Pérez Vilar, «Entorn de l'Estatut. La cultura catalana i la ràdio», *LP*, 3-IV-1932 (on l'articulista, en defensa del paper que la radiodifusió podia tenir en aquest sentit, afirmava: «La cultura és la primera qualitat que ha de tenir un poble modern [...]).

públic, per part de determinats autors, des de la consciència de la seva necessitat peremptòria per al mercat literari, i la millora qualitativa de la presentació de les sèries de novel·la de gènere en català. Cal afegir-n'hi, en darrer terme, un altre: la similitud formal entre aquestes col·leccions i algunes de les de novel·la culta que, amb un baix cost per als compradors, es van anar creant simultàniament —i que tot indica que van guanyar la partida editorial, almenys en el sentit estricte de la supervivència, durant la República.

En els mateixos moments en què apareixien les biblioteques de narrativa sentimental en català començaven a néixer, en efecte, un seguit de sèries de literatura culta que tenien un caire popular pel que fa a la presentació i al preu. La Biblioteca Univers, per exemple, s'inaugurava el 1928 —significativament sota la direcció literària de Carles Soldevila— i, el 1932, s'assegurava que havia «resolt a Catalunya el difícil problema del llibre econòmic; és a dir, que aconseguix de posar en contacte el gros públic amb els més importants escriptors universals» per contrast amb les col·leccions populars, que «sovint cauen en pecat de deixadesa. Hom aconseguix un baix preu només que a canvi d'una impressió descurada, saturada d'errors i d'unes traduccions d'ínfima qualitat. Hom pot fer ben singularment aquest retret a les edicions castellanques que envaeixen el nostre mercat».¹⁸⁰ Potser no és massa arriscat afirmar que aquesta mena d'iniciatives literàries van optar per un format similar al de les altres perquè això, a més de permetre l'assequibilitat dels llibres que oferien —un dels seus valors principals, al costat de la qualitat—, neutralitzava les possibles prevencions davant l'objecte d'alta cultura (poc interès, inintel·ligibilitat, intimidació, etc.). Tampoc no sembla forassenyat pensar que s'aprofitava, així, una possible confusió relativa provocada per l'aparença material i les concomitàncies argumentals, sobre el marc de la pressió constant de les crides al consum de literatura de nivell en català i de les crítiques als productes pseudoliteraris —en uns instants en què Barcelona es preparava per a la projecció internacional de l'Exposició de 1929, amb els consegüents entusiasmes i aspiracions de cosmopolitisme—, per captar el públic (homes i dones però, tenint en compte la percepció de la qüestió, elles especialment) que consumia novel·la rosa. El fet que el gènere, com ha explicat Joaquim Molas, entrés en crisi el 1928 i, malgrat una certa represa de dos anys, no s'acabés de recuperar mai (amb l'excepció exclusiva del

---

¹⁸⁰ C. D., «La Biblioteca "Univers". Direcció de Carles Soldevila», *LP*, 24-VI-1932.

manteniment de la Biblioteca La Dona Catalana fins els darrers temps de la guerra),¹⁸¹ sembla apuntar la substitució; i, indirectament, l'efectivitat de l'estratègia.¹⁸²

El 1928 també fou l'any del naixement d'Edicions Proa —una empresa moderna i de cota alta que va obtenir un èxit remarcable— i el de la primera edició (per bé que deserta) del Premi Joan Crexells, que havien d'influir considerablement en els lectors i les seves adquisicions. La data, de fet, va constituir un punt d'inflexió política, un moment d'avaluació i de presa de consciència de la situació de la cultura i la literatura catalanes i l'instant en què s'engegaren diversos projectes nous per donar-hi resposta.¹⁸³ Entre aquests projectes, ressaltava la Biblioteca A Tot Vent de l'editorial badalonina, que en

---

¹⁸¹ V. Molas 1988.

¹⁸² Tot plegat resulta molt més clar quan es prenen en consideració els factors de l'oferta específica (v. I.2.3), però la interrelació entre els dos espais teòricament diferenciats —el de la literatura culta i el de la literatura popular— ja es fa evident en propostes anteriors. Una mostra n'és la revista *Llegiu-me*, d'Editorial Mentora, de lectures per a dones; apareguda entre l'1 d'octubre de 1926 i el desembre de 1928 i anunciada com una publicació «dedicada exclusivament a la literatura agradable, la que fa passar l'estona amb interès» («Vida Literària. Una revista per a tothom», *LVC*, 29-IX-1926 [vespre]), va comptar amb col·laboracions de Caterina Albert, Prudenci Bertrana, Josep Carner, Josep Navarro Costabella, Melcior Font, Domènec Guansé, etc. Editorial Mentora —responsable, entre 1926 i 1927, de la Biblioteca Damisel·la, i també de la Biblioteca Neus (1926-1928), per a la qual C. A. Jordana (posteriorment, un dels traductors i escriptors d'Edicions Proa) va traduir dues novel·les— va aglutinar, així, autors com aquests i com Clovis Eimeric o Bertha Ruck (una de les escriptores angleses de novel·la rosa de més èxit); esdevé, per tant, significativa dels fronts en què s'estava intentant treballar per assolir una cultura normal. Entre els escriptors vinculats a l'editorial, Jordana és, potser, el cas més significatiu de la manera com s'intersecaven aquestes esferes en l'esforç de fixar un públic tot donant-li productes assequibles i populars però amb unes mínimes garanties, sense que es pugui perdre de vista el factor de la professionalització.

¹⁸³ V. Balaguer 1996a. L'estudiós, en un treball posterior (a què també remeto per a una aclaridora panoràmica literariocultural en aquest sentit, feta des de la perspectiva general del procés —des del noucentisme fins al final de la guerra—), ha establert, en concret, que el «procés de creixement-diversificació d'un mercat literari un dels seus moments determinants a Catalunya al voltant de 1927-1928. En aquestes dates es va produint tot un moviment de presa de posicions davant d'una possible sortida a la dictadura, i aquesta presa de posicions, en una situació de prohibició de l'actuació pública dels partits, dona lloc a la creació d'una sèrie de plataformes periodístiques o d'altres iniciatives editorials que es van constituint en vies d'articulació d'aquests corrents ideològics i d'instrument de penetració dels idearis que volen representar» (idem 1998: 122). La plena consciència del moment de canvi que es vivia, a més, ha deixat testimonis diversos; així, per exemple, en un article d'*El Pla de Bages* es manifestava el signe de maduresa que suposaven la creació de nous òrgans d'opinió i la diversificació de posicions (en definitiva, la diversificació cultural significada pel posicionament públic i per la definició política dels diferents sectors); entenent la reubicació dels grups com una crisi positiva de creixença, es llegien d'una determinada manera tant la situació anterior com les perspectives del futur immediat: «Era un estat massa violent, aquesta constant renúncia de cadascú als anhels i conviccions. D'aquest destriament que s'inicia, amb les polèmiques que portarà, n'esperem grans fruits» («Les Lletres. Informació catalana», *LP*, 14-III-1928; text reproduït sense menció de responsabilitat). Jordi Castellanos em féu observar la importància simultània que va tenir l'any 1929, amb els seus símbols màxims en l'Exposició i en la primera concessió del Premi Joan Crexells, com a punt d'inflexió del barcelonisme respecte dels models culturals dels anys vint, com a frontissa cronològica en què es va

mots de Joan Puig i Ferrer, el director literari, es proposava «posar a l'abast del nostre públic les obres més grans de la novel·la europea i crear una col·lecció de novel·la catalana», perquè «els nostres [editors] no s'havien arriscat encara a realitzar un pla d'aquest ordre. Tenim, per una banda, editors de literatura blanca; per altra banda, editors massa tímids. Nosaltres ens hi llancem amb optimisme».¹⁸⁴ L'escriptor afirmava, encara,

[...] el nostre públic no ha estat ben treballat. Dominar el seu gust, imposar llibres bons a la seva admiració i al seu afany de lectura és, potser, una tasca difícil. Però no us vull enganyar. Potser fou la tasca que em temptà més, la que vaig creure més important, la que em decidí a acceptar amb joia la direcció de la biblioteca.

[...] Ho ha dit Josep Carner: *hem tret la nostra llengua del folklore; ara, almenys per transposició artística, n'han d'eixir les nostres vides. Un gran llibre és, d'antuvi, un model literari, però és, sobretot, un model artísticament camuflat, de vida.*¹⁸⁵

Tenint en compte aquestes declaracions, la resposta de Domènec Guansé a les exigències de responsabilitat pública que forniren els atacs de què el féu objecte *Catalunya Social* com a traductor de la primera obra apareguda en la col·lecció (*Manon Lescaut*, la novel·la francesa de l'abat Antoine-François Prévost) adquireix un sentit diàfan per la consideració implícita de les dones com a integrants importants dels lectors que calia «dominar» i reeducar en el consum de literatura en català, en part en qualitat simultània d'educació “antifolklòrica”:

[...] és precisament també el sentit de la responsabilitat el que influí en gran manera a què traduís *Manon Lescaut*. ¿Quin altre llibre —vaig dir-me— podria recaptar més lectors per a les nostres lletres, que el de l'Abat Prévost? A les dones, a les noies, sobretot, és una lectura que les encisa. En el fons, totes són o volen ésser una mica Manon... I d'ací la suggestió del llibre. D'altra banda ens cal confessar que les nostres noies llegeixen molt poc, i que els llibres que llegeixen no són dels millors... O Folch i Torres o Pedro Mata, sembla que és el seu dilema. I veieu si l'Abat Prévost no és un autor molt superior, en tots conceptes, als autors esmentats. Les que siguin intel·ligents s'adonaran que la literatura és una cosa de més grau i més encisadora del que els feien imaginar els seus autors preferits. Amb *Manon Lescaut*, llur bon gust natural, haurà millorat força i llur sensibilitat s'haurà enriquit. I puc estar satisfet de la meua eficàcia —vull dir de l'eficàcia de l'Abat Prévost, naturalment: *Manon Lescaut*, segons em diuen alguns llibreters amics, és un dels llibres d'enguany que ha tingut més sortida...

---

accelerar la voluntat de modernitat i es va produir una modificació de referents que explica el desenvolupament específic de la cultura catalana a partir d'aleshores.

¹⁸⁴ Armand Obiols [Joan Prat], «Una nova col·lecció literària: Biblioteca “A tot vent”», *LP*, 13-V-1928 (parcialment reproduït a Balaguer 1996a: 13).

¹⁸⁵ *Ibid.* (la cursiva és meua); parcialment reproduït a Balaguer 1998: 121, a què remeto, globalment, per a la contextualització genèrica del text.

I no em cal pas ni avergonyir-me ni repenir-me'n d'aquesta traducció. [...] Al contrari, el llibre és ple de reflexions morals i de màximes de les més austeres.

Veieu, doncs, si no és una lleugeresa parlar d'“emmetzinament d'intel·ligències” i de “neutralització de valors morals” davant d'un llibre, com el *Manon Lescaut* que, fet i fet, encara és un tònic.¹⁸⁶

D'aquest fragment es desprèn que l'optimització —tant de vendes com d'objectius— de la nova iniciativa editorial depenia, si més no en part, de la seva capacitat de captació del públic femení. L'article, amb una òbvia funció propagandística complementària (delatada per l'asseveració de la identificació entre la protagonista de l'obra i les lectores, l'apel·lació a la seva intel·ligència, l'elogi del seu «bon gust natural» i l'afirmació de la bona sortida del llibre), constata el reduït consum literari de les dones; subscribia la seva inclinació per la novel·la rosa —significada en Josep M. Folch i Torres, l'autor de les obres que havien anat apareixent a la Biblioteca Gentil d'ençà de 1924, i en Pedro Mata, escriptor de narracions sentimentals en espanyol—; mostrava la preocupació per reconduir aquests gustos en una direcció que en millorés el nivell cultural i la sensibilitat; es felicitava per la simultània efectivitat comercial del producte alternatiu ofert, i recollia la polèmica de l'art i la moral.¹⁸⁷ La referència final a l'enfervoriment que suposava el llibre, en contra de les posicions que el consideraven verinosos, acaba de proporcionar les variables d'un mapa literariocultural complex (el que s'anava redefinint) on el públic femení tenia un paper inqüestionable.

Aquest panorama creatiu i de mercat explica, almenys relativament, que el control exercit sobre les lectures de les noies i de les dones per part de les mares i els pares, els germans o els marits, més enllà de la censura intel·lectual que implicava, no estigués exempt d'una certa intenció orientativa recolzada en una previsible —per bé que ideològicament determinada— bona voluntat, que com s'ha vist va tenir la seva dimensió

---

¹⁸⁶ Domènec Guansé, «La pobreta Manon», *LN*, 30-VI-1928 (també citat, fragmentàriament, a Balaguer 1996a: 14, i ídem 1998: 120). Pel que fa a la bona acollida de l'obra, és significatiu que, més de mig any després d'haver aparegut, encara se'n venguessin força exemplars (concretament, cent quinze entre el gener i el febrer de 1929). Aquest èxit fou una característica generalitzada de la Biblioteca A Tot Vent; les estadístiques relatives als altres volums publicats fins aleshores, corresponents al mateix període de dos mesos, ho demostren: *Tàntal*, de Llor, cent quaranta-tres exemplars; *Adolf*, de Constant, cent un; *Resurrecció*, de Tolstoi, dos-cents vint-i-un; *Els tres al·lucinats*, de Puig i Ferrer, tres-cents nou; *El somni de l'oncle*, de Dostoievski, set-cents vint-i-set; *Eulàlia*, de Vernet, mil nou-cents onze; *Graziella*, de Lamartine, mil set-cents divuit, i *Dona raptada*, de Thiess, mil set-cents vuitanta-sis (v. l'anunci de la col·lecció publicat a *La Nau* el 14 de març de 1929).

¹⁸⁷ Convé retenir l'esment específic de Pedro Mata en el marc de la problemàtica en qüestió, perquè és una dada significativa amb relació a l'opció narrativa de Mercè Rodoreda i al tractament que es dona a la literatura de consum en les seves novel·les (v. III.3.2.3).

pública en una inquietud de doble cara: l'elevació de la cultura femenina en una modernitat que la potenciava i reclamava (i de la qual era o havia de ser signe) i la "preservació" simultània de la seva moralitat davant les influències considerades perniciososes dels nous temps. A banda de les sagetes enverinades del sectors més conservadors contra tot allò que suposés, segons el seu criteri, la dissipació dels bons costums, les manifestacions relatives a la necessitat de guiar, i per tant de redirigir, els hàbits socials —i també, doncs, lectors— de la població femenina es van acompanyar d'accions concretes, sobretot a partir d'aquells moments i al llarg de l'etapa republicana. Pel que fa a la literatura, l'article de Guansé n'és un dels in comptables exemples, però resulta il·lustratiu perquè integra tant el discurs habitual com una de les pràctiques específiques més importants que es van dur a terme. De fet, l'un i les altres anaven de bracet, i l'especialització literariocultural n'és un dels exponents cristal·lins.

2.3. L'ESPECIALITZACIÓ LITERARIOCULTURAL, SIGNE DEL CANVI ENTRE LES DUES DÈCADES

L'especialització constitueix, com és sabut, un dels fenòmens característics de la modernitat. Dins de l'àmbit de la cultura i de la literatura, afecta les entitats, les empreses editores, les publicacions, els premis, els autors, etc.¹⁸⁸ Sobre el rerefons de la dialèctica entre l'oferta i la demanda (amb tots els elements que la configuren), la particularització i la subdefinició de producció i consum van esdevenir de manera progressiva, si més no formalment, un dels trets essencials —signe i vehicle alhora de la normalitat incipient— de la dinàmica literariocultural de la Catalunya de preguerra; i el fenomen fou constatat des de diferents fronts i perspectives. El 1926, així, amb motiu de l'aparició de *Vida estreta*, de Josep Lleonart, un redactor de *La Veu de Catalunya* elogiava la tasca de la Biblioteca Literària —la col·lecció d'Editorial Catalana on s'havia publicat l'obra— en uns termes significatius amb relació a aquest aspecte i a la nova situació de la novel·lística:

---

¹⁸⁸ A mitjan anys trenta, una nota de *La Veu de Catalunya* subratllava, no pas gratuïtament, que a França, en les tres dècades anteriors, totes les editorials havien creat premis, cadascun dels quals el públic identificava immediatament amb un tipus de producte (v. «La vida cultural. Correu de les Lletres. Els premis literaris a França», *LVC*, 25-X-1935).

[...] Aquesta "Biblioteca" realitza el que no era possible pocs anys enrera. Llavors tinguérem una "Biblioteca catalana" en la qual s'acollien únicament obres originals dels nostres autors. La col·lecció hagué d'aturar-se en el volum 36 (donant tanmateix una bella mostra de la nostra prosa renascuda), perquè no podia oferir cada mes una obra original i forta.

Ara la "Biblioteca literària" es va especialitzant en la prosa narrativa catalana i ens ofereix normalment, sense escarafalls, obres que potser no fan massa soroll, perquè ja no és una excepció entre nosaltres una novel·la, viva i artística, ben feta, ben construïda, ben escrita. L'abundor de producció i l'aparició d'altres editorials, amb finalitats comercials legítimes, permet avui i fa recomanables aquestes especialitzacions. Per a les nostres lletres, per a orientació del públic i dels lectors, per a normalitzar la nostra indústria editorial, aquestes especialitzacions són cada dia més necessàries. En un país on cal estalviar tot esforç, serien imperdonables les competències i els usos dobles.¹⁸⁹

Un any i escaig més tard, Josep M. Boronat indicava la «divisió del treball intel·lectual» que s'anava perfilant cada vegada més en les revistes catalanes.¹⁹⁰ Pocs mesos després, Carles Soldevila afirmava des de *La Publicitat* que «lentament i espontàniament, dins el camp de la nostra literatura apareixen les especialitats».¹⁹¹ Soldevila es referia sobretot a camps de coneixement (temes o disciplines) que derivaven en la difusió escrita a través de la premsa o d'altres mitjans, i la seva posició, feta explícita en un article posterior, coincidia amb la que havia expressat el col·laborador del diari de LR, a finals de 1926, sobre la funció de l'especialització en la cultura catalana; breu: coincidien en la idea de la complementarietat de les tasques literarioculturals.¹⁹²

No totes les visions del fenomen eren, tanmateix, positives. Una vegada més, l'explotació mercantilista d'uns determinats espais literarioculturals, sense cap mena de cura en la qualitat i amb l'únic objectiu d'obtenir-ne beneficis econòmics, sustentava la crítica al baix nivell i a la negativitat d'una part de l'oferta existent. A principis de 1927, per esmentar-ne un cas, Emili Saleta i Llorens asseverava:

A la literatura catalana, tot just novella, tot just renaixent, li surten cada dia noves valors a base d'"especialistes en la matèria".

---

¹⁸⁹ J. D., «Novel·les», *LVC*, 19-XII-1926 [matí]. Val a dir que, a mesura que es va anar ampliant i diversificant el panorama cultural i que s'hi va anar imposant la dinàmica d'una economia de mercat, la dialèctica entre escriure i competència fou objecte de conceptualitzacions diferents.

¹⁹⁰ [Josep M. Boronat,] «Informació catalana. Les Lletres», *LP*, 9-II-1928; reproducció parcial d'un article publicat per l'autor a *Diari de Tarragona*.

¹⁹¹ C. S. [Carles Soldevila], «Els especialistes», *LP*, 18-IX-1928.

¹⁹² V. Carles Soldevila, «De biblioteques i altres coses», *LP*, 22-XI-1928; parlant de la biblioteca de l'Ateneu, escrivia: «En aquest ram, com en tots, convindria que cada organisme —públic o privat— s'adonés que pertany a un conjunt i que el seu deure primer és de col·laborar a una funció social».

Va durar molt temps que aquests especialistes es reduïen a dues branques: poetes de jocs florals forans i escriptors per als infants.

La literatura de jocs florals forans era dolenta; en canvi la destinada als infants és pèssima i perniciosament antipedagògica, no en el sentit encarcerat del mot si no en el sentit estrictament racional i ètic.

[...] Però per si la literatura carrinclona per infants no fos ja prou, ara ha sortit una altra especialitat: la literatura per adolescents, que la gent subratlla amb el nom de literatura blanca i nosaltres amb el nom de literatura grisa, dolenta de confiança com l'altra.

I mentre un funda la biblioteca diem-li "Bonica", l'altra posa tenda al davant amb el nom de biblioteca "Donzelleta".

Decididament no val a jugar amb els nostres infants i amb la nostra joventut. No val tampoc a acaparar empreses teatrals, cases editores, periòdics, revistes i biblioteques, sense cap més finalitat humana que el tant per cent i sense cap mira patriòtica ni mitjanament cultural.

Què en farem que els nostres infants i la nostra joventut llegeixin en català si aquesta lectura ha d'exercir sobre ells una influència malaltissa pel seu morbós sentimentalisme estantís i el tipus que crea de coca ensucrada o de serradures?

[...] Potser algun altre dia insistirem sobre aquest tema, ja que ara volem assenyalar encara una altra plaga que ens ha sortit amb els especialistes de literatura de districte V, tan falsa, tan burda i tan idiotitzant com les altres especialitats ja anomenades.

[...] Nosaltres diríem a tots aquests especialistes especulatius que com floroncos han sortit a la literatura catalana, que els literats d'indústria no ens fan cap falta ni servei. Que de literatura només n'hi ha de dues menes: la bona i la dolenta. [...]

Nosaltres, els especialistes els tolerem quasi únicament en medicina i assenyallem com a dignes d'ésser posats a la picota els autors i les empreses que, enropats amb els mantells del patriotisme, ens introdueixen mercaderies avariades per als infants i per a la joventut o bé obres teatrals per un barri determinat i per un públic ingenu que se l'insulta pel fet de tractar-lo com de condició inferior.

Literatura blanca? Literatura verda?

Literatura dolenta, diem nosaltres.¹⁹³

Descomptant les qüestions de la literatura infantil i de l'esfera escènica, és interessant que Saleta detectés dues "plagues" recents en les lletres catalanes: la producció blanca i la verda, o, dit d'una altra manera, la novel·la rosa i la literatura de districte cinquè. Ambdues se situaven «en la cruïlla de dos grans debats del moment: l'art i la moral, d'una banda, i literatura culta i literatura popular, de l'altra»,¹⁹⁴ perquè havien de filtrar-se de maneres diferents en l'anomenada *narrativa culta*. Si el tema del districte cinquè va vehicular els temes tabú, «la cambra fosca, per a una novel·la que s'esforça a incorporar temes nous, noves preocupacions, nous punts de vista, tot pagant el preu de

¹⁹³ Emili Saleta i Llorens, «Aspectes literaris. Els especialistes», *EB*, n. 169 (17-II-1927), 12-13.

¹⁹⁴ Castellanos 1997: 174. M'he permès manllevar la sentència que l'estudiós aplica a les demandes d'una novel·la de Barcelona i usar-la en aquest marc perquè s'hi adequa, també, perfectament. La viabilitat de l'apropiació, a més, posa de manifest la interrelació entre els diferents àmbits de la dinàmica cultural i les discussions que hi tenien lloc (un dels punts a destacar per definir els telons de fons de la narrativa).

l'acceptabilitat»,¹⁹⁵ la "blancor" (és a dir, unes determinades característiques ubicades en els espais d'intersecció de la novel·la rosa i de la novel·la psicològica, igual que algunes formulacions de la temàtica amorosa i del protagonisme femení) potser va constituir un pont efectiu perquè les lectores —i també els lectors en qüestió— passessin del consum dels productes sentimentals que se'ls dirigien específicament a l'oferta genèricament indiscriminada que van començar a proposar les noves, modernes, iniciatives editorials (en part, mitjançant la inclusió de llibres escrits per autores). Sense que s'abandonés tampoc, a causa de la seva operativitat, l'opció particularitzada.

Per bé que l'especialització afectava el conjunt de la societat catalana i de les seves manifestacions culturals, les dones en constituïen un dels sectors principals de destinació, homogeneïtzat i diferenciat en els discursos socials i en les pràctiques corresponents. La demarcació pren evidència en l'estructuració de centres i associacions exclusivament dedicats a aquesta franja de població (a càrrec, també únicament, de dones), en l'organització de conferències sobre temes que els poguessin interessar, en la creació de revistes femenines i de seccions paral·leles a la premsa general, en l'aparició de col·leccions adreçades a les joves i a les casades, etc. Aquesta individualització, reflex passiu i agent actiu de la divisió social dels sexes, és il·lustrada diàfanament, a més de tot el que s'ha comentat i amb relació al que aquí interessa, pel cas de les sèries literàries, ja que al costat de les dirigides al públic femení se n'engegaren de pensades per al masculí.

El plantejament de la publicació d'El Llibre Català (uns fascicles setmanals de quatre plects de setze pàgines), iniciada el 1929 per Edicions Gost, n'aporta una prova explícita: van començar amb *La lletra vermella*, de Nathaniel Hawthorne, per a les dones (significativament, amb fotografies de la pel·lícula *La dona marcada*, basada en la novel·la); amb *Proses bàrbares*, de Prudenci Bertrana, per als homes (juntament amb una conferència de l'autor i una carta autògrafa de Joan Maragall); amb *Cançons populars de Catalunya* (lletra i música), per als nens, i finalment, per a tothom, amb *Margaridó*, d'Apel·les Mestres.¹⁹⁶

L'edat i el sexe eren, com l'exemple desclou, els dos distintius essencials de la sectorització del públic. Infància, adolescència i adultesa, en la seva intersecció amb el binomi *home/dona* (especialment respecte del segon i el tercer termes de la variable

---

¹⁹⁵ *Ibid.*: 178.

¹⁹⁶ «Publicacions», *LN*, 20-III-1929.

inicial), configuraven els paràmetres de diferenciació dels grups socials als quals s'adreçaven els productes culturals.¹⁹⁷ És clar que en aquesta compartimentació teòrica es produïen interferències, lògiques i, probablement, més buscades que sorprenents. En constatar l'èxit del primer volum de la Biblioteca Europa, engegada el 1926 i destinada al públic masculí, una nota de *La Veu de Catalunya* aportava una referència interessant en aquest sentit: «Encara que les novel·les de la “Biblioteca Europa” van destinades als homes, per creure-les del seu gust especial, s'ha pogut comprovar que la novel·la publicada agrada d'igual manera a les dones intel·ligents».¹⁹⁸

Sigui com sigui, la compartimentació sexual era un element operatiu per a l'èxit i per a la professionalització; ho proven la dedicació d'alguns autors al públic femení o alguns projectes editorials al marge de la literatura de gènere (i només cal recordar la indicació de Domènec Guansé, en el seu article sobre la crisi del llibre, sobre els rèdits que obtenien els escriptors que s'especialitzaven en les consumidores als països occidentals). En la Catalunya de preguerra se'n van donar diverses concrecions, entre les quals Clovis Eimeric i Carles Soldevila n'esdevenen dos casos molt clars, prou diferents i que, en certa manera, ratifiquen la hipòtesi del relleu —per dir-ho així— entre les col·leccions de narrativa sentimental dels anys vint i les de novel·la culta que s'hi van sobreposar a partir de finals de la dècada, amb tot el que això connotava. La cronologia, precisament, n'és una de les dades que ressalten.

L'autor de *La puntaire*, un escriptor autodidacte iniciat en els cercles marginals del modernisme i que va col·laborar en publicacions infantils com *En Patufet*, *La Nuri* o *Violet* i a la premsa barcelonina i lleidatana, va concentrar la seva activitat en la literatura popular i de consum, sobretot en la novel·la rosa, a partir del moment que en van anar apareixent col·leccions en català; fou el creador i únic autor de la Biblioteca Damisel·la, amb la qual va aconseguir grans èxits entre 1925 i 1930, com l'obra de 1926

---

¹⁹⁷ La classe social, sobretot amb relació al sector obrer, era un vector també present, però que s'introduïa més en un segon pla.

¹⁹⁸ «Vida Literària. La “Biblioteca Europa”», *LVC*, 22-X-1926 [matí]. *L'inventor de canons*, de William J. Locke, en traducció de Carles Soldevila, era l'obra editada; la nota consignava que en un sol dia se n'havien venut cent exemplars en una llibreria. Pel que fa a la col·lecció, pertanyia a Editorial Mentora, la mateixa empresa responsable de la Biblioteca Damisel·la i la Biblioteca Neus. El comentari citat, més enllà de la constatació, devia respondre també, un cop més, a un reclam publicitari (a l'estímul del consum femení a partir de l'apel·lació a «les dones intel·ligents»).

o *La taverna d'en Mallol*.¹⁹⁹ De fet, va enfocar la seva producció d'aquests anys exclusivament vers el mercat, tot aprofitant el que havia obert Josep M. Folch i Torres (en altres paraules, amb la perspectiva de l'experiència comercial de la Biblioteca Gentil) i des de la percepció, en mots de Núria Pi i Vendrell, que la «nova generació de noies» amb uns certs estudis constituïen «un públic potencial per a un estil de novel·les menys ingènues, amb continguts més variats i més en consonància amb la realitat diferent que vivia aquest sector femení més abocat a la vida “moderna”». ²⁰⁰

Soldevila, en canvi, es va mantenir essencialment en les esferes de la literatura culta. D'origens i formació noucentista i redactor de *La Publicitat*, *Revista de Catalunya*, *Mirador*, *La Nova Revista*, etc., va col·laborar en periòdics i seccions femenines de tot un altre espai cultural, com *Revista de la Llar* (editada per Proa entre 1930 i 1931) o «Fèmina 1932» (*La Rambla*). Va escriure entorn de la dona, va fer conferències sobre temes que s'hi relacionaven i també va intervenir ocasionalment en entitats constituïdes pel sector, de vegades en interacció.²⁰¹ Fou director del magazín *D'Ací i d'Allà*, d'una considerable difusió i gran qualitat, i va concentrar una part de la seva producció teatral i novel·lística, a més, en la figura de la noia jove —una opció tipificada en la coneguda trilogia narrativa integrada per *Fanny* (1929), *Eva* (1931) i *Valentina* (1933)—. Les tasques públiques, els articles periodístics i la producció literària de l'autor, en conjunt, van fer que la seva figura atragués les lectores, de la importància de les quals tenia perfecta consciència.²⁰² Amb motiu de la popularitat dels tres llibres, el

---

¹⁹⁹ També va publicar fulletons a *La Dona Catalana*, en la col·lecció de la qual s'editaren diverses obres seves (v. Pi 1986 i Molas 1988 per a més informació i per a la caracterització de l'obra de l'autor).

²⁰⁰ Pi 1986: 78.

²⁰¹ Alguns exemples d'aquesta activitat són els comentaris sovintejats sobre feminisme i sobre temes relatius a les dones apareguts al seu «Full de dietari», de *La Publicitat*, o títols com *La dona ben educada (Regles de capteniment i etiqueta)* (1927), complement de *L'home ben educat* (aparegut el mateix any); les conferències «La dona en la literatura» o «La dona i les belles arts» —organitzades, respectivament, per la Junta de Dames de Barcelona (JDB) el 1931 i per l'Amic de les Arts de Terrassa el 1932—; la seva participació com a jurat del Concurs Literari del CFEB el 1932, en el qual també va dissertar sobre l'esport i la dona, la moda, etc., i la seva col·laboració amb el Lyceum Club de Barcelona (LCB), l'entitat cultural femenina creada el 1931, on va fer diverses conferències i va llegir fragments d'una peça dramàtica.

²⁰² Quan F. B. Torres féu una consideració sobre el servei de préstec de la Biblioteca Soler i Palet, de Terrassa, i el que llegien les dones, va consignar que Josep M. Folch i Torres era l'autor preferit de les usuàries d'entre 13 i 18 anys, mentre que les senyores triaven majoritàriament les novel·les de Josep Roig i Raventós, Carles Soldevila, Dolors Monserdà i Narcís Oller —a les quals s'afegien, en algun cas, les obres de Blasco Ibáñez (v. F. B. Torres, «Llibres», *ED*, 9-VI-1934)—. Pel que fa al segon aspecte, l'atenció que Soldevila va dedicar a la població femenina prou que indica la percepció de la seva

1934 se'l va qualificar explícitament, i significativament, d'«el més llegit dels nostres novel·listes. *El novel·lista, sobretot, de les dones* i, en general, del públic de sensibilitat més delicada. El nostre novel·lista de moda».²⁰³ Per bé que en part mediatitzat pels efectes de ser respectivament finalista i guanyador de les edicions del Premi Joan Crexells de 1929 i 1933, i pels de la polèmica indestruable del guardó, l'èxit que va assolir ho demostrava: a l'índex consignat de vendes de *Fanny*, cal sumar-hi els sis mil exemplars que ja duïen les dues edicions de *Valentina* el 1934 (unes xifres importants en comparació amb les que acostumaven a assolir els productes equiparables). En uns moments en què ja es parlava ben poc de Clovis Eimeric, en què el personatge havia desaparegut de la primera línia d'actualitat en la qual s'havia situat en els anys vint, Soldevila era un nom més que present i en plena activitat en el món de la cultura, en general, i de la cultura femenina, en particular.

Pel que fa a les iniciatives editorials especialitzades al marge de les col·leccions de novel·la rosa (fora de l'esfera de la literatura popular estricta), és indicatiu el cas d'Edicions Proa. Després de poc més d'un any d'existència, l'empresa badalonina donava notícia de la intenció «de crear una nova biblioteca exclusivament dedicada a les dones».²⁰⁴ Tot i que el projecte no va arribar a bon port, l'anunciada biblioteca femenina denota la consciència inqüestionable que existia un gruix de lectores important i la voluntat de captar-les per als productes de l'editorial. De la mateixa manera que la sectorització de les col·leccions de l'empresa responia a l'oferta específica de gèneres a l'alça (com la biografia o els llibres de viatges) —i en menys grau a una certa diferenciació dels lectors per edat (clarament en el cas de la Biblioteca Grumet)— i, doncs, a una realitat preexistent, la individualització de les dones com a grup social i la seva rellevància en el mercat proporcionaven viabilitat a aquesta possibilitat,

---

rellevància; també n'existeixen, però, proves febaents, com les afirmacions que va fer a *Què cal llegir?* (v. I.2, nota 56 per a la referència).

²⁰³ «Llibres d'actualitat. *Fanny. Eva. Valentina*», *LVC*, 2-I-1934; la cursiva és meva.

²⁰⁴ «El Correu de les Lletres. Una nova biblioteca», *LN*, 1-I-1930. La idea s'emmarcava en un programa general de diversificació engegat el mateix 1928. Davant l'èxit de sortida de la Biblioteca A Tot Vent, aviat es van proposar altres sèries: la Col·lecció Estela (biografies de catalans il·lustres), de la qual ja es parlava al mes de maig, i, posteriorment, les col·leccions Històries Curtes (narrativa breu), Biblioteca Grumet (per a infants), Biblioteca Rodamón (literatura de viatges), Els d'Ara (traduccions d'obres contemporànies), Memòries i Correspondència (títol definidor dels continguts de la sèrie) i Biblioteca El Camí (llibres polítics, econòmics i socials). També van sortir a la llum dos periòdics: *Edicions Proa. Bibliografia mensual* (el primer número del qual va sortir el juliol de 1929) i *Revista de la Llar*, començada a publicar el desembre de 1930.

probablement reforçada, o fins i tot suggerida, per l'èxit de la primera novel·la d'autora apareguda a la Biblioteca A Tot Vent. Perquè *Eulàlia*, de la jove escriptora catalana Maria Teresa Vernet, un volum aparegut el Nadal de 1928, havia venut gairebé dos mil exemplars en dos mesos;²⁰⁵ que la idea de la biblioteca femenina sorgís a finals d'any apunta vers la influència del fet en la seva gènesi, sense descartar que fos un intent de posar en pràctica algunes de les idees que la intel·lectualitat estava desplegant a la premsa —per exemple aquella d'Estelrich, exposada a *La Veu* poc abans, segons la qual la intensificació de la propaganda entre les dones podia ser una estratègia efectiva per a l'ampliació de les zones de lectors.

Potser també es pot entendre que *Revista de la Llar* fou pensada, des de Proa, per potenciar el mateix que la frustrada col·lecció femenina recercava: impulsar la lectura en general, i també la dels llibres de l'editorial, entre les dones; la presentació així ho suggereix, ja que després d'expressar el desig de portar a les cases «una mica de festa per als ulls, una certa delícia de lectura» sense massa pretensions, es declarava que la publicació «aspira a la vostra amistat, dama; a la vostra simpatia, senyoreta; a la vostra cordialitat, cavaller».²⁰⁶ La doble insistència en les lectores, a les quals es diferenciava segons l'estatus social (o més aviat l'estat civil), i el mateix nom de la publicació —explícitament relatiu a l'espai de la domesticitat— evidencien un interès específic en el sector; el mateix que reposava a la base de la proposta editorial avortada.²⁰⁷

Juntament amb la premsa especialitzada i les seccions anàlogues de diaris i revistes de difusió general, amb les conferències i amb la resta d'oferta cultural adreçada a les dones, aquests exemples demostren la simultaneïtat de la resposta al públic femení —l'aprofitament d'una realitat material— i de l'intent d'impulsar-ne el consum, ampliar-lo i, sobretot a partir d'aquestes dates, reconduir-lo, des de l'augment del nivell de

---

²⁰⁵ V. nota 186.

²⁰⁶ «Si us plau...», *RL*, n. 1 (desembre 1930) [1]. La revista contenia articles sobre temes molt diversos (ciutats, països, espectacles, pintura, societat, etc.), textos literaris (contes, poemes, proses, teatre, fragments d'obres narratives —tot i que no només de les editades per Proa—) i anuncis de llibres.

²⁰⁷ Un altre exemple a tenir en compte, per bé que de diferent naturalesa i ja fora del període cronològic delimitat, és el d'Edicions Mediterrània, creada el 1935 i dirigida per Francesc Glanadell: durant la guerra, l'empresa va iniciar *La Novel·la Femenina*, una col·lecció de novel·la curta sota la responsabilitat de dues escriptores, Aurora Bertrana i Maria del Carme Nicolau. El primer volum (*Edelweiss*, de Bertrana) anunciava tres aparicions mensuals (els dies 10, 20 i 30 de cada mes) i les dues obres en preparació: *Fruit d'aventura* (una novel·la de Nicolau) i *Colette-Duo* (una traducció de Rosa Alavedra).

formació i exigència fins a la direcció cultural, amb tots els graus i matisos pertinents. La complementarietat dels dos aspectes explica una mica més un fenomen que ja s'ha anotat: tant l'aparent contradicció entre les formulacions que negaven l'existència d'un gruix important de lectores, d'una banda, i aquelles que la donaven per sabuda i enfocaven la qüestió des d'una altra perspectiva, de l'altra, com el contrast entre la primera visió i el volum quantitatiu d'especialització. Si aquesta contradicció i aquest contrast van integrar fins i tot discursos individuals fou justament perquè cap dels elements no excloïa necessàriament els altres.

Relativament incomprendible tenint en compte el panorama, la queixa que va expressar Domènec Guansé l'abril de 1929, per exemple, és la primera baula d'una sèrie d'articles que il·lustren i permeten entendre la situació general a partir d'un cas concret. En un comentari significativament titulat «I el públic femení?», i partint del contrapunt amb altres cultures, el crític blasrava el fet que les publicacions i els escriptors ignoressin aquest sector. L'argument de la poca predisposició literariocultural de les dones catalanes no només li semblava insuficient per justificar el fet, sinó que el considerava una raó més per invertir l'estat de coses:

[...] Llevat del *D'ací i d'allà*, gairebé cap revista, cap publicació catalana ha pensat que, entre els seus lectors, hi pot haver també dones. I no són solament els directores de revistes que no hi pensen. ¿Hi ha gaires escriptors que pensin a fer seu un públic femení?

El cas és insòlit, potser, entre les literatures modernes. En tots els països avançats, la dona és gairebé la principal consumidora de paperassa impresa. Moltes revistes es publiquen pensant més encara en la possibilitat d'un públic femení, que baronívol. Moltes novel·les són escrites també amb l'intent de captivar la fantasia, el cor de la dona. I àdhuc ¿no hi ha molts escriptors que s'enorgulleixen d'ésser l'escriptor preferit del bell sexe? Molts tenen aquesta preferència com una prova d'espiritualitat, de sensibilitat, d'exquisidesa. Quin escriptor entre nosaltres, en canvi, aspira al favor d'un públic femení?

Potser direu que tal públic no existeix entre nosaltres. Que la dona enlloc no llegeix tan poc; que ella és precisament, en moltes llars, la pitjor enemiga de les nostres publicacions, dels nostres llibres, i de tots els llibres i publicacions en general.

Això és cert fins a l'evidència. ¿Però no fóra millor lluitar contra aquesta adversitat, que resignar-s'hi? Si elles no fan res per atansar-se als nostres escriptors, ¿no caldria que els nostres escriptors fessin alguna cosa per a conquerir-les?

El dia que els nostres poetes facin cançons que els encisin; el dia que els nostres novel·listes escriguin històries que els facin somniar; el dia que a les nostres revistes literàries hi hagi una mica de tot això, ¿no creieu que poc a poc l'esperit femení deixaria captivar-s'hi?²⁰⁸

²⁰⁸ Domènec Guansé, «I el públic femení?», *LN*, 10-IV-1929.

Amb aquestes afirmacions, el tarragoní demostrava no considerar, significativament, l'àmbit de la cultura popular i de consum (representada pels escriptors i les col·leccions de novel·la rosa o per *La Dona Catalana*), alhora que extremava una percepció de la situació que era molt menys taxativa, com demostren les opinions que va manifestar poc després. La protesta escrita d'una lectora va suscitar un altre article de l'autor sobre el mateix tema, en què matisava la posició i redactava un text molt aclaridor dels espais culturals en els quals pensava, del rerefons de la problemàtica i, també, del caràcter desafiant —constructiu i impulsor— de les anàlisis negatives (amb el punt de mira ben concret, no pas gratuïtament, de les literatures modernes a què s'havia referit en el comentari anterior):

Evidentment, senyoreta, el fet de rebre la vostra carta no em pot fer canviar radicalment de parer. No em pot fer creure que hi hagi a casa nostra un estol molt nombrós de noies que llegeixin. Que n'hi ha unes quantes? D'això no en tinc cap dubte. Si no n'hi hagués cap, cap, valdria la pena d'abordar aquest tema? El fet seria ben inútil, ja que aleshores tindriem la seguretat de no trobar cap ressò. Dialogaríem —cosa ben ingrata— amb fantasmes. Ara no: la vostra carta, per exemple, és una mostra de què el diàleg és possible.

Sí, a Barcelona hi ha unes quantes noies que llegeixen. [...]

No neguem, doncs —insistim en el tema—, l'existència de noies i de dones tan espiritualment com corporalment refinades. ¿Per què ho negaríem si és l'evidència mateixa, si personalment tenim l'honor de conèixer-ne algunes?... Però formen, en conjunt, un grup migradíssim. Que no? Ai, senyoreta! ¿Sabeu de quant acostuma a ésser el tiratge màxim dels llibres d'autors catalans que més es venen, el tiratge de traduccions selectes de les obres mestres de la literatura universal? Tres mil exemplars! ¿Sabeu de quant és el tiratge de les revistes més mengívoles, d'un *D'ací i d'allà*, d'un *Mirador*, per exemple? Suposo que si arribessin als vint mil, es donarien per molt satisfets els seus col·laboradors, directors i propietaris. Que què volen dir aquestes xifres? Doncs, que encara que tots els seus lectors fossin femenins, el grup de dones que llegís no resultaria pas brillant.

Hom dirà que això vol dir que tampoc no llegeixen gaire els homes. No ens fem pas gaires il·lusions sobre el seu delit per la lectura. Però això ens apartaria massa de la qüestió. De totes maneres, em sembla que som lluny, encara, del que s'esdevé a França, a Anglaterra, als Estats Units, sobretot, on el consum de llibres de literatura i de magazines, especialment, el fan gairebé en major proporció les dones.²⁰⁹

Guansé admetia, així, tant la provocació deliberada que practicava en afirmar la precarietat del públic femení (tot i estar convençut de la seva relativa existència) amb relació a la cultura dels cercles esmentats com la consciència que la dona no concentrava en exclusiva el problema del mercat, alhora que apuntava de manera clara, mitjançant la referència a altres nacions, el sentit d'enfocar la segona qüestió, en especial, respecte de

²⁰⁹ Ídem, «Resposta a una carta», *LN*, 15-V-1929.

la massa de lectors potencials del país —un aspecte que, precisament, explica la quantitat de lamentacions per la mancança d'un volum important de consumidors culturals—. En el fragment és igualment significativa, atès el context, l'especificació gentilícia (la delimitació del comentari als productes en català).

Caldria afegir-hi, encara, un altre element que ja ha estat comentat i del qual Guansé també es va fer ressò poc després: la preferència constatada per les novel·les de gènere. Ultra la valoració detractora de l'opció majoritària per les col·leccions blanques i roses, resulten especialment interessants les següents observacions del crític a propòsit de la seva consulta de l'*Anuario de las bibliotecas populares* de la Diputació de Barcelona: «Ni en els homes ni en les dones, en conjunt, aquestes preferències són molt selectes. Palesen de seguida una mancança de curiositat literària. Una mancança, sobretot, de preparació. Hom llegeix a l'atzar. Hom llegeix molt sovint les obres que ha popularitzat el cinema».²¹⁰

El cinema, esdevingut una de les modalitats d'oci preferides per la població amb unes possibilitats adquisitives mínimes,²¹¹ va interferir en l'espai literari des de diverses perspectives; essencialment, la competència com a mitjà d'entreteniment, la influència formal i l'aparició de productes inèdits.²¹² En aquest darrer sentit, val la pena consignar la creació de col·leccions de novel·les cinematogràfiques, d'un gran èxit entre les llegidores i que s'agermanaven amb la novel·la rosa en les seves blasmades preferències.²¹³ La política de traduccions per part de determinades editorials catalanes es podria entendre (si més no parcialment) com una resposta al fenomen en la mateixa línia que s'assenyalava amb anterioritat respecte de la modalitat sentimental.²¹⁴

---

²¹⁰ Ídem, «Què llegeixen les dones?», *LN*, 11-VI-1929.

²¹¹ V. Rafael Tasis i Marca, «Les Modes del Cinema. El públic opina», *MI*, n. [378] (7-V-1936), 4.

²¹² Per als dos primers aspectes, v., entre altres, Irene Polo, «Conversa amb Pío Baroja», *LR*, n. 94 (2-XI-1931), 9, i A. Ferran, «Cinema i literatura», *LP*, 11-X-1934.

²¹³ Un dels nombrosos testimonis del fet es troba a Rosa M. Arquimbau, «Llibres», *LO*, 17-VII-1932.

²¹⁴ Així queda insinuat, a propòsit de la novel·lística anglosaxona contemporània, en el treball de Teresa Iribarren sobre Ramon Esquerra: «la cada vegada més fructífera relació entre la novel·la anglosaxona i un art de creixent popularitat com el cinema» (Iribarren 1998: 22) fou un dels factors essencials de la difusió, a Europa, de la primera, a la modernitat i a l'actualitat de la qual s'afegia «el *glamour* del producte *made in England* o *made in the United States* que havia gaudit del privilegi d'haver estat adaptat al cinema, la forma artística moderna per excel·lència» (*ibid.*: 24-25). La demanda de la novel·la de H. G. Wells que la projecció a Barcelona de la pel·lícula *L'home invisible* va suposar, i que Iribarren documenta, en constitueix una prova fefaent.

L'esforç de captació i orientació lectora i de consum de les dones, dut a terme des de nombrosos àmbits i perspectives i amb tots els mitjans a l'abast, s'inscriu, doncs, en el marc plural i complex que alhora configura, situat sobre el doble teló de fons de la importància de l'educació per a la funció social assignada a la dona i del seu pes central en el mercat literariocultural modern. Des de finals dels anys vint i durant els trenta, s'hi havia d'afegir un intent de reconducció directament relacionat amb una voluntat fèrria de modernitat i amb un projecte de cultura i de país que la República permetia, almenys, concebre; en la quarta dècada del segle, Jeroni Moragues i C. A. Jordana, respectivament, havien d'arribar a afirmar que «és d'aquest públic d'on ha de sortir el veritable color de la nostra terra»,²¹⁵ «el públic que decideix l'èxit dels escriptors».²¹⁶ Un dels elements efectius per guanyar aquest públic, prou que ho demostraven les cultures de referència per a Catalunya —la francesa i l'anglosaxona sobretot—, eren les escriptores; perquè, manlevant el significatiu títol d'una obra publicada a París precisament el 1931, «les dones prefereixen les dones».²¹⁷ Es comprèn, per tant, que un fenomen paral·lel de reflexió, reclam i potenciació afectés l'àmbit de la producció.

---

²¹⁵ Jeroni Moragues, «Baring-Huxley», *MI*, n. 253 (7-XII-1933), 6; l'autor feia aquesta declaració, al darrere de la qual hi ha la idea de la dona mare de la nació, després d'afirmar els beneficis que reportaria una mica de britanització en l'atmosfera literària catalana; és a dir, el bé que la literatura anglosaxona podia fer al públic (i en especial al públic femení). La declaració s'emmarca en un fenomen general de defensa i admiració d'aquest model cultural, per a la descripció general del qual remeto a Iribarren 1998.

²¹⁶ C. A. Jordana, «Maria Teresa Vernet», *LO*, 14-IX-1934.

²¹⁷ Em refereixo a *Les femmes préfèrent les femmes*, de Blanche Saulieu (Paris: Éditions du Tambourin, 1931), que recollia nominalment un fet constatable —i, també, anecdòticament il·lustrat per l'ús de pseudònims femenins per part d'alguns autors a l'hora de tractar temes relacionats amb la dona (v. A. Rovira i Virgili, «Més sobre l'heroisme femení», *LN*, 17-X-1927).